Tomris Uyar

YÜZLEŞMELER

BİR UYUMSUZUN NOTLARI (1995-1999)

CAN

TÜRK YAZARLARI

ISBN 975-8440-15-2
© Tomris Uyar / Can Yayınları Ltd. Şti. (1999)

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Eko Basımevi'nde basıldı. (2000)
Cilt: ZE Ciltevi
Dizgi: Mine Sarıkaya

Tomris Uyar
YÜZLEŞMELER
BİR UYUMSUZUN NOTLARI
(1995-1999)

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi. No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 - 292 55 00 Fax: 252 72 33
web sayfamız: http://www.canyayinlari.com
e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

TOMRİS UYAR'IN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
KİTAPLARI

ARAMIZDAKİ ŞEY / *öykü*
DİZBOYU PAPATYALAR / *öykü*
GECEGEZEN KIZLAR / *öykü*
İPEK VE BAKIR / *öykü*
OTUZLARIN KADINI / *öykü*
ÖDEŞMELER / *öykü*
SEKİZİNCİ GÜNAH / *öykü*
YAZA YOLCULUK / *öykü*
YAZ DÜŞLERİ DÜŞ KIŞLARI / *öykü*
YÜREKTE BUKAĞI / *öykü*
GÜNDÖKÜMÜ / *gündökümü (1975-80)*
GÜNLERİN TORTUSU / *gündökümü (1980-84)*
YAZILI GÜNLER / *gündökümü (1985-88)*
TANIŞMA GÜNLERİ / ANLARI / *gündökümü (1990-95)*
YÜZLEŞMELER / *gündökümü (1995-99)*

Tomris Uyar, 1941 yılında İstanbul'da doğdu. İngiliz Kız Ortaokulunu, Arnavutköy Amerikan Kız Kolejini, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesine bağlı Gazetecilik Enstitüsünü bitirdi. *Yürekte Bukağı* ve *Yaza Yolculuk* adlı öykü derlemeleriyle 1979 ve 1986 yıllarının Sait Faik Öykü Armağanlarını kazanan yazar, dönemin belli başlı dergileri Yeni Dergi, Papirüs, Soyut vb.'ye eleştiri ve deneme yazıları yazdı. 1975'ten başlayarak gündökümlerini yayımladı. *Tomris Uyar*'ın ellı dolayındaki çevirilerinde Turgut Uyar'la birlikte Lucretius'tan çevirdiği *Evrenin Yapısı*, Türk Dil Kurumunun 1975 Çeviri Ödülüne lâyık görüldü. *Hiawatha* çevirisiyle de 1986-87 Avni Dilligil Tıyatro Ödülünü çeviri oyun dalında aldı. Yazarın öyküleri, çeşitli yabancı dillere çevrildi, o ülkelerde yapılan antolojilerde yayımlandı. *Tomris Uyar*, yazılarının, gündökümlerinin ve çevirilerinin *öykü* anlayışıyla koşutluk göstermesine özenen yazarlardan. Çünkü edebiyatı bir bütün olarak ele alıyor.

Bir erkek, otuzuncu yaşına girdiğinde, başkaları onu genç diye nitelendirmekten vazgeçmezler. Ama o, kendinde herhangi bir değişiklik bulmamasına karşın tereddüte düşer; sanki artık kendini genç göstermeye hakkı yoktur. Ve bir sabah, sonradan unutacağı bir gün, uyanır, yerinden doğrulamadan ansızın öylece yatıp kalır, sert ışık demetleri altında bütün silahlarını ve yeni gün için gerekli bütün cesareti yitirmiş olarak. Kendini korumak için gözlerini kapattığında, gerisın geriye bakar ve yaşanmış her anla birlikte bır baygınlığa doğru sürüklenir Batar, batar, çığlık bir türlü yükselmez (o çığlık da alınmıştır artık elinden, her şey alınmıştır!) ve bir dipsizliğe doğru yuvarlanıp gıder, ta kı bütün duyularını yitirene, o güne kadar olduğunu sandığı her şey çözülene, silinene ve yıkılana kadar...

Ahmet Cemal, Ingeborg Bachmann'dan çevirdiği bu bölümü kurşunkalemiyle yazıp 1989'un 15 Mart'ında armağan etmişti bana. Tabii ben o gün otuz yaşına basmıyordum ama Ingeborg Bachmann da erkek değildi ona bakarsanız. Aslolan sözü edilen duyguyu kavramaktı. Nitekim 'otuz yaşın kötü başladığını' anlattığım eski bir öyküde (*Yürekte Bukağı*/1978) F.S. Fitzgerald'ın şu saptamasına yer vermiştim:

Yaşam, bir çatlayıp dağılma işlemidir zaten, gelgelelim oyunun en çarpıcı bölümünü oluşturan vuruklar –dıştan gelen ya da dıştan geldiği sanılan büyük, beklenmedik vuruklar– anımsadıklarınız, özürlerinizi yükledikleriniz,

zayıf anlarınızda dostlarınıza açtıklarınız etkilerini hemen göstermezler öyle. İçten gelme bir başka tür vuruk vardır ki ancak onunla başedemeyeceğiniz kadar geciktiğinizde duyarsınız varlığını, bir bakıma artık eskisi kadar sağlıklı biri asla olamayacağınızı sezdiğiniz bir gün. Birinci tür çözülüşün çabuk olup bittiği sanılır oysa ikinci, neredeyse biz bilincine varmadan olup bitmiştir de ansızın fark ediliverir.

O öyküde, Ingeborg Bachmann'ın aynı yapıtından bir başka alıntının yer alması rastlantıyla açıklanabilir mi? Sanmıyorum. Çünkü iki yazar da nicedir kanıksandığı sanılan dıştan-gelme vurukların birikip birikip bir içsel çözülmeyle patlayacağı beklenmedik bir an'ın niteliğini tartışıyorlar, benim gibi. Sonradan unutulacak ama eninde sonunda anımsanacak kaçınılmaz bir gün söz konusu. Bu patlama, biraz da kanıksanmış -vuruklar- deposunun kabarmasıyla bağlantılı olduğundan bir deneyim ve yaş dağarcığı gerektirebilir. Ama o ânın ne zaman gelip çatacağını kestirmek güç: Otuzuncu yaşta mı, kırkta mı, elli de mi? İnsanların nirengi noktası diye belledikleri bu yaşlar, bu büyülü sayılar, pekâlâ kişiye göre değişebilir; yazarın okurla paylaştığı ortak bilinçaltına seslenmesini kolaylaştırabilir.[1] Oysa önemli olan, 'bitirilen', 'basılan' ya da 'gün alınan' yaş değil *ilk* vurukların sindirilmesiyle *ilk* çözülüşün başlangıcı arasındaki sürenin yoğunluğu, o süreye sığdırılan deneyimlerdir.

Çoğu çocuk gibi ben de on yaşımdayken falan, insanların kırk yaşında ihtiyarladıklarına, pekâlâ ölebileceklerine inanırdım. Yıllar geçince, bu ölümcül tarihi ellilere erteledim. Gençliğin delibozuk kıvılcımlarının

[1] Zaten benim amacım da buydu.

orta yaşın usul harına dönüşmesi bir yoksunluk değil, tam tersine bır zenginlik getiriyordu; zamanla onu fark ettim. Orta yaş, cırtlak renkleri bastırmada, dingin ara-tonları parlatmada ustaydı doğrusu. Uzun süre kalmaya değer bir molaya benziyordu. Ben de *kısa bır süre* o yaşta oyalanmaya karar verdim. Bachmann ve Fitzgerald'la yollarımızın ayrıldığı bir dönemeç bu. Ne de olsa özel günleri kutlamanın bir sevinç zorlaması getirdiğini yine on yaşımda falan fark etmiştim, ola ki Hıristiyan bir aileden gelmediğim için. Ne yılbaşılar umurumdaydı, ne de karabasana dönen toplu şenliklerle bayramlar. Belki de o yüzden özel günlerde alman kararların kısa bir süre sonra işlemeyeceğini de çok küçükken kavradım. Sağolsun, inişli-çıkışlı yapımın da katkısı oldu; baştan beri her sıradan dıştan-gelme vuruğu abarttığım, her çözülme ânını çarçabuk atlattığım apaçık ortadayken kendime özel bir çözülme ânı yakıştırmam güçtü, yalancılığın daniskasıydı. Üstelik 'eskisi kadar sağlıklı' olduğum bir günü özleyemezdim, o gün hiçbir zaman olmamıştı ki kastedilen *sağlık* düşüncesini bir yerinden yakalayabileyim!

Çok sevdiğim iki yazarla yollarımız bu dönemeçte ayrılıyor, ama tuhaftır, Lucretius'la birleşiyor. Rahmetli, "Ne kadar uzun yaşarsan yaşa, sonsuzluğu kısaltamazsın. Hep aynı kalır ölümden sonraki süre," gibi bir laf etmemiş miydi? Ben de orta yaşta bir mola vermekten yanayım. Her an'ını değerlendirmek kaydıyla ama kısa.

Yaşamınız boyunca tanıştığınız kişilerin kaçı sizi gerçekten tanımıştır, düşündünüz mü? Eşitliği korumak adına soruyu şöyle değiştirebiliriz: Yaşamınız boyunca tanıştığınız kişilerden kaçını siz gerçekten tanımışsınızdır?

Bir kişiyi tanımada kan bağının önemli bir öge olduğuna inanıyorsanız ya da aile çevresinden çıktığınızda, kıyıdan azıcık uzaklaştığınızda yine güvenceli bir yakın dostlar çevresine sığınmışsanız bence bu soruları atlayın. Nasılsa bir insanı keşfetme serüveninin risklerine kapalısınız; bu sakınganlığınız da baştan beri sığ bir bilgi ve sezgi dağarcığında dönenip durmanızı sağlamış gönlünüzce: diyelim şairlerin ince yapılı, işadamlarının kaba, bilim insanlarının dalgın olduğu yolundaki genel geçer değer yargılarını bağrınıza basmışsınız, bu yargılara ters düşecek bir şairle, bir işadamıyla bir bilim insanıyla tanışsanız bile (ki bu durumda çok güç) onu tanıma zahmetine katlanamayacaksınız zaten, göze alamayacaksınız. Genellemelere yatkın yapınız, ancak bildiğinizi bir daha tanımanıza izin veriyor, birey-tanıma deneyiminizin kısıtlılığıysa sezgilerinizi çoktan köreltmiş olmalı. Demek bilgi ve sezgiyle donatılması gereken bu serüvene çıkamayacaksınız. Çıkmak istemediğinize göre sorun yok aslında. Belki tek sorun, kadınsanız size hiç takmayacağınız şangırtılı bir küpe, erkekseniz asla giymeyeceğiniz renkte bir boyunbağı armağan eden görme özürlü 'dost'ların patavatsızlıklarını zamanla sindirmek. Ama seçtiğiniz tür *ortaklık ruhu* tek tek tanı-

maya ya da tanınmaya elvermediğinden yakınmaya hakkınız yok, hele pahalıya patlamış *'ucuz'* armağanlardan hiç yakınamazsınız, onları çoktan hak ettiniz!

Yazıyı deneme havasından kurtarmak için doğrudan güne girmeliyim:

Yıllar önce Chicago'da bir otelde ağırlandığımda, yetkililer bana gece sokağa çıkmamamı sıkı sıkı tembihlemişlerdi. Bu kentte insanın başına neler neler gelebilirmiş! En iyisi odamda oturup televizyon seyretmemmiş. 'Herhangi bir durumda' otelden çıkmam gerekirse daha güvenli olan yöne doğru ilerlemeliymişim. (Sağ mıydı, sol muydu önerilen yön; bilmiyorum.) Yetkililerin benim can güvenliğimi sağlama yolundaki çabaları anlaşılabilirdi ödedikleri sigorta bedeli falan düşünüldüğünde ama ruhumu ipotek altına alma telaşları o kadar irkilticiydi ki kaldırım ve yön pusulasını hemen unuttum.

Bir bakıma kodes sayılabilecek lüks odamdan gece saat on bire doğru çıktım. Babaevinden kaçan bir kız hınzırlığıyla hiçbir kat görevlisiyle karşılaşmadan asansöre ulaştım. Ohh, caddedeydim işte! Rıhtımdan esen rüzgârı koklayarak gideceğim yönü belirledim, pusula gerekmiyordu. Dünyanın her yerinde yalnızlıklarıyla akraba olan müşterilerin uğrayabilecekleri bir barı bulmam uzun sürmedi. Oldukça boştu içersi. Anlaşılan işlerinden evlerine dönen erkeklerin daha çok akşamüstleri birer tek atıp yarım saat geçirdikleri bir mekândı. Kadın müşteri yoktu.

Bara iliştim, ısmarladığım cin-tonik'i içerken saçmalama özgürlüğüme hiç kimsenin, hiçbir yetkenin karışamayacağına sevindim. Yine de sağduyu bastırınca, barmene lütfen oteli aramasını, soranlara burada olduğumu bildirmesini söyledim. Sonra, tam bu birikmiş bilgi ve sezgi dengesinin altından alnımın akıyla çıktığı-

mı kutlamak üzere ikinci cinimi söyleyecekken o âna kadar barda biraz uzağımda oturduğunu fark etmediğim adamın önündeki içkilere takıldı gözüm: Üç duble viski ile üç duble cin. Görgüsüzün teki deyip geçmek kolay değil; hiçbir görgüsüz bu kadar iyi giyinmez, ayrıca biraz sonra buzları eriyince tatsız tuzsuz olacak içkileri baştan söylemeyi göze alamaz. Adama 'alkolik' tanısını koyacağım da bu obur ısmarlamaya hiç uymayacak bir uslulukla, yavaş yavaş içiyor içkisini. Acaba getirttiği viskiyi mi önce içecek, cini mi diye baktığımda göz göze geldik.

"İyi akşamlar," dedi. "Söyleyeceğiniz ikinci cin-tonik'in plastik karıştırıcısını da çantanıza mı atacaksınız?"

Ava gidip de avlananlara özgü kızarık bir utanç gülümsemesi belirdi yüzümde sanırım.

"N'olur yanlış anlamayın," dedi. "Soruyu biraz kabaca sordum galiba. Ama plastik sevmediği ilk bakışta belli olan birinin, uyduruk bir kokteyl karıştırıcısını özenle silip kâğıt peçeteye sarıp çantasına atması, sanırım sizin de aklınızı karıştırırdı."

"Üç cin ve üç viski söyleyerek öç mü aldınız benden?" diye güldüm. "Ben de neden diye merak ediyordum. Ya görgüsüzün teki, diye düşünseydim içimden?"

"O zaman ben de," dedi gülerek, "içinizden geçenleri yüzünüzden okur, burada düzineyle, üstelik bedava verilen şu plastik karıştırıcılarından bir demet armağan ederdim size."

"Ben de demeti başınıza çalardım belki!"

"Orası kesin."

Duraladı. Sonra:

"Daha ince bir mizah denemesine girmeme ne dersiniz peki?"

Birdenbire beni ailemin bireylerinden, yakın dostlarımın bazılarından, hatta belki okurlarımdan daha iyi

tanıyan bir yabancıyla karşı karşıya olduğumu sezdim. Williams'ın, "Yaşamımı yabancıların inceliğine borçluyum ben," sözü geldi aklıma. Tanımak, büyülü bir uğraştı ama ya tanınmak!

"Nasıl bir deneme bu?" diye sordum ciddiliğimi takınarak.

"Siz şu üç cini içerek viskilerimi bitirmeme yardımcı olacaksınız. Böylelikle evinizde bu plastik karıştırıcılardan değerli bir set olacak. Hepsi *içilmiş* içkilerin anısı. Anladığım kadarıyla eşya değil anı biriktiriyorsunuz, doğru mu?"

Donakaldım.

"Peçeteye sarmadan önce karıştırıcının ucunu yalamanızdan anladım... Ben de bu zahmetiniz karşılığında sizi yarın sabah otelinizde kahvaltıya çağırıyorum. Sahi hangi otelde kalıyorsunuz? Adınız ne?"

Bir çocuğa ad koymak başlı başına bir iş; büyük sorumluluk istiyor. Çocuğunuza ille kendi ana-babanızın adını verecekseniz, tutalım 1995 yılında dünyaya, anlamını kimsenin kolaylıkla sökemediği bir Muadelet ya da Abdürrezzak'ın gelmesini sağlamaktan öte bir sorununuz yoktur! Ayşe, Zeynep, Ali, Hasan gibi güzel, yaygın bir ad seçerseniz çocuğa nice Ali arasında sivrilme, nice Ayşe arasında 'özel' bir Ayşe olma hakkını tanımışsınız demektir: bildiğince dolduracağı beyaz bir sayfa sunmuşsunuzdur ona: yine sorun yok.

Sorun ve sorumluluk, sıradışına taştığınızda ortaya çıkıyor. Önce, siyasal seçmelerini çocuklarına devreden ana-babalardan başlayalım. Ne zaman 'alp'li, 'han'lı, 'cebe'li bileşik adlardan birini *taşıyan* biriyle karşılaşsam bocalarım. Tamam, anlaşılan ailesi koyu milliyetçi, ama kendisi öyle mi acaba? Değilse, ana-babasının omzuna vurduğu bu yükü neden taşısın? Bir çözüm, ad değiştirmek olabilir ama bu bilinçli kararı verdiği döneme kadar çevresinde o adla anıldığına göre şimdi kendisine hangi adı yakıştırabilir?

Geldik sol kesimin özlemlerini yansıtan, özellikle karanlık dönemlerde hızla yaygınlaşan Barış, Umut, Devrim adlarına. Yine ana-babanın siyasal eğilimi öne çıkıyor. Burada sorun, çocuğun adının bir *birey* adı değil bir *kavram* niteliği taşımasında. Devrim'ler ordusunun bir neferi kimliğiyle özel bir Devrim kişiliğine kavuşmak için harcayacağı çabada.

Şimdi de piyasadaki gözde markalara tutkun ailelere geliyoruz. Onların çocuklarına ad seçme anlayışları günün modasıyla belirlendiğinden, beğenileri inişli çıkışlıdır. Diyelim ilk çocuklarının adı, gençliklerinde okudukları popüler romanın *Nilgün*'üyse, son çocuklarınınki sahaların yıldızı saydıkları *Rıdvan* olabilir ya da sahnelerin yıldızı *Ajda*.

Çocuklarının özgünlüğünü baştan güvence altına almak adına onlara Gece, Dize gibi rastlanmadık adlar takanlar, adın yabancı bir dile uyum sağlaması kaygısıyla Soley, Selin, Yasemin'i yeğleyenler de az değil.

Siz kendi çocuğunuza bağlayıcı olmayan, en azından yazgısını olumlu ya da olumsuz bir biçimde etkilemeyecek bir ad arayadurun, arasıra dostlarınız da yeni doğacak çocuklarının adı konusunda size danışabilirler. Bir bakıma, onları gerçekten tanıyıp tanımadığınızı sınarlar böylelikle. Bu tür istekler karşısında uzun uzun, özenle hazırladığım listelerde önerdiğim adların çoğu beğenildi, ama hiçbiri çocuğa takılmadı. Sanırım aileler, dünyaya yeni gelecek bir bebeğe değil, geçmişi belirli birine yakıştırılacak adın peşindeydiler.

Bihter, Mümtaz, Kâmran, Efruz, Yusuf, Felatun, Cevriye, Panço... ya da K., Oedipus, Clyteminestra, Clarissa, Gatsby, Raskolnikov, Zeno, Karenin, Bovary, Oblomov... (Bu liste bitmek bilmeyecek.)

Soru: Ya edebiyatçı *kendi yarattığı* başkişisine ne tür bir ad yakıştırır?

İlk elde, adın çağrışımları (tarihi) dikilir karşısına. Onu ya bildik doğrultuda kullanacak, sözgelimi Suzan adını ateşli bir tazeye, George'u sıradan bir Amerikalı aile reisine yakıştıracaktır ya da tam tersine hanım hanımcık bir Suzan ve serüvenci bir George aracılığıyla toplumun katı değer yargılarını okuruyla birlikte göz-

den geçirecektir. Klasik mizalı yazarlarının başkişilerine kişilik-belirleyici adlar takmaları boşuna değildir, ama günümüzde kurmaca kişilikle ad arasında kurulan bu tür birebir ilişki oldukça sığ kaçıyor. Bahtiyar Bey'in mutlu mu, aksine mutsuz mu, Ernest'in ciddi mi yoksa boşverdici mi olduğu, edebiyatta ayrıntılarla sağlanan griliği ortadan kaldırdığından, yapıt siyah-beyazda kısıtrılıyor.

Yukarıdaki listede saydığım edebiyat-doğurtuları, doğrusu şanslı çocuklar. Bazılarını yüzlerini görmeden tanıyoruz, bazılarıysa çağımızın psikolojik araştırmalarına, yer aldıkları kitaplardaki içyüzleriyle mühürlerini basıyorlar. Sırf yazarlarının ustalığından ötürü ölümsüzlüğe mahkûm kişiler.

Şimdiye kadar yazdığım öykülerde çektiğim en büyük sıkıntı, başkişiye uyduracağım addı. (Tabii ikincil kişilere de.) O adın, öykünün gidişini belirlememesi istiyordum. İkinci bir kaygım, dostlarımı / düşmanlarımı çağrıştırmayacak adlar seçmek istememden kaynaklanıyordu. Onları kastetmiyorsam niye adı üstlerine alıp bana gücensinlerdi ki?

Hepsi iyi güzel de yeni yazacağım öykülerin kahramanlarına yakışacak nesnel adlar bulmakta gittikçe zorlanıyorum. O adların çoğunu tüketmişim. 'Kadın' ya da 'Erkek' diye anılan başkişilerle ya da C ve Z ile, sahicilik açısından fazla yol alamayacağım kesin. Ne yani, adları yok mu bu insanların?

Okurların akıllarına, kendi dostlarını kırmayacak, düşmanlarını kızdırmayacak, daha önce okudukları metinleri çağrıştırmayacak, benim öykülerimde daha önce yer almayan, şimdi almasında hiçbir sakınca olmayan 'nesnel' adlar gelirse lütfen benim için bir kenara not etsinler.

Şu 'ün', gerçekten kafa karıştırıcı bir sözcük. 'Şan' ve 'şöhret' kadar tumturaklı gelmiyor kulağa, daha alçakgönüllü sanki, ne var ki iş *ünlü* olmaya dayandı mı, çoğu zaman alçakgönüllülükle hiçbir ilgisi kalmıyor. Basındaki ve televizyondaki kabul günlerini aksatmayan ünlülere bakıyorum da, "Acaba," diyorum içimden, "dilimizde sesli harflere de *ünlü* denmesi mi etkilemiş onları?" Gerçi ünlü-adayı genç şarkıcıların, dilbilgisiyle fazla ilgilenmedikleri ortada, yine de göz diktikleri oldukça yüksekteki hedefi tutturmak için arayı ünlemelerle kapattıkları, sesleri-solukları pek çıkmıyorsa bu kere de inlemelerle örttükleri kesin. Bu uğurda –duruma göre– arabesk, pop, caz, alaturka çığırıyorlar, bazen hepsinin bir bulamacını. O da yetmedi mi 'yeni bir imaj' yaratmaya çalışıyorlar, sanki 'eski bir imaj'ları varmış gibi. Üstelik yeni imajın eskiye oranla hem giyim-kuşam hem tavır açısından daha bağırgan, daha cayırtılı olmasına özen gösteriyorlar. Doğrusu, onları anlıyorum: birbirinin fotokopisi sayılabilecek ezgiler ve sözlerle sivrilmeye çalışmak, yapay bir biçimde tıkabasa doldurulmuş ünlüler piyasasında tökezlemeden ayakta kalmak, bilemediniz üç yıl sürecek bir zaferin ganimetini baştan kapmak az çaba mıdır? Düşünün! Hem özgün, özel bir ses olmak yatıyor gönlünüzde hem de türdeşlerinizin yeni çıkan kasetlerinin tanıtım kokteyllerinde sürü halinde boy gösterip onları övgülere boğmak, böylelikle medyada genelleşmek derdindesiniz: ge-

nelin içindeki özelde değil, özelin genelinde oynatacaksınız atınızı! Ne diyeyim? Kolay gelsin...

Gösteriye dayalı dallarla edebiyat arasındaki ayrıma 'ün' kavramıyla yaklaşabiliriz. Edebiyatta ün, daha çok tanınmak, akılda kalmak, yıllar sonra yazdıklarıyla anımsanmak anlamına geliyor. Satışla doğrudan bir ilgisi yok. Bir edebiyatçı için neyi 'verdiği', neyi 'sattığı'ndan çok daha önemli olsa gerek; kitabını alanların sayısından çok, kendi iç-dünyasına buyur etmeyi başardığı okurların niteliği.

Kendi adıma, yıllardır, yüzleri ve yaşları değişen, ama eğilimleri değişmeyen bir okur kitlesine seslenmekten hoşnuttum. Ya birdenbire bir kitabım en çok satanlar listesine girse tepkim ne olurdu? Önce sevinirdim tabii, ama sevincim kısa sürerdi. Kitapların az basıldığı ve az okunduğu bir ülkede bu olayı kendi başarımdan çok, başka ögelere bağlama yoluna giderdim. Sözgelimi bilinçsizce de olsa İslam'a teğet geçip metafiziğe mi göz kırpmıştım? Dünyada yaygınlaşan eleştiri akımlarına yarayacak bir hammadde mi sunmuştum? Tanpınar'ın ya da Sait Faik'in pek okunmadığı bir ülkede ne gibi bir numara çevirip kendimi okutmuştum acaba? Ama beterin de beteri var. Ya ünlü siyasetçilerimizden biri en sevdiği yazarın ben olduğumu söylese? İyi ki öyle bir olasılık yok, çünkü olsaydı, bir süre yazı yazmama, yanlışı nerede yaptığımı kavramak adına eski yazılarıma gömülme kararı alırdım. Bir yazarın neden ünlü olduğu çeşitli yanıtlar barındırabilen bir soru: ülkesinin edebiyat geleneğine bir farklılık getirmesi ya da o geleneğe karşı çıkması başta olmak üzere. Oysa edebiyatçının kendine soracağı soru çok daha karmaşık: "Hangi iktidarın döneminde ünlü oldum ben? Neden? Bu yükselişimi neye borçluyum?"

Memet Fuat'ın birkaç ay önce Cumhuriyet'te yayımlanan bir yazısı 'ün' konusunu bir daha gözden geçirmemi sağladı. Ünlü olmak ve gündemde kalmak için *imaj*'a sığınan genç edebiyatçılardan söz ediyordu yazısında. Yine aynı ideolojiye dönüyoruz: sesini (ya da sözünü) satamıyorsan bari yüzünü sat! Düzmece edebiyat tartışmaları yarat yeni imgene göre. Ortalıkta harcamadığın dişe dokunur rakibin kalmasın ki iyice seçilsin silik görüntün. Bu arada imgene arkadan destek verecek figüranların sırtını sıvazlamayı sakın savsaklama. Ne de olsa varsan, onlarla birlikte varsın, desteği tekillikten değil çoğulluktan alıyorsun.

Yahya Kemal'in, döneminin ünlü ve çapsız şairlerinden birine söyledikleri gerçekten unutulmaz. Adamcağız, "Üstadım, bende verem istidadı varmış," dediğinde, "Yaa!" diye şaşırmış Yahya Kemal, "Demek sizde verem bile istidat halinde kalmış."

Evet, edebiyatta her yaşta bir 'yetenek' olarak kalma şansı yok; yapay ünü en çabuk eleyen dal o. Yazarın 'tanınması', uzun bir emek sürecinde derinlemesine yontulan, dayanıklı ve değişmez izlenimi veren imgesine bağlı büyük ölçüde. Ya baştaki yeteneğinizi usulca işleyip o imgeye varıyorsunuz ya da tası tarağı toplayıp ortalıktan usul usul tüyüyorsunuz.

Bir şeyin bittiği ne zaman anlaşılır?

Çoğu zaman belirtiler önceden vardır da ya gözden kaçmış ya da özellikle gözardı edilmiştir. Konu aşksa sözgelimi, âşık olan kişi ilişkinin tavsadığını, eski tutkunun söndüğünü sezse bile kabullenmekte güçlük çektiğinden süregiden pürüzleri hep anlık özürlerle açıklamaya yatkındır. Canım sevgilisi o gün sinirlidir de ondan, yoksa... Geçen gün o anlamsız tartışmaya girmemiş olsalardı asla... Amaç, düzeltilmesi için onca çaba harcanan pürüzlerle yüzleşmemektir – bazen bile-isteye, bazen bilinçsizce. Yeter ki ne emekler pahasına ayakta zar zor tutulan aşk (!) elden kaçmasın! Belki de o yüzden ilişkinin düzmeceliğinden yorulunca kapıyı çarpıp çıkanın, başka birine kaptırıldığı sanısı yaygındır. (Kişi, arasıra kendi olmayı seçemezmiş gibi.)

Ama konu *edebiyat aşkıysa* içinden kolay çıkılmıyor. Ortada süregelmiş ya da süregiden bir pürüz yok, siz bir yazar olarak ilişkinin payınıza düşen bölümüyle yetiniyorsunuz nasılsa: aşkınızı gittikçe vıdıvıdılaşarak, yıllar geçtikçe daha da titizleşerek götürüyorsunuz. Bir tümceyi, bir imgeyi iyi kurabilmek, gitgide daha uzun bir süreye, daha büyük bir yorgunluğa patlıyor; yinelemeye kaçmak, tutkunun sönmesi demek çünkü. Öbür aşk ilişkilerinin tam tersine, aşkınızı paylaşanların sayısı içinizi açıyor, aralarına iyi yazarlarla iyi okurlar katıldıkça seviniyorsunuz.

Yine de gün geliyor, ihanete uğramış gibi bir duyguya kapılıyorsunuz ve geriye bakınca ilk belirtileri yakalıyorsunuz:

Önceleri, okur sayısının azlığından, insanların eskisi kadar okumadıklarından yakınılıyordu. Özürler de hazırdı: ders kitapları, öğrencileri edebiyattan soğutuyordu (ki doğru), yeni tip aileler, çocuklarının edebiyata ilgi duymasını hoşgörmüyorlardı (genelde doğru), kâğıda yapılan sürekli zamlar kitap fiyatlarını da yükseltiyordu (bir ölçüde doğru), kitap okumakla hiçbir yere varılamayacağı gibi kitap yazmak ya da çevirmekle toplumda saygın bir konum edinilemezdi, boşuna çabalardı bunlar (toplumun genel saygınlık anlayışına göre, doğru).

Ama son birkaç yıl içinde ülkemizde çok şey değişti. Kim kimi etkiledi bilmiyorum, ama anadillerini ve o dilin edebiyatını önemsemeyen yeni okurlarla anadillerinin inceliklerinden habersiz yeni yazarlarla çevirmenler alışverişe başladılar. Yeni yazarların çoğu 'çok genç' değildi, ama kendilerini öyle sayıyorlardı. Ne olsa uyuyan bir genç okur kitlesini becerileriyle uyandırmış, ona özlediği yeniliği sunmuşlardı. Efsaneler bulup çıkarmış, Batı'daki güncel akımlara ayak uydurarak uğurlar, büyüler, muskalarla simyacılığa girişmişlerdi. Camus'yü bilmeden 'saçma'ya gönül veren –daha doğrusu saçmalayan– Sartre'ı okumadan bunalan –daha doğrusu bunaltan– edebiyatı sevmekle kendini sevmeyi karıştıran yazarlarla okurlar birleştiler böylelikle. Artık kitaplar kalın ve pahalı olsa da satıyordu, okunmasalar bile evlerin boş kitaplıklarını dolduruyorlardı. Onları okumak entellektüel olma belirtisiydi.

Bir de 'gazeteci yazarlar' var artık. Yani ne tam anlamıyla gazeteci ne de tam anlamıyla yazar olanlar. Keşmekeşe bir boyut daha eklendi böylelikle. Romanlarla öyküler 'bıçkın gazeteci' diliyle yazılırken en sudan magazin yazıları derin psikolojik, felsefi bilgilerle donatıldı. Birbirine hiç benzemeyen iki mesleğin peydahladığı bu ucube, yarılmış bir dildi, hasta bir dil.

Çağdaş teknolojinin kutsal korumacılığına alınmış bir diliniz yoksa eski model daktilonuzla 'çıt çıkarma'manız isteniyor. Ama benim vazgeçeceğim yok bu aşktan. Nasılsa, daha baştan tek taraflıydı.

Ana soruyu sormadan önce, bu konudaki eski yazılarımı okumamış ya da unutmuş olanlar için biraz bilgi tazeleyeyim:

Çocukluğumda, gerçek bir sinema tutkunu olan dedemin peşinden sinema sinema dolaşırdım. Kurduğumuz özel dostlukta bu ortak tutkunun payı büyüktü. Bazen ardarda üç film izlediğimiz olurdu pazar günleri. Galiba ikimiz de evden kaçıyorduk. Annem, kolaylıkla söz geçiremediği kızını bir büyüğe emanet etmekten, anneannemse çapkın kocasını küçük bir kız aracılığıyla hizaya getirmekten hoşnuttu. Oysa bizim dünyamız ortaktı; onu savunmak adına evde ne tür yalanlar uydurabileceğimizi birlikte kararlaştırırdık, üstelik aramızda konuşmadan. Dedem, benim yaşıma uygun olmayan filmlerden hoşlandığımı açığa vurmazdı sözgelimi, ben de arasıra bize eşlik eden güzel kadınlardan 'dedemin hastası' diye söz ederdim. Bütün sinema sahipleriyle dost olduğundan bilet almayan, yer göstericilerin dişlerine bedava baktığından sinemalarda en iyi yerlere kurulan bir doktordu ne de olsa.

Sinema seyretmenin başlı başına bir serüven anlamına geldiği o günlerde salonlar arasında seçmelerimi yapmıştım. Melek Sineması'nı gösterişli filmleri, İpek Sineması'nı entellektüel denebilecek filmleri, Ar Sineması'nı melodram ağırlıklı filmleri yüzünden seviyordum. Saray ve Elhamra, daha çok mimari özellikleri, koltuklarının rahatlığıyla dikkatimi çekiyordu. Atlas Si-

neması 'Kısmet' filmiyle açıldığında ikimiz de biraz bocaladık ama birbirimize belli etmedik, sonradan özel gözlüklerle izlediğimiz üçboyutlu filmlerin saçma sapanlığında sessizce birleştik. Çünkü aramızdaki yaş uçurumuna karşın teknik becerilere dayalı filmlerden çok belleklerimizde iz bırakan, gecenin geç bir saatinde, herkes odasına çekildikten sonra tartışabileceğimiz filmleri seviyorduk: Bir bakıma aynı kuşaktandık. Dostum dedem, yıllar sonra, sırf 'Aylaklar'ı seyredebilmek için Şehzadebaşı Sineması'na gitmeyi göze aldığımı duyabilseydi, hiç şaşırmazdı; Yeni Melek Sineması'nın abone kartlı açılışlarında o süslü püslü müşterilerin beğenilerine göre seçilmiş filmleri neden onlarla birlikte izleyemediğimi de tabii!

Tek üzüntüm, onun Konak Sineması'nda bir film seyredememesi, o kısacık, daha doğrusu kısa-süren Konak Sineması keyfinden yoksun kalması. Gerçi oradaki sinema seyircileri, Sümer Sineması geleneğinden yetişmiş değildiler; Nişantaşı-Şişli yöresinin tektip sinema severleriydiler, ama en azından bir filmin nasıl seyredileceğini biliyorlardı. Temiz, loş bir mekânda, ışıklar söndüğünde her seyirciye karanlıkta kendi kişisel yorumunu yapma hakkını tanıyan bir sessizlik, suskunluk içinde. Oysa bizim Sümer Sineması, ulusları, cinsiyetleri, dinleri, dilleri birbirini tutmayanları birleştiren gürültülü bir ortamdı. Gösterilen filmler de birbirini tutmuyordu zaten. Ortak nokta, Beyoğlulu olmaktı. Konak, tam o Beyoğlulu kalabalığa açıldığında kapandı.

Artık ana soruya gelebiliriz:

Bir sanat yapıtının özel estetiği, sunuluş biçimindeki estetikle bütünleşmiyorsa yeterince iletilebilir mi?

Diyelim ne kadar özenle yazılmış olursa olsun dizgi yanlışlarıyla dolu, kapağı ve kâğıdı kötü bir kitap,

çapsız sesler ya da sazlarla yorumlanmış ölümsüz bir beste, bir galeride çiğ ışık altında sergilenen pastel renkte ve dokuda bir tablo, çevresindeki derme çatma yapılarla boğulmuş bir mimari yapıt kime seslenebilir ki? Belki uzmanlara. Ama hiçbir yapıtın yalnızca uzmanlara seslenmek üzere tasarlandığına inanmıyorum.

Sinema salonlarına dönersek... Beşiktaş'taki ya da karşı kıyıdaki bahçe sinemalarına da giderdik dedemle. Denizin tuzunu, günün sıcağını üstümüzden atmış olurduk. Eski kopyalar sık sık kopardı; semtin külhanbeyleri, sözgelimi 'Viva Zapata'nın her biri on-on beş dakika süren kopuşlarına dayanamayıp "Hadi be makinist abi! Öldür şu adamı artık!" diye bağırırlardı. Emekli öğretmenler, çocuklarıyla gelmiş ev kadınları kahkahayı basarlardı. Bahçe sinemasının suskunluğa dayalı olmayan, tam tersine yaz gecesinin ay ışığına açık şamatalı, kendince bir albenisi vardı. İskemleler kırık dökük de olsa...

Sinema sevgimi bilen tanıdıklarımla bu konudaki yazılarımı okumuş olanlar, sinemaya neden gitmediğimi soruyorlar son yıllarda. Kimi, bu kaçışımı kalabalıklardan ürkmeme yoruyor. Orası doğru, ama yüzünü görebildiğim, eğilimlerini seçebildiğim bir kalabalık beni ürkütseydi, bahçe sinemalarına gider miydim bir zaman? Demek beni ürküten, açık ya da kapalı bir mekânda, o mekânın kendine özgü havasını umursamayanlarla birlikte olmak. Açıkhava Tiyatrosu'ndaki bir caz konserine lame giysiler ya da papyon kravatlarla gitmek, bir konser salonuna yırtık blucinle gitmekten farksız bence. Gözünüz çevrenizdekilerin giysilerine, tavırlarına; kulağınız seslerine, konuşmalarına, çıkarttıkları gürültülere takılınca değil bilmediğiniz, çok iyi tanıdığınız bir yapıtla bile bağlantı kurmakta zorlanıyorsunuz. Özellikle sinema salonları, her küçümen dâhinin sinema sanatı ve oynatılan film hakkında avaz

avaz yorum yaptığı birer açık kürsü niteliğinde artık. "Lütfen sesinizi biraz kısar mısınız?" derseniz kişisel özgürlüklerine saldırmış oluyorsunuz.

Peter Greenaway'in beni çok etkileyen 'Mimarın Göbeği' adlı filmini bir zamanki Melek (Şimdiki Emek) Sineması'nda seyrederken arka sırada oturan iki genç kızın 'taciz'lerine nasıl katlandım, aklım almıyor. Hiç ara vermeksizin yüksek sesle çizme fiyatlarından konuşuyorlardı, patlamış mısır paketlerini habire hışırdatıyorlardı, yönetmenin ünlü biri olduğunu kulaktan dolma öğrendikleri; ama filmde umduklarını bulamadıkları ortadaydı. 'Öff!'ler 'Pöf'ler gırla gidiyordu. Çektikleri işkenceyi öbür seyircilere de yaşatmak yarışındaydılar sanki. Oraya zorla getirilmediklerine göre çıksalardı ya! Ama hayır, o zaman filmin nasıl bittiğini yine kulaktan dolma bilgilere düşkün öbür arkadaşlarına nasıl anlatacaklardı ki? Tam, "Canım boşver, genç insanlar bunlar..." avuntusuyla oyalanmayı kararlaştırdığımda, "Bu filmden bir şey anlayan varsa, ortaya çıksın valla!" gibi bir soru yükseldi kızların birinden. Sağ avucumun bir şamar patlatmak için nasıl kaşındığını hâlâ unutmuyorum. Sinemaya, özellikle 'şenlik' kapsamında gösterilen filmlere gitmemeye ilişkin kararım o gün perçinlendi galiba.

İsterseniz, bu sakınganlığımı klostrofobik olmama bağlayabilirsiniz; ama ben daracık bir merdivenle tepelere tırmanılan ya da geniş bir merdivenle yeraltına inilen 'salonlar'a çok gerekmedikçe adım atmamaktan yanayım. Deprem, yangın gibi ciddi olaylar bir yana, seyircilerden biri şakadan (!) elindeki naylon torbayı üfleyip patlatsa o panikte ezilmeniz işten değil.

Son yıllarda açılan 'modern' sinema salonları ne tür bir çağdaşlık arayışı içinde olduğumuzun en büyük göstergeleri. Filmlerin gösterim günleri ve saatleri pat diye

değişebiliyor, seyirciye sürünün bir parçası diye bakan, sorularını yanıtlamayan kabasaba, asık suratlı bir personel kadrosu da cabası. Havalandırma doğru dürüst çalışmazsa sıcaktan bunalıyorsunuz, çalışırsa soğuktan donuyorsunuz. Gizliden gizliye bir nüfus planlaması mı yürütülüyor, diye soruyorsunuz kendinize. Öyle ya, bu kalabalıktan geriye, en çabuk çelme atma, en hızlı tekme savurma, önündekini en acımasızca çiğneyip geçme becerisini gösterenler kalacak. Darwin'in kulakları çınlasın!

Küçük ekrana sığmayan, daha doğru bir deyişle bol gelen filmler vardır, biliyorum. Ama bu tür bir keşmekeşe dalmaktansa, çok katlı sinemalarda alttan ya da üstten gelen öbür seslerle (filmlerin seslerini de katarsak) boğuşmaktansa evinizde, kendi özel dünyanızdaki ekranı genişletmek çabası size daha hafif geliyorsa 'şölen'e yarım yamalak da olsa katılmışsınız demektir.

Keşke kırılgan olacağıma düpedüz alıngan olsaydım. O zaman işim kolaylaşırdı. Hızla hoyratlaşan bir toplumda güceniklikleri mi n sayısıyla başa çıkamayacağımı anlar, bu eğilimimi daha nesnel ölçülere vurmayı denerdim.

Oysa kırılgan yapının temel özelliği, kırk yılda bir ama tam anlamıyla kırılması. Yıllar önce, bu huyumu bilen bir dostum bana olmadık bir oyun ettikten sonra özür dilemişti: Affedersin.

Ben de aramızdaki ilişkinin nasılsa eski sıcaklığına asla dönmeyeceği bilinciyle, "Peki affettim," demiştim; akrebi, soktuğu için suçlayamazsınız ama yoluna çıkmaktan kaçınabilirsiniz.

Vurucu gözlem o anda geldi:

"Zaten sen affedersin de bağışlamazsın."

Çoğu zaman eşanlamda kullandığımız bu sözcüklerin arasında fark düşündürücüydü. "Özür dilerim" ya da "Pardon"; istemeden yaptığımız bir yanlışın, sözgelimi itiş-kakışta birinin ayağına basmanın ayıbını kapatmak için kullanılıyor. Üstünde düşünmeksiniz çıkıyor ağzımızdan. Af dilemek, daha ağırlıklı, çünkü yapılan yanlışta bilincin payı var. Yani af dileyen, bir anlamda ayağınıza bir daha basmayacağının güvencesini de veriyor. 'Af'; dileyenle uzlaşmaya razı olanın kişisel seçmeleriyle belirlendiğinden, *özel* bir karar niteliği taşıyor. İki taraf için de. Rastgele bir 'pardon' hafifliğinde ve ge-

nelliğinde değil. Ama yargı sistemimize baktığımızda bu kavramın nasıl ele alındığına şaşmamak olanaksız:

Suç işlemediklerini savunan, dolayısıyla af dileme gereğini duymayan düşünce suçluları, günün esintilerine göre 'affa mazhar' görülürken suçu kesinleşmiş bir tecavüzcü, milyonları dolandırmış bir tefeci, yaşamlarını kararttığı kişilerin görüşleri alınmaksızın devlet affından yararlanabiliyor: genel af, devletin hangi hakla bireylerin kişisel aflarında söz sahibi olduğu sorusunun en kaypak yanıtı, yine de 'şeffaf'lığına diyecek yok.

'Bağışlama'ysa işi iyice karıştırıyor. Her iki taraftan da ortak geçmişin yanılgılarını, hatalarını, ufak pürüzlerini silecek bir sünger istiyor. Bu yepyeni temiz sayfaya ulaşma sırasında 'bağışlayan', tanrısal bir yetke üstlenirken, 'bağışlanan', tövbekâr bir kul kimliğine indirgeniyor. Bu rollerin ikisi de bana –hatta birincisi daha beter– itici gelse de eski dostum siteminde haksız sayılmaz: sürekli aynı doğrultuda yapılan, yapılacağı baştan belli olan, çünkü huy haline getirilmiş yanlışları istesem de unutamam: beklenmedik bir anda belleğimi uyarıp bağışı isteyenden şeytanca bir öç almama yol açabilirler. Kindar olmamanın bedeli bellek özürlü olmak mıdır?

Bunları neden sayıp döktüm? Ünlü yönetmen Leni Riefenstahl'ın yaşam belgeselini televizyonda izlerken kafam iyice karıştı da ondan. Hitler, Leni'yi küçük kızken dans ettiği bir filmde izlemiş, 'Alman kızlarına özgü bir sağlıklılık' keşfetmiş onda.

Leni, gerçekten yetkin bir yönetmen olmuş sonraki yıllarda. O kadarına ki kendisine rejimce ısmarlanan propaganda filmini bile bir sanat yapıtına dönüştürebilmiş. Döneminin sinema tekniğine getirdiği parlak bu-

luşlarla kamerasını görkemli heykellerden şöyle bir geçirdikten sonra Hitler'de odaklaştırabilmiş inandırıcı bir biçimde. (Seyrettim.)

Leni, belgeselde söylediklerine göre, bu zengin ödüllü filmi çektiğine pişman. Nazizmi ya da Faşizmi destekler nitelikte tek söz etmediğine, ırkçılığı asla desteklemediğine göre yıllar yılı sinema piyasasından bu film yüzünden uzak tutulması, yaratıcılığının baltalanması fazla ağır ceza değil miymiş?

Elbette öyle.

Tekrar çalışma iznini aldıktan sonra çektiği filmse, Afrika kabileleri üstüne. Kabiledeki herkesin neden bir yontu kusursuzluğunda olduğunu soran belgesel sunucusuna verdiği yanıt aynı açıklıkta: "*Güzel varken, neden çirkin'i çekeyim?*" Doğru. Zaten Hitler'in propaganda filmini de yalnızca estetik değerleri gözeterek çekmemiş miydi? Konu önemsizdi onca.

Ne var ki, "Peki, sonraları Hitler'in toplama kamplarına tepkiniz ne oldu?" sorusuna bir Yahudi olmasına karşın verdiği yanıt çok ilginç: "O sırada yurt dışındaydım: eşim dostum mektuplar yazdılar, belgeler gönderdiler, ama ben böyle bir şeye inanamazdım." Gözü estetikten başka bir şey görmediğine göre yanıtı tutarlı sayılır. Hele yenilerde, 90'larında denizaltı dünyasını belgelerken, en sevilesi bulduğu yaratığın –yine estetik kaygısıyla herhalde– canavar bir vatos olduğunu düşünürsek.

Belki gerçekten usta bir sanatçı olmasaydı daha kolay bağışlanabilirdi, yıllarca toplumdan uzak tutulup, bunca ağır eleştiriyle karşılaşmazdı.

Bir sanatçının estetik uğruna topluma sağırlaşması anlaşılır gibi değil. Bu yaşta hâlâ küçük kız saflığında diretmesiyse, Nazilere satılmadığının, kendi faşizmini

kendi bünyesinde *içtenlikle* taşıdığının bir göstergesi. Geçmişindeki bağışlanmaz hatayı bir 'Kusura bakmayın'la geçiştirebiliyor ya.

Tam da keyfim gelmişti. Epeydir uğraştığım bir öykünün neredeyse sonuna varmıştım. Kışa, dokunaklı bir günceyle girmek hem benim yazma hevesimi arttırabilir hem hayatta olağanüstü deneyimler yaşamanın sanıldığı kadar güç olmadığını gösterir, okurun umut kapısını aralık tutmasını sağlayabilirdi.

Eski defterleri karıştırırken böylesi büyülü anların uçları özellikle kıvrılmış sayfaları arasında o anıya rastladım. (Onları öteki günlerden ayırmamın nedeni, ancak bir daralma ya da gevşeme durumunda gerektiği gibi yazılabileceklerine inanmamdır.) İçimde yeterince dinlendiğine göre oldukça çabuk gelebilecektim üstesinden. Ama bir de baktım yazı sarktıkça sarkıyor, düzelttikçe bozuluyor, duygu payı azaldıkça ancak bir denemeye yakışabilecek bir ciddiyet üstleniyor durup dururken. Demek didinmek boşuna. Bir sayı sonraya ertelemek daha akıllıca olacak.

Bu kararı verince rahatladım, yine de yenilgiyi içime sindiremedim: Nedendi? Kötü öyküler okumak, öykü yazma hevesini kırar, biliyorum ama gündökümlerimi etkilemez.

(İşte size neden bu iki edebiyat dalı arasında gidip geldiğimin sırrı!) İkinci bir açıklama, toplumsal olayların beni belki gereğinden fazla etkilemesinde yatabilir. Evet, galiba o.

Son günlerde, edebiyat alanına doğrudan girmeyen bir 'edebiyat'ın bayat ürünlerini peşpeşe okumadım mı?

Kısacık bir süre içinde üstelik? Yalnızca kısıtlı bir okur kitlesine değil, ülkenin bütün yurttaşlarına sunulmuş, yabancı dillere bile çevrilmiş ürünlerdi bunlar. Gerçek yaşamdan kaynaklandıkları, fotoğraflarla, tanıkların sesleriyle, gazetelerdeki yorumlarla desteklense de her nasılsa bir türlü inandırıcılık kazanamıyorlardı. Bu acemi öyküleri polisiye tekniği açısından gözden geçirmeden içimin rahat etmeyeceği ortadaydı. Olaylardaki zengin çelişki dağarcığını bir yana bırakalım, öykülerin başkişilerinden çıkalım yola:

1. olayda, solcu bir örgütün hapisteki ya da yurtdışındaki beyinleri tarafından yönlendirilen bir çaycı kız aracılığıyla güvenlik önlemleri neredeyse kusursuz bir iş merkezine işlek bir saatte dalabilen teröristler var. Profesyonel oldukları koruma çemberini 'kibritli resimlere gizledikleri silahlarla' (ne demekse!) aşabilmelerinden, 25. kata engellenmeden çıkabilmelerinden, ünlü işadamının odasının yarım saat boyunca –bir kerecik de olsa– önemli bir mesaj için aranmamasını sağlamalarından belli. Neredeyse bir 'crime parfait' ile karşı karşıyayız, ama kul kusursuz olmaz. Nitekim teröristler sol yanlarına soğan, sağlarına sarımsak asmayı unuttuklarından, *odaları şaşırıp* yanlış kişiyi (Özdemir Sabancı) öldürüyorlar. Örgüt, kısa sürede belirleniyor –tabii üyelerin özellikle arkalarında bıraktıkları ipucunun(!) katkısıyla. Gelgelelim şirketin, pürüzlü geçmişini bağışlayıp babacan bir tavırla bağrına bastığı çaycı ya da 'kibritçi kız', suç ortaklarıyla birlikte kayıplara karışıyor bu arada.

2. öyküdeki başkişi gazeteci (Metin Göktepe), mesleği gereği katıldığı yürüyüşte gözaltına alınıp mesleği gereği işkence görüyor. Bütün olanların üstüne sıcak bir çay içmeye gittiği parkta ölü bulunuyor. Yetkililer, önce birbiriyle çelişen bilgiler veriyorlar, ama yazılan öy-

künün ipe sapa gelmezliği karşısında suçluyu güvenlik örgütünde uzun uzun arayıp bulmaya karar veriyorlar, böylelikle aldıkları tepkiyi yumuşatacaklarını umuyorlar. Gazeteciye son darbeyi vuran, adının 'Abdullah' olduğu çeşitli tanıklarca belirtilen polis memurunun bulunması kolay mı? Üstelik öldürdüğü kişi için düpedüz 'bok' diyeceğine Amerikan dizilerinden öğrendiği 'pislik' sözcüğünü kullanması onu özel bir kültüre yerleştirmişken. İkinci bir olasılık da söz konusu: belki Eyüp dolaylarında bu addan geçilmiyor.

3. öykü, evlere şenlik. Trabzon Limanı'nda koskoca bir feribotu herkesin gözü önünde köşe başındaki taksiye atlayıp gazlama rahatlığıyla kıyıdan uzaklaştıran başkişilerin bir tür kamikazeliğe soyundukları, giyindikleri bombalardan anlaşılıyor. Yolcular, yani rehineler önce çok korktuklarını, bacalara, tuvaletlere saklandıklarını belirtiyorlar. Bazıları cep telefonlarıyla falan dışarıyla gizlice bağlantı kurabiliyor, evlerini bile arayabiliyorlar. Başkişiler, onları yakalamaktan aciz mi? Değil elbet. Yalnızca kan dökmek istemiyorlar, haklı davalarını dünya kamuoyuna duyurmak istiyorlar, o kadar. Gazetecileri ağırlamakta kusur etmiyor, rehinelerin yardımına koşmakta ellerinden geleni yapıyorlar. Konuksever, acı çekmiş, davaya baş koymuş insanlar bunlar. Türkiye'de de destekçiler buluyorlar: din kardeşlerini. Rehinelerin bazılarıysa –utanmasalar– böyle bir serüvenin yeknesak yaşamlarına bir renk kattığını söyleyecekler.

Başlangıçta gerilim ve gevşeme anları titizlikle gözetilmiş bu tür bir öykünün mutlu bir sonla bitmesi, ancak yazarının acemiliğine ya da tam tersine kafa karıştırmaktaki ustalığına bağlanabilir. Öykünün sonunda fantastik bir pembe sahne var çünkü. Silahlar denize atı-

lıyor, devlet başkanları birbirlerine teşekkür yağdırıyorlar, rehineler ailelerine kavuşuyor, bombalı saldırganlar bir renk ve ışık cümbüşünde güvenlik görevlilerine teslim oluyorlar kuzu kuzu. Onlarla hiçbir pazarlığa girişilmediğini *devlet büyüklerimiz*in açıklamalarından öğreniyoruz. Mutlu son!

Üç öykünün aynı kalemden çıktığını anlamak işten değil. Üçünde de yazarlar ya da o yazarları yöneten güçlü kadro, edebiyatın inandırıcılığıyla değil olayın güncel yaşamda kabul edilebilme olasılığıyla ilgili. Bu yüzden de benim gibi üç öyküyü birleştirme küstahlığını gösterenlere, hele son öyküdeki mutlu sonun 'fars' özellikleri taşıdığına inananlara resmi bir gözdağı veriyor:

"Biraz sonra ne yazacağımı kestirebiliyor musunuz? O, bunlara benzemeyecek. Tetik dur," diyor sanki.

Yalanla ne kadar içli dışlı olduğumuz, ayrımcıkları üstüne ince ince düşünmemizden belli değil mi? Yalanı yalnızca büyüklüğüne/küçüklüğüne göre değerlendirmekle yetinmiyoruz, ona pembe ya da beyaz gibi renkler de yakıştırıyoruz; zararlı mı, zararsız mı, hatta gerekli mi, gereksiz mi sayılacağını moral ölçülere vurmaya çabalıyoruz. Her yalanın kendince bir üslubu var anlaşılan: *kıtır*, atılıyor; *mantar*, kesiliyor; *maval*, okunuyor; *palavra*, sıkılıyor sözgelimi. Bu arada atılan, kesilen, okunan ya da sıkılan yalanlar hedefi ıskaladığı için, kıvıranların şirinlik yüzünden hoşgörüldüğü çıkıyor ortaya. Oysa aynı hoşgörü yalana inanana asla gösterilmiyor. O zavallı, enayi ya da avanak sıfatıyla yalanı ya yiyor ya yutuyor.

"En yakınlarıma bile ayda kaç lira kazandıklarını, eşleriyle-dostlarıyla aralarının nasıl olduğunu sormak gibi yalan-azdırıcı huylarım yok. O zaman insanlar bana neden durup dururken yalan söylesinler?" sorusundaki mantığımın geçersizliğini –ki hâlâ geçerli bende– kavramam yıllar aldı. Kimbilir kaç kere enayi durumuna düşmüşümdür! Bazen, bu saf soruya takılmamdan ötürü bilmeyerek, bazen hatır için çiğ yalan da yutulur canım, avuntusuyla bile bile... Pişman mıyım? Hayır... Karşınızda iflah olmaz bir yalancı varsa, bu özelliğini sırf üstünlüğünün tadını çıkarmak için kullanıyorsa, uğraşmaya değmez. Tabii sizden yalanını desteklemenizi beklemiyorsa, yalnızca atıp tutuyorsa.

Şu söylediklerimden, yalan söylemeyi beceremediğim sonucunu çıkarmayın. Kendilerine sorulan, "En beğenmediğiniz huyunuz nedir?" sorusuna, "Dürüstlüğüm, yalan söylemeyi asla beceremem," yanıtını verenlerin acıklı masumluğuna bürünmektense düpedüz ahmaklığı, yani iyi dinleyici rolünü benimsemek daha kolay bence. Yaşamım süresince karşılaştığım, değişik tınılar ve renkler seçmiş yalancıların tökezledikleri nokta ortaktı: dinleyicilerinin onlar kadar zeki olabileceğini hesaba katmıyorlardı. Bu büyüklenme duygusu, desteksiz atışlarını gülünesi bir boyuta vardırmalarına yol açıyordu. Hiç unutmam, akıllı başlı sandığım bir tanıdığım, sırf tepkilerimi sınamak amacıyla aynı gecede –on dakika içinde– beni önce frijid, sonra lezbiyen, en sonunda da feminist olmakla *suçlamış*, tam isterikliğimde karar kılacakken uygun bir dille kapı dışarı atılmıştı: bence beynine kan gitmiyordu; sigarasını bitirdikten sonra –tabii isterse yolda da içebilirdi– kalkıp evine kadar yürüse açılırdı belki.

Bu tür deneyimler, yalan söylemenin zahmetli, titizlik isteyen bir uğraş olduğunu öğretti bana. Önceleri de seziyormuşum ki sevdiğim kişilere, "Ne olursun yalana zorlama beni, söylemesine bal gibi söylerim de sonra senden soğurum," uyarısında bulunmayı aksatmamışım. Belki de uydurma ya da kurmaca yeteneğimi bir tek insanı *kandırmaya* harcamaktansa birçok insanı *inandırmaya* yönelik bir meslekte değerlendirmemde bu sezginin payı büyüktür. Yazarlık, uydurma yeteneği için biçilmiş kaftan. Ne var ki okurunuzu her dediğinizi yutmaya hazır bir enayi gibi görüyorsanız çuvallamanız kaçınılmaz. Nasılsa o sizin neyi, nasıl, ne adına *uydurduğunuzu* keşfetmiştir. Onun gönlünü kazanmak uğruna giriştiğiniz olmadık cambazlıklarda, günün gözde eğilimlerini kollama hevesinizde bir yalan kokusu ala-

caktır. Çok yeni bir yazar olsanız da aynı yazgıdan kurtulamazsınız. Uydurduklarınızda tutarsızsanız, ikinci kitabınız, birinciyi geriye doğru silebilir.

Uydurmakla yalan söylemek arasındaki fark üstünde dururken en önemli ortak ögenin 'tutarlılık' olduğunu belirtmek istedim. Şimdi, diyelim bir tek insanı kandırmak için canla başla bir yalan tasarlıyorsunuz. Tıpkı bir kurmaca ürünü hazırlarcasına ya da kusursuz bir cinayet işlercesine çalışacaksınız. *Crime parfait* diye bir şey olamaz saplantısını bir kenara atın. Düşünün ki bizler, yalnızca failleri meçhul olmayan suçlardan haberliyiz, meçhul ustaları tanıma olanağımız hiç yok! İkincilerin yer aldığı karanlık dosyanın kabarıklığı yolumuzu aydınlatabilir:

Kusursuz bir yalan *işlemek* istiyorsanız; öyküyü iyi kurun:

a) Önce atmosferi saptayın. Kurbanınızın nasıl bir ortamda gevşeyeceğini, silahsız kalacağını, bu uğurda sizin neler yapabileceğinizi kendi kendinize sık sık yineleyin.

Sıra ayrıntılarda:

b) Önceden listesini çıkarttığınız ayrıntıların hangilerini yalanın bütünlüğü içinde eriteceksiniz? Hangilerini 'ağızdan kaçmış' izlenimini pekiştirmeye ayıracaksınız?

Yorulduğunuzun farkındayım. Ama bu kadar uğraştığınıza göre çabanıza değsin bari. Birkaç iş kaldı geriye.

c) Sahiciliğin baş koşulu sayılan içtenlik-sıcaklık ile gerçeklik-nesnellik/uçukluk-marjinallik/popülerlik-benimsenirlik dengelerini iyi tutturdunuz mu? Sıralanış düzenleri değişse bile hepsi yerli yerinde mi? Bir daha bakın.

İşte vurucu an geldi: yalanınızın doruk noktası. Artık söyleyin de kurtulun bari.

Şeytansı sayılabilecek bir öykü kahramanı yaratmaya çalışırken bu sorular aklıma geldi.[1] Onu ben uydurdum da yalanlarını uydurmak başlı başına bir sorundu. Günlük yaşamın 'yalancı'sıyla yazarın uydurduğu arasına bir set çekmek nasıl güçtü! Dahası, öyküde yazar-sesinin yer almayacağına karar vermiştim. Okurun kulağına yalnızca öykü kişilerinin sesleri gelecekti, o kadar. Bu sinir yıpratıcı çaba sırasında siyasilerimizi düşündüm. Hiçbirinin kendi mesleğindeki yeteneğini görememem bir yana, özü bir ölçüde 'fark edilmez incelikte yalanlar' söylemeye dayalı gündelik politikayı neden seçtiklerini kavrayamadım. Uydurma ya da kurmaca bilincine uzaktılar, ama neden doğru dürüst gündelik bir yalan bile söyleyemiyorlardı? Yalanın 'haysiyetini' de umursamadıklarından mı?

[1] Yavruağzı (Aramızdaki Şey).

J. L. Borges, *Hain ve Kahraman İzleği* adlı öyküsünde 'hain' ile 'kahraman' kavramlarının çağlara göre nasıl değiştiğini, gerçek yaşamdan ve edebiyattan örnekler vererek, tutkun olduğu döngü formu içinde inceler. Farklı tarihlerde, farklı mekânlarda geçen, birbiriyle bağlantılı görünmeyen olayların 'kahraman'ları zaman la düpedüz 'hain', hainleriyse kahraman sayılabilirler.

İhanet, bütün dillerde tumturaklı bir sözcük. Taşıdığı suç yükünün ağırlığından olsa gerek. Halkımızın sonradan değil doğuştan hain kişilere 'hayın' demesi bir ayrımın altını çiziyor. Hayın, doğası gereği öyledir de hain, bu özelliği bilinçle edinir. Bir zaman adandığı davaya ya da ilkeye yüz çevirmekle yani yalnızca 'dönek' olmakla yetinmez sözgelimi, eskiden militanlığına sıvandığı bir örgütün çökertilmesi için canını dişine takıp 'itirafçı' olur. (O yüzden itirafçıların bağışlanması, bana göre hainliğin bir kereye özgü bir davranış sayılması gibi bir saflıktan (!) kaynaklanıyor, bir anlamda hainliğe kahramanlık yakıştırıyor.)

İhanetin iki kişilik ilişkilerde kullanılmaya elverişsiz bir sözcük olduğuna inanıyorum: yazarın okura, okurun edebiyata, magazin dilinin edebiyat diline ihanetinden söz edilebilir de diyelim Ayşe, Mehmet'i ancak *aldatabilir* ya da tersi, Mehmet onu *uyutabilir*. İkisi arasında bir şey. Oysa ihanetin toplumu (en azından bir kesimini) yaralayan bir boyutu var.

Yıllardır inişsiz çıkışsız, başarılı bir çizgi izleyen sevdiğim şarkıcı (bir zaman yani) Elton John'un Marilyn Monroe için bestelediği, sonra ikinci bir efsane saydığı Lady D.'ye uyarladığı şarkıyı dinlerken sırtıma bir bıçak sokuldu sanki. Marilyn Monroe, ondan zorla bir şarkı istememişti ki. Ayrıca, iki efsane kadın arasında hiçbir benzerlik yoktu, genç yaşta ölmeleri dışında.

Norma Jean, yetimhanede büyümüş, sorunlu bir kızdı. Lady D. ise soyluluğun temsilcisi bir prense gönül vermiş (mi?) sözümona mahzun bir prenses. Balayında kocasıyla arasında baştan sezemediği bazı pürüzler çıkınca çenesini tutmuş, ona iki veliaht sunduktan sonra avuntuyu başka erkeklerde aramıştı. Ne garip, Kraliyet Ailesi'nin bu demokrat Florence Nightingale'i zavallılarla hastalara kendi kesesinden yardımda bulunacak güçteyken, bir misyoner sıfatıyla dünyayı dört dönmüş, öncü rahibelerin çağrısına koşmuş, kişisel ilişkilerindeyse sıradan insanları değil ya yakışıklı ya paralı erkekleri seçmişti. Paparazziler baştan beri hep yanındaydılar. Acaba ölümün eşiğinden onlardan son bir fotoğrafı neden esirgemişti ki?

Marilyn Monroe'nun yaşamındaki erkeklerse, beklentilerinin bir göstergesi: Başta, çocukluk yıllarının bunalımlarını atlatmasına yardımcı olabilecek belki biraz kabasaba ama babacan, sevecen erkekler. Sonra da kültürüyle besleneceğini umduğu Arthur Miller.

Yaşadığı açmazlardan kurtulamayacağını anlayan Marilyn, sonunda canına kıydı. Monarşiye ders verdiği varsayılan, bütün dünyayı geçici magazin gözyaşlarına boğan mutsuz Lady D. ise, hayranları sayesinde en azından gömülme töreniyle monarşinin anıtlaşmış bir parçası oldu.

Peki, yılların verimli şarkıcısı Elton John'a ne olmuştu da D. için başka bir şarkı besteleyememişti? Biri

yaşarken efsane katına yükselmiş, öteki magazin efsanesi iki kadını birleştirecek ihanet gücünü kendinde bulurken 'rüzgârdaki mum' gibi titrememiş miydi?

Şimdi ne ülkeler aynı, ne tarihler, ne de kişiler efsane özelliği taşıyor. Cemal Süreya bana yazdığını söylediği şiirlerini bir kızgınlık ânında geri almış, başka birine ithaf etmişti. Doğrusu, benim için büyük bir yıkım değildi, nasılsa şairlerin 'aşk'ı dile getirme yordamının kendilerine özgü olduğuna ve aşk-nesnesine göre değişmeyeceğine inananlardanım. İthafsız aşk şiirlerini yeğlerim zaten. Ama son yıllardaki karşılaşmalarımızdan birinde Cemal, kitabın yeni basımında şiirlerini yeniden bana adayacağını söylediğinde tepem attı. Okurlarını keyfince yanıltmayı kendine nasıl yedirebiliyordu? Kahramanca karşı çıktım bu öneriye, nedenlerini sıralayarak. Sonra haince ekledim: "Bilirsin, ben ıskarta mal sevmem."

Eski bir öykümde genç kızlığımı şöyle bir saptamayla anımsatıyorum kendime:

"On dört yaşından sonra, tutulduklarına hep anlayış, sevecenlik ve dostlukla yaklaşmayı öğrettin kendine. Yaz geceleri, sevdiğinle sevgilisinin en az yirmi adım ötelerinde yürüyüşlere çıktın. Onlar öpüşürken bir bahçe duvarına ılıştın, bekledin, yaz gecesinin, yaz göğünün tadını çıkardın. Yalnız denize gerçekten âşık olabileceğini ve bu sevginin süreceğini düşündün, mutlu oldun."

Haklıymışım. Bugüne kadar elimde olan ya da olmayan nedenlerle, bazen bile-isteye, bazen ister-istemez aşktan (aşklardan) kolaylıkla caydım da denize duyduğum aşk hep yerli yerinde kaldı. Kimileri bu özelliğimi burcuma, 'balık' olmama yorabilirler. Daha iki aylıkken, sıcak suyla değil, bahçede, ılık ilkyaz güneşinde ısınmış suyla doldurulmuş küçük bir küvette yıkandığımı bilenler, değişik psikolojik yorumlar getirebilirler. Bu bilgilerden yoksun olan, yine de öykülerimde ve yazılarımda denizin çoğu zaman bir *başkışı* katına yükseldiğini fark edenlerse bu eğilimimle özgürlük tutkusu arasında bir bağlantı kurmaya çalışabilirler. Bütün bu görüşlerde haklılık payı var.

Burçlara neden inanmadığım belli başlı bir yazı konusu da, burada balık-burçlularda gözlemlendiği ileri sürülen el ve ayak bilekleri rahatsızlıklarını sıkça çektiğimi söyleyebilirim. Uzun süre daktilo başında otursam bileğim şişer, bir kilometre yürüsem ayaklarım. Bu yüz-

den pabuç satıcıları bayram etseler yine iyi, ama edemezler çünkü yolun geri kalan bölümünü pabuç değiştirerek değil çıplak ayak yürürüm. Bitirilecek bir yazı varsa şişmiş bileğimi dinlendirmek yerine sıkı sıkı sarıp ona haddini bildirmeyi yeğlerim. Yüzgeç olmakta bunca diretiyorsalar başka bir bedeni seçseydiler yol yakınken!

Su ile ilişkilerime gelince... Suların kesik olması benim için öylesine katlanılmaz bir tedirginliktir ki bir süre sonra suyun gelip gelmediğini anlamak için muslukları kurcalamaktan vazgeçip, "Hiç akmazsa ne yaparım?" üstüne kafa yormaya başlarım. Bir zamanlar, tanışlarımı 'yıkayıcılar' ve 'siliciler' olarak iki kategoriye ayırmıştım şakadan. 'Siliciler', az suyla çok iş başaran, diyelim bir balkonu bir kova dolusu deterjanlı suya bezlerini sık sık batırıp sıkarak tepeden tırnağa silebilen ve gerçekten pırıl pırıl hale getiren kişilerdi. Oysa 'yıkayıcılar' aynı temizliği üç kova suyla sağlayabiliyorlardı. Üstelik, balkonu yıkadıktan ve yalınayak süpürdükten sonra bir kova su dökünmekte kararlıydılar. Bir 'yıkayıcı' sıfatıyla bu eğilimim üstüne düşündüm. Hiçbir şeyi saçıp savurmamak üzere yetiştirilmeme karşın su dendiğinde bu ilke işlemiyordu. Yine de sınıfsal bir tavırdan kaynaklanıyor olabilirdi bu savurganlığını. Ama balkonu haftada ancak bir kere yıkamasına izin vermesem bizde çalışmadığı günlerde de koşup yıkamaya hazır temizlikçimi –benim kadar 'yıkayıcı' Zeynep Hanım'ı– görünce konunun sınıfla bir ilgisi olmadığını kavradım:

–N'olur biraz su kalsın. Balkona zaten çıkmıyorum. Su, iki gün gelmeyebilir.

–Kalacak da ne olacak hanımefendi? Dökelim gitsin. Gelmezse zaten gelmez. Hem şu kadarcık su neye yaracak ki? Bari içimiz açılsın.

Sözü biraz döndürüp dolaştırdıktan sonra John Cheeve'ın *Yüzücü* öyküsüne getiriyorum. Gerçi o öyküdeki yüzücü, alkolde de yüzmektedir, çok yakın bir geçmişte nelere uğradığını bile anımsayamamaktadır. Bilinmeyen bir nedenle (!), yaşadığı küçük Amerikan kasabasının bütün havuzlarını yüzerek evine su-yolundan dönmeyi kararlaştırır. Özel havuzların kiminden kovulur, kiminde yarım yamalak bir ilgi görür. Sonunda, nice vartayı ve aşağılanmayı atlattıktan sonra bir halk-havuzunda bulur kendini. Yorgunluktan tir tir titrese de suya dalar. Toplar, çocuklar, botlar yolunu keser. Yüzmenin hiçbir anlamı kalmamıştır artık.

İstanbul'da artık girilemeyen denizin yerini tutmaya hazırlanan havuzların birkaçında yüzmeyi denedim. Aşağı yukarı aynı duyguyla ayrıldım hepsinden.

Havuzları seçenlerin çoğu yalnızca güneşlenmek, yanmak istiyorlardı. Havuza terlerini atmak için giriyor, merdivenden pek uzaklaşmadan bir-iki kere dalıp çıkıyorlardı, o kadar. Özellikle son moda mayolar giymiş kadınlar.

O yüzden de havuzlar ya onların para ve üyelik güvencesiyle şımartılmış, her türlü suyun başını tutmak üzere yetiştirilmiş şamatacı yavrularına ya da havuz işleticisinin havuzu köyündeki çay sayan akrabalarına hizmet veriyor. Apayrı sınıflardan gelme, yaşları on da yirmi de olabilen bu şamatacılar, canhıraş kulaçlar atmaya çalışarak, üstünüze su sıçratarak, bağırıp çağırarak egemenliklerinin tadını çıkarıyorlar. Aralarında fark yok mu? Elbette var. Zengin çocukları başınıza daha iyi cins toplar fırlatıyorlar, havuza botlarını indirebiliyorlar. Yoksullarsa –yüzme bilmeseler de– suya ters takla atarak dalmayı, kenarda itişmeyi göze alarak yiğitliklerini sergiliyorlar. Anneleri güneşte mayışıp kalmış iki-üç yaşındaki bebekler, bu tehlike çemberinin içinde başıboş

dolaşıyorlar. Hamam sefasının havuza tercümesi denebilir bu curcunaya.

Lüks otellerin daha ayrıcalıklı 'toplu küvetleri'ni, oradaki Türkiye manzaralarını bilmiyorum, ama bu kadarı yeterince açıklayıcı bence:

Her iki kesim de yüzme bilenleri ve suyu sevmiyor. Havuzun boşça bir ânını kollayıp yüzmeye kalkıştığınızda ortak cephenin soğuk, düşmanca bakışlarını sırtınızda duyuyorsunuz. Düzgün attığınız her kulaç, aleyhinize yazılan bir puan! Yüzmeniz onların gözünde bir gösteri olunca gözaltındaymış duygusuna kapılıyorsunuz. Havuzun ıslak havlu kokan kloru, içinde yüzen küçük siyah lifler yetmiyormuş gibi, önünüz kesilmeden atabileceğiniz on kulaçtan sonra eliniz soğuk çinilere değiyor zaten. Onlar haklı, çünkü kendi aralarında eğleniyorlar, siz yüzmek istiyorsanız buraya neden geldiniz ki? Yüzmek, denizin bütün gürültüleri sindiren, size tekbaşınalık duygusu veren enginine açılmak demek değil midir?

Yine eski bir öyküde 'zincirlere vurulmuş bir deniz' karabasanından söz etmiştim. Meğer bir önseziymiş. Galiba en iyisi denizi de yüzme aşkını da unutmak; Türkiye'nin kollektif, kısıtlı yıkanma havuzunda dönenip debelenmeyi öğrenmek.

Bir kentin mimarisiyle o kentte yaşayanlar arasında ne tür bir etkileşim vardır?

Doğrusu bu soruyu yanıtlamak, bir edebiyatçıdan çok bir mimarın, bir toplumbilincinin işi. Ama öykülerinde kurmacaya (yani bir anlamda mimariye) ağırlık tanıyan ve bu soru üstüne yıllardır düşünen bir edebiyatçı da konuya ucundan kıyısından yaklaşabilir belki:

Geçmişin ya da şimdinin yetkin yapıtlarına göz attığımızda sanatçının/edebiyatçının kişisel üslubunda, yaşadığı kentin izlerini görürüz. Kent; yapıları, caddeleri, sokakları, genel havasıyla çok özel ve farklı üsluplara damgasını basmıştır sanki. O kadarına ki yazar öykünün geçtiği kentin adını vermese bile, diyelim Kuzey Avrupa'da mı, Orta Avrupa'da mı, Amerika'nın güneyinde mi, Akdeniz yöresinde mi olduğunu ilk birkaç paragrafta sezeriz. Yazarın adının ya da yapıtın başkişilerinin adlarının verdiği basit ipuçlarından söz etmiyorum tabii. Bir örnek gerekirse, Cortazar ile Marquez kendi ülkelerinin dışında yaşayıp yazsalar da yapıtlarında 'ilk' kentlerinin seslerini, kokularını, renklerini yakalayabiliyorsunuz, anlatılan mekânlar bambaşka, edebiyata bakış çok farklı olsa bile.

Bir arada 'kent' tanımını biraz açmak işimi kolaylaştırabilir. Herhangi bir kentten söz etmiyorum çünkü. Kasaba irisi illerle eyaletler de az değil dünyamızda. Başkentimiz Ankara gibi oldukça düzayak, yaşamayı kolaylaştıran, güvenli yerleşim bölgeleri... Onların so-

kakları cetvelle çizilmişçesine belli aralarla caddelere açılır. Yayan dolaşsanız bile umulmadık bir çıkmaz sokakla, birdenbire karşınıza çıkan bir deniz ya da göl görüntüsüyle sizi şaşırtma olasılıkları yoktur. (Dikkat! Mimari, düşgücünüzü, serüven duygunuzu elinizden almak üzere.)

'Kent' sözcüğü yerine 'metropol'ü seçmem gerekiyor anlaşılan. Gelip geçenlerin, göçüp kalanların farklı yaşam ve kültür anlayışlarıyla beslenen büyük kentse, size kolaylıklarla değil, tam tersine güçlüklerle dolu bir yaşam sunar. Günün en yeni eğilimlerini ancak onun sokaklarında, onun meyhanelerinde, onun gecekondularında, onun kültür-sanat merkezlerinde yakalayabilirsiniz. Mozaiğin hangi parçasına oturacağınız size bırakılmıştır.

Günlük keşmekeşte nice tedirginliklere katlanarak yaşayabilmek, büyük kentin ilk sınavına katılmanın baş koşuludur. Bu sınavdan geçen, gecekonduda yaşıyorsa barınağının her an yerle bir edilme korkusuyla iç içe olsa bile onu onarmaktan, her gün biraz daha güzelleştirmekten kaçınmaz; sanatçıysa, yapıtlarının ilgi görüp görmemesine aldırmaksızın bildiğince yaratmaktan geri kalmaz. Büyük kentin bu kıpırtılı enerji bağışı karşılığında yerlilerinden beklediği, kendi geçmişini, görkemli siluetini ayakta tutmaları olsa gerek. Bu etkileşim dengesi bozulduğunda, ne kentte ne de sakinlerinde direnme gücü kalır herhalde. Özgün çizgileri gitgide silinen, zaman içinde herhangi bir kente dönen metropolün sakinleri 'sakinliği' bir yana bırakıp birbirlerinin boğazına yapışmaya başlarlar; aydınlar, bu olguyu denetimsiz göçlere bağlarken, yeni göçenler, yalan vaatlerle kendilerini kandıran, taşı toprağı altın olduğunu duydukları kente kendi kültürlerini bir türlü tamtamına taşıyamamanın baş sorumlusu olarak aydınları görürler. İki gö-

rüşün de bir bakıma haklı olması konuyu büsbütün karmaşıklaştırıyor, değil mi?

Artık İstanbul'a iyice yaklaştığımıza göre Tevfik Fikret'in önceden bu kente yağdırıp sonradan 'Rücu' adlı şiiriyle geriye aldığı hakaretlere değinebiliriz. Şairin oldukça maço bir ağızla kaleme aldığı, İstanbul'u 'bin kocadan arta kalan bir bakire' diye tanımladığı 'Sis' adlı ünlü şiiri, bugün yalnızca metropollerin dişil özelliklerine değinmesiyle dikkati çekebilir ancak. Onun her güzel, albenili kadını (hatta kenti) fahişe saymasını, bir ölçüde yetiştiği toplumun değer yargılarına bağlayabiliriz, ne de olsa o toplumda erkeklerin değil bir bilezik, bir zincir, bir küpe takmaları, kolonya sürmeleri bile kadınsı bir eğilimin belirtisiydi. Gerçi günümüz toplumunda da ezici çoğunluk, süslenmenin yalnızca kadına yaraştığı görüşünde. Dünyanın her yerinde kadının süslenmesi köklü bir gelenek olarak yerleşmiş, bu özgürlüğünü dilediğince kullanabilir kadın, ama aşırı gitmemek kaydıyla – bu aşırılığın nerede başladığını, nerede bittiğini de elbette ki 'meşum' bir kadın çekiciliğindeki metropol değil, ona sahip olan erkekler kararlaştıracaktır.

Benden bir önceki kuşağın son yıllarında düğme, eldiven, kemer ve astarlık kumaşa ayrılmış dükkânlarıyla daracık pasajlar vardı İstanbul'da; onların da son yıllarına yetiştim; hepsi kaçan çorapları 'çeken' madamlarla birlikte tarihe karıştılar. Bu değişim olağan sayılmalı. Hazır giyim alışkanlığı yerleşmişse, terziye diktirilecek özel giysiler için gereken düğmeleri satan düğmecinin ne işlevi olabilir? Kemerle şapka artık sıradan kılık tamamlayıcıları sayılıyorsa, çantalar markalarına göre belli başlı mağazalarda bulunabiliyorsa, ustaların elinden çıkma çok daha pahalı, seçkin ürünlere neden gerek duyulsun? Standart çorapların 'kaçığı'nı çektirmekse ancak kaçıkların işi olmalı. Eldiven pek görülmüyor orta-

lıkta: daha çok lüks araba ya da motosiklet sürücülerince kullanılıyor, bir de çoğu kere gülünç bir aksesuar olarak şarkıcılar ve sunucularca.

Çağdaş dünyada birey –çok zengin değilse– özel beğenisinden vazgeçmek zorunda. (Dikkat! Kent de payını alıyor bu sıradanlaşma eğiliminden.)

Burjuva modasının kurallarına uymamayı, yani giyimde renk ve doku uyumu gözetmemeyi bir tür başkaldırı gibi görenlerle üstlerine rastgele bir şey geçirenler birbirinden ayırt edilemiyor kent kalabalığında. Kendi aralarında türban ve pardösü modasını yaratan kadınlarla 'çılgın' giyindiklerini sanan bazı genç kızlar dışında. Yoksa bir marka saltanatıdır gidiyor. Sayın Yıldırım Mayruk bir söyleşimiz sırasında, modanın boyunduruğuna karşı çıktıklarını ileri sürenlerin, bu kere de bu tepkiyi çoktan öngörmüş modacıların onlar adına tasarladığı 'çılgın'lığa boyun eğdiklerini söylemişti. Bir zamanlar eski ve yeni kesimleriyle kozmopolitliğinin özgün çizgilerini yansıtan İstanbul bir bütündü, en büyük özelliği de buydu zaten. Şimdilerdeyse değil kendisine yaraşmayı çalışmak sanki kent kültürüne uymamakta direnenlerin çabalarıyla bir kişilik yarılması yaşıyor. Derinden yaşadığı bu yarılma, aykırı ögelerin yüzeye çıkıp tek tek sırıtmasıyla çiçek bozuğu bir yüze çeviriyor görünümünü.

İstanbul, kentlileriyle etkileşimi kopmuş 'kent'in en acınılası örneklerinden biri.

Yemek yemek, yalnızca karın doyurmak anlamına gelseydi, kültürle fazla bir bağlantısı olmazdı. Hele açlık çeken ülkelerin yurttaşlarının yemek seçme hakkından yoksun kaldıkları düşünüldüğünde. Bu durumda atılacak ilk adım, açlıkla boğuşan ülkelerin iktisat siyasasını tokluk çekenlerinkiyle karşılaştırıp birtakım sonuçlara varmak, aradaki uçurumu kapatmak için neler yapılabileceğini araştırmak olurdu herhalde. Gelgelelim bu ilk adım bile çıkar çatışmaları, devletlerarası sürtüşmelerle engelleneceğinden, iki tarafı uzlaştıracak bilimsel çözümler bulunana kadar günümüzde yaşananlar, zamanla daha bir somutluk kazanırdı:

Sık sık doğal afetlerle ya da devletin ilgisizliği sonucu olağan afetlerle karşılaşan ülkelerde yaşayanların, deprem, sel felaketi, çığın yanısıra çöp patlamalarının, kaçak yapılaşmanın vb. bedelini karakışta sokakta kalarak, kuyruklarda ekmek ve çorba tayını bekleyerek ödeyenlerin sayısında belli bir azalma göze çarpardı. Zaten hastanelere düşseler de bulanık bir suyun içinde yüzen birkaç et parçacığıyla doymak zorundaydılar.

Açlığın bir yazgı gibi bindirdiği ülkeler, kendilerine kampanyalarla, konserlerle destek verecek –tabii bu arada ceplerini şişirecek– ünlülerin yolunu beklerken yeni Adem ve Havva'larına insandan *arınmış* tertemiz bir doğa bırakırlardı!

Tok-ülkelerdeyse, yurttaşların oburluktan çatlamalarını önlemek için her gün yeni yeni 'sağlıklı perhiz' reçeteleri keşfedilir; bunlar 'mucizevi' zayıflatıcı ürünlerle birlikte piyasaya sürülürdü: Böylelikle sağlık, devletten sorulmazdı.

Bu kara mizah örneklerini vermemin nedeni açlık konusunun şakaya gelir yanı olmadığını vurgulamak. 'Yemek kültürü'yse ikinci aşamada, bir kahkahanın iki pirzola etmediği, tam tersine ancak iki pirzola yemiş birinin *belki* gülümseyebileceği noktada gündeme geliyor. Şöyle bir soruyla: Karnı doymuş kişi doygun sayılabilir mi?

Yemek kültürü derken, sofra kurmada gözetilecek resmi çatal-bıçak-kaşık-tabak-bardak dizme kurallarından, hangi yemeğin hangi içkiyle daha iyi gideceğini bilme görgüsünden söz etmiyorum. Sofraya oturanların uyması gereken inceliklerden de. Ne de olsa şarap sevmeyen, pirzolayı sıyıran, şeftaliyi bıçakla soymayı beceremeyen, ıstakoz bacağını, oyuncak marangoz aletleriyle değil dişleriyle kırmayı yeğleyen benim gibi birinin bu kültüre bir katkısı olamaz.

Ama deminki soruyu, "Hayır," diye yanıtlayacağım kesin. Müziğin ruhun gıdası sayılabileceğine inandığımdan değil. Alıştığı yemeği yeme anlayışından, geleneğinden koparılmış kişinin geçmişinden yoksun kalacağına, onu özlerken bambaşka bir açlık çekeceğine inanıyorum da ondan.

'Mutfak' kavramı, belki burada ışık tutabilir dediğime. Sözgelimi 'Osmanlı' ya da 'Fransız' mutfağı dendiğinde, o özel yemeklerin çoğunu tatmamış olsanız da kastedileni çağrışım aracılığıyla kavrarsınız. Osmanlı mutfağının, özenle kaynaştırılmış etlerle sebzelerin başı

çektiği yemeklerden, Fransız mutfağınınsa çoğu zaman bağımsız pişirilmiş etlerle, sonradan haşlanarak o etin yanında sunulan sebzelerden oluştuğunu anımsarsınız. Birincide, ortak bir beğeni, bir paylaşım baskındır; ikincideyse size özel beğeninize göre –çeşitleri zengin sosları da hesaba katarsak– kişisel damak tadınıza uygun bir yemek kotarmak hakkı tanınır (Tabii imambayıldının ya da hünkârbeğendinin kıvamına nasıl karışamazsanız, Fransız mutfağının geleneksel yemeklerinin özel bileşimine de itirazda bulunamazsınız, o başka).

Osmanlı'da *mutfak*, ailenin sıcak bir sofrada buluşup yiyeceği yemeklerin hazırlandığı yerdi; türlü, dolma, mantı gibi zahmetli, 'el alan' yemeklerin özel günlerde hazırlanması o yüzdendi sanırım. Denilene göre Macar mutfağının ünlü 'gulaş'ı, Osmanlı ordusunun karavanası 'kul-aşı'ndan türemiş. Gulaşa defne dalı atmayı ilk hangi ulus akıl etti, bilmiyorum.

Hangi geniş mutfak?

Bildiğim tek şey, dünyanın en yiyici ülkelerinden ABD'nin bir 'mutfağı'nın olmaması. Ne yazık! Bu ülkenin güneyinde yaşayanlar, orada yetişenler, somut mutfağı neredeyse evin öbür bölümlerine taşacak kadar geniş tutsalar da, o bölmede kurulan sofraya şükür dualarıyla oturup kalksalar da dünyada geçerli bir 'mutfak'ları yok; zaten çoğu büyük kentte 'mutfak', aile bireylerinin istedikleri anda içinden stok içecekleri ve konserve yiyecekleri çıkarabildikleri, yalnızca kendileri için hazırlayacakları sandviçlerin katıklarını bulabilecekleri bir buzdolabı ile sabahları kahvaltıda ayaküstü ilişecekleri tezgâhımsı bir masayla sınırlı. Ansızın bastıran dostlar için köşedeki pizzacıya, Meksika börekçisine, Kanton pilavı yapan aşçıya bir telefon etmek yeter. Evlere-servis o kadar gözde ki kılınızı bile kıpırdatma-

dan Çin yemeklerinden, Vietnam 'spesialiteleri'ne kadar her kültürün mutfağını emrinizde bulabilirsiniz. Üstelik, mutfaktaki ufacık tezgâha sığışılamayacağına göre konuklarınızla koltuklarınıza ilişip siparişle birlikte yollanan plastik tabak-çanağı kullanarak bulaşık çıkartmayabilirsiniz.

Batı'da, durmaksızın bir koşuşturma ve rekabet içinde yaşayan insanların ayaküstü atıştırma, abur cubur tıkınma alışkanlığı edinmeleri pekâlâ anlaşılabilir. Bir gün –olmaz ya oldu diyelim– aç kaldıklarında özledikleri yiyecek sayısı üçü beşi geçmeyeceğine göre şanslı bile sayılabilirler. Hamburger bulunamıyorsa gritts bulunur.

Peki bizlere ne oluyor? Neden lokantalarda pek fazla emek ve zaman istemeyen basit bir zeytinyağlı yemek bulmak bile güçleşiyor gitgide? Taze sebzenin, taze meyvenin bol bulunduğu ülkemizde nedense ithal konserve yiyecekleri yeğledik.

Bilemediniz on yıl önce, çevrede oturanları dumanla tedirgin etmemek ya da kokusuyla imrendirmemek için bahçedeki/balkondaki mangalın ne zaman yakılabileceğini titizlikle saptardık. Şimdilerde, sokaklarda, caddelerde yürürken haşlanmış patateslerin içine doldurulmuş cıvık maddeleri kaşıklayan, yanınızdan geçerken onları üstünüze başınıza bulaştırmaktan geri kalmayan 'özgür-ayakta-yiyiciler'i gördükçe bir zamanlar biraz bağnaz saydığım bu törenin Müslümanlıktan değil uygarlıktan kaynaklandığına inanıyorum. İsterseniz Passolini'nin filmlerine bir göz atın. 'Gog'u okuyun; oburluğun, özellikle etoburluğun zamanla bir tür yamyamlığa nasıl dönüştüğünü görebilirsiniz bu örneklerde, cinsel tutkuyu da içeren bir tür yamyamlığa tanık olabilirsiniz.

Yemek kültüründen yoksun olmak nerelere sürükleyebilir kişioğlunu? Hangi doyurulmaz açlıklara? Doyumsuzluk ne tür bir doyum duygusunun aşınımı yediğinde gelecek?

Arkadaşımın gözleri görmüyor. 'Âmâ' sözcüğünü 'kör'ün inceltilmiş biçimi saydığımdan kullanmıyorum. Hadi, arkadaşımın hiç hoşlanmadığı bu tür yapay kibarlıkları bir yana bıraksam da acaba ona 'kör' diyebilir miyim? En iyisi yazıyı okuduktan sonra siz karar verin. Dilimizde günlük konuşmalarda çok sık geçen bakma ve görme edimlerinin altını teker teker çizsem, yazı bir italik kaosuna dönüşecek; o yüzden lütfen vurgularınızı kendiniz koyun.

Ortak bir dostumuzun evinde tanışmıştık. O gelmeden önce, önemli bir filmi izliyorduk videoda, bitmesine çok az kalmıştı. Konuşmamız sırasında gözümün arasıra filme kaydığını söylemiştim. Tıpkı ciddi bir şeyler söyleyeceklerini kestirdiğim gözleri-gören dostlara arasıra yaptığım gibi. Bence azıcık kaba bile görülebilecek bu davranış özelliğim, kibarlığımla açıklanamazdı – neresinden baksanız.

Demek açıklanabiliyormuş. Çünkü dostumun dediğine göre körlere acımayı iş edinenler, benzer durumlarda ya videoyu/televizyonu kapatıyor ya da kaçamak seyrediyorlarmış. Başlarını o yana çevirdiklerinde, seslerinin değişik bir yönden geldiğini hesaba katmıyorlarmış.

Kitaplarımın hemen hepsini okuduğundan benden tok-sözlü biri izlenimi almış, beklentisini boşa çıkarmamışım. Okumak sözcüğünden sonra duraladığımı görünce ekledi:

—Yani ya edebiyatsever dostlarım sevdikleri metinleri kendi sesleriyle kasete çekiyorlar benim için ya da ben Türkçesi ve sesinin tınısı güzel birilerine kaset doldurtuyorum. Tabii tam anlamıyla okumak sayılmaz, yine de...

Dönüş yolunda konuşmayı sürdürüyoruz:

—Tok sözlü dediğiniz için teşekkür ederim... Peki dış görünüşüm nasıl sizce?

—Sarışına yakın, orta boylusunuz.

—Nerden anladınız?

—Hiçbir rengi tanımadığım gibi sarıyı da bilmiyorum. Ama o rengin de ayrımcıklarını Kafka'da, Dostoyevski'de gördüm. Boyunuzu kestirmekse kolay... Sesiniz omzumun altından geliyor. Sarışın olduğunuzun en büyük göstergesi de kokunuz.

—Sürdüğüm mü?

—Hayır kendinizinki.

Bu ilginç konuşmaya kendimi öylesine kaptırmışım ki caddede yeni açılan çukuru görmedim. Gözleri görmeyen biri için karanlıkla aydınlığın fark etmeyeceğini unuttuğumdan mıdır nedir koluna girmiş, onu peşimsıra sürüklüyordum. İyi ki son anda o koluma yapışıp beni çukura devrilmekten kurtardı.

İkinci karşılaşmamızda beni bir kafe-bar'da ağırladı. Artık hakkında yeterince bilgim vardı. Hukuk Fakültesi'ni birincilikle bitirdiğini, şimdilerde parlak bir avukat olduğunu öğrenmiştim. O'da benim 'çok güç' sandığım özel yaşamına ilişkin sorular soracağımı ama kişisel yaşamına girmeyeceğimi biliyordu, hazırlıklıydı. (Bu konuşmayı sözcüğü sözcüğüne anımsamıyorum ama aşağı yukarı şöyleydi:)

—Giyiminizdeki renk uyumu şaşırtıcı dedim. Bunu neye borçlusunuz?

–Bir tezgâhtara. Hep aynı mağazadan alışveriş ederim. Benim renk beğenimi bilir. Eve dönünce aldığım yeni gömlekle pantolonu –bazen kravatı– aynı askıya asarım. Temizlikçi hanıma askıların sıralanış düzenini değiştirmemesini, hele onlara asılmış eşyaları başka bir yere asla koymamasını rica ederim, çok kolay.

–Yazıhanenize gidip gelmek güç olmuyor mu?

–Her gün taksiye binemem tabii. Karşı kıyıda oturuyorum. Otobüs durağında bekleşen kişilere, otobüsün numarasını sorarım. Bu kadarcık bağımlılığımız da olsun.

Son kuşkum da silindi. Görmeme özrüyle üne kavuşan bir hukukçu, TV dizilerinde köpeğinin yardımıyla başarıya ulaşan dokunaklı bir kör dedektif değil karşımdaki. Neden evlenmediği belli. Onun deyişiyle 'sıradan evlilikler bile yürümezken' önce kendisine sevecenlikle –kimbilir belki de acıyarak– yaklaşan bir eş, onun titizlikle sıraya koymaya alıştığı bu görevlerin bir bölümünü üstlenir, sonra da bir gün giderse, artık unuttuğu sistemi yeniden kurmak zorunda kalacak.

–Hesaba siz bakın isterseniz, dedi, garsona sormayayım. Zaten şu arkadaki masa tadımızı iyice kaçırdı değil mi? Herhalde posbıyıklı bir erkek masası.

Cüzdanını çıkardığında şaşırdım. En arkada milyonlarla beş yüz binlikler, sonra yüz binlikler, önde günlük yaşamı ya da bahşişi götürmeye yarayacak bozukluklar.

Hangi belgeyi nereye koyduğunu, hangi giysisini hangi askıya astığını şaşıran, cüzdanı karmakarışık bir bakarkör sıfatıyla kendimden utandım. Zaten buraya birlikte gelirken sokağı atlamıştım; bana köşeyi geçtiğimizi rüzgâr yüzünden anladığını o söylemişti.

Kişioğlu beyninin kaçta kaçını kullanıyor? Kullanamadığı yetilerin yerine hangilerini geliştiriyor? Bunlar önemli sorular. Benimki önemsizdi:

—Yani beni hiçbir zaman göremeyeceksiniz, değil mi? Ne kötü.

—Dediğiniz anlamda göremeyeceğim. Kendinize iyi bakın lütfen.

Not. Yazıda özellikle abarttığım *bakma ve görme*'leri gördünüz mü? Şu işe bakın!

Anan ile anılan ilişkileri, bazı okurların anımsayabilecekleri gibi (çünkü artık okurun belleğine de güvenim yok) üstünde sıkça durduğum bir konu, ilişkideki güzellik başı çekse de sahicilik ve ahlak payı da var bu kaygımda. Acaba sevdiği birini anma gereğini duyan kişinin bu bağlılığı hangi kaynaklardan serpiliyordur? Hele duygularını kâğıda dökme isteği... Okuduğum örneklerden yola çıkacak olursam, çoğunda anan-kişi, ya toplumda 'vefa' diye nitelendirilecek bir erdemin peşinde koşuyor ya da anılanı geri plana itip kendini öne çıkarmak hevesinde. Yüzünü belki bir-iki kere gördüğü birini 'üstadım', 'beni yetiştiren' diye anıyor sözgelimi ya da 'kaç kere uyarmışımdır onu' diye aşağılıyor. Anan-anılan dengesinde, özlenen serinkanlılığı gözeten yazıya binde bir rastlıyoruz.

Kesin bir şey varsa, o da, anılanın kendisini her ananla zenginleşmediği gibi her ananın da andığıyla zenginleşmediği; dahası yitirilenin kendi gözünde taşıdığı değeri anlatırken sahicilikten sapıyorsa iyice fukaralaşacağı.

Konu, yitirilen bir yakınsa iş iyice karmaşıklaşıyor. Bu yakın, unutulmamış bir sevgili de olabilir, önemli bir sanatçı da, ortalıktan yok olan bir kedi de, kırılmış bir seramik çanak da. Ne de olsa yitirilenin değeri, ünlü ya da ünsüz, canlı ya da cansız olmasıyla ölçülemez. Diyelim, bir fotoğrafa, bir kitaba her göz attığımızda, sehpanın boş kalmış bölmesine baktığımızda, bir mırıltının

eksikliğini duyduğunuzda yokluğuyla doldurur boşluğu, o yüzden de özel anımsanmalara gerek duymaz.

Turgut Uyar'ı hem bir yakınım hem önemli bir şair sıfatıyla hep anımsadığımdan onun için özel günlerde yazmayacağımı *Varlık* dergisinde çıkan bir yazımda belirtmiştim. Onun şiirini ve şiir üstüne düşündüklerini unutmaya yüz tutmuş bir okur kitlesi kendisinin umurunda değildi ki *ben ister istemez* 'eşi' sıfatıyla işgüzarlığa girişeyim? O, tanışmamızdan önce de Turgut Uyar'dı, ben ölünce de öyle kalacak.

Bu yazıyı yazmamın nedeniyse, genç bir kızın uzaktan yolladığı mektup. Yazıyı okuyunca bana küsmüş; Turgut Uyar'ı anan yazılarımı dört gözle bekliyormuş. Çok içten, çok dokunaklı bir mektup doğrusu. (Oysa o yazıda da benzer sakıncalara değinmiştim, umarım bu yazıyı okur ve ne demek istediğimi daha iyi anlar.) Ama benim de bu tür gerçekten vefalı okurlara bir önerim var. Neden anma günlerini ve yazılarını başkalarına devrediyorlar, kendileri bir girişimde bulunmuyorlar?

Ben, yerlerinde olsam herhangi bir tarihi seçerdim, ille bir yıldönümü gerekiyorsa Uyar'ın doğum günü olan 4 Ağustos'ta anılmasını yeğlerdim. Nasılsa şiirleri yaşıyor. Ölüm tarihini asla seçmezdim. Çünkü o gün, Celal Bayar'ın da ölüm günü. Onca yıl yaşamış bu kurnaz ihtiyarın hiç değilse gece yarısından sonra ölmesini istemiş ama başaramamıştım.

Çocuğu olmamak, mutlaka talihsizlik anlamına gelmez (inanmıyorsanız çevrenizdeki çocuklara bir göz atın!) ama tarihsizlik anlamına pekâlâ gelebilir. Hayatın genel akışı içinde kaynayıp giden günleri, ayları, hatta yılları anımsamanızda en önemli nirengi noktası çocuğunuz oluyor. Burada çocuk sevgisinden söz etmiyorum. (Sevgileri 'insan sevgisi', 'çocuk sevgisi', 'hayvan sevgisi', 'doğa sevgisi' türünden sınıflamalara sokup parçalamaktan yana değilim, okurlar biliyorlardır.) Çocuğun kişisel tarihinizi –ömrünüzü– bilinçle kavramanızdaki payını vurgulamak istiyorum yalnızca.

Diyelim evinizde ortalığı toplarken elinize bir fotoğraf geçti, bir kitabın arasından düştü. "Hangi yılda çekilmiş bu? Nerede?" sorusu sizi o yıla, o güne, o mekâna götürmekte gecikmez. Fotoğrafların arkasına tarih yazmasanız bile çocuğun üstündeki giysi bir ipucudur. Elindeki oyuncak da. "Haa! Tamam!" dersiniz. Sonra kendi üstünüzdeki giysiye kayar gözünüz: demek o yıllarda böyle bir giysim varmış, dersiniz. Hele günün modasını kollayan biriyseniz yıllar öncenin gözde giysilerine dalıp gidebilirsiniz. Fotoğrafın çekildiği tarihin yaz mı kış mı olduğu zaten bellidir de o günün ya da gecenin mutlu mu mutsuz mu geçtiği fotoğraftakilerin yüzlerinden bellidir. Ama en çok çocuğun yüzünden. O, sakınmasız bir biçimde duygularını açığa vurur çünkü. Eline tutuşturulan oyuncağı bir sus-payı diye görüp görmediği bakışlarından bellidir. Bu kere de belli yıllar-

da moda olan oyuncaklara dalıp gidersiniz. Bu bir anlık aydınlanma sizi geçmişinizle hesaplaşmaya kadar götürebilir: Acaba başka bir oyuncağı daha mı çok severdi? Bizimle lokantaya gitmeyi sevmiyor muydu?

O kadarla da kalmaz. Demek siz o sırada içinden fotoğrafın düştüğü kitabı okuyormuşsunuz. Nasıl bir kitaptı acaba? Bir daha göz atma gereğini duyarsınız. O yıllarda yanınızda taşıdığınız kitap, eğilimlerinizi ele verebilir. Çocuğunuzun ilkokula başladığı yıl, üniversite sınavlarına katıldığı gün, bir anı değeri taşımanın ötesinde yaşanan toplumsal çalkantılar, ekonomik güçlükler konusunda da uyarır belleğinizi.

Bu tanışma ânının kahramanı Lara'ysa yeni bir sayfa açtırdı bana. Şimdiye kadar hep uzakta ya da yurt dışında olduğu için pek tanışamamıştık. Bana (halasına) benzediğini duyuyordum da, benzerliğin nereden kaynaklandığını kestiremiyordum: İki yıl önce annesiyle birlikte uğradığında Patis diye bir arkadaşından söz edene kadar. Ona telefon edebilir miymiş? "Tabii istersen yatak odasından ara, belki özel bir şey konuşursunuz," diye durumunu kolaylatmaya çalıştım. "Yoo," dedi, bizim yanımızdan etti telefonu! Patis'in numarasını bana da verir miydi? Verirmiş ama Patis birazdan tatile çıkıyormuş. Okuma yazma öğrenmeden gazetelere göz atan, daktilo yazan kız çocuğu, Patis'ten başka kime telefon eder ki?

İşte kendi çocukluğum bir yerlerden çıkıp gelmiş karşımda duruyordu!

Ondan bir şey isteyecekseniz nedenini niçinini mantıklı bir biçimde açıklamanız gerekiyor, emir verirseniz hava alırsınız. Buna karşılık, kendisini anlama çabanızı görkemli oyunlar yaratarak ödüllendiriyor.

Asıl tanışmamız bu yaza denk geldi. Halası olarak bana 'siz' mi 'sen' mi demesi gerektiğini düşünüyor. Ben 'sen' demesinde diretince ağzından kaçar 'siz'leri özür dileyerek geçiştiriyor. Tam ona benim çocukken 'İnci' adında düş ürünü bir arkadaşım olduğunu söyleyecekken Patis'i unuttuğunu anlıyorum, başka kurgulara uçuyor artık.

–Cahide evde kaldı, ben senin kedin olayım şimdi. Cahide olayım.

İki üç günlük tatilde bile kedimi özlediğimi nereden kestiriyor?

–Cahide uyurken nasıl mırıldıyor? diye sorarak ciddi ve nesnel bir tavır takınıyor.

–Sen bildiğin gibi mırılda.

–Ama olmaz ki. Bak, ben Cahide'yim, sen Tomris'sin; doğru yapmamız şart, yoksa oyun düzgün olmaz.

Uykudan gözleri kapandı kapanacak ama kurduğu oyunu titizlikle götürmekte kararlı. Fiziksel benzerlikler bir yana aramızdaki özdenetim benzerliği korkunç. Tek benzemeyen öge, onun insanlara sarılmayı sevmesi, ben o yaşlarda hiç sevmezdim. Ya da öyle mi sanırdım? Çünkü Lara'ya sarılıp yatmak şimdi bir şölen gibi. Pijamasının kıçını çekiştirmek, kuyruğunu çekmek oluyor kedinin. Kedi, size dönüp hiç aksatmadan miyavlıyor. Yüzüne dökülen saçları, ufak pembe topukları, o akşam birlikte Hint racası kılığına soktuğumuz oyuncağı Nokta'yla birdenbire bir bütün oluyor; 1996 yılında mutlu bir Temmuz gecesi.

"Acaba pencereyi açıp bir sigara mı içsem?" diye düşünüyorum karanlıkta. Ne de olsa daha çok Salinger'ın kahramanlarına yakın düşen bir çocukla –kendi çocukluğumla– yanyanayım. Çağrışımlar tehlikeli.

Yüksek sesle sormadığım bu sorunun yanıtı hemen geliyor:

–Miyav.

Şile'de kumsalda yayılmış, denizin ve güneşin tadını çıkarmaya çalışıyorduk Artin'le. Geçen yaz.

Artin, eski gündökümlerime sıkça konuk olmuş kişilerden. Son yıllarda sayfalarıma pek sık uğramamasının nedeni, uzun süredir Chicago Üniversitesi'nde öğretim görevliliği yapması. Geçen yaz, şaşırtıcı bir öneriyle çıkageldi, "Hayır," demem kesinlikle yasakmış. İlkgençlik yıllarında psikoloji öğrencisiyken kimi günleriyle gecelerini –Ankara'da olsun, İstanbul'da olsun– paylaştığı o dönemdeki *Tomris Teyzesi*'ni, sonraki *Tomris'ini* kışın aylıklarından biriktirdiği dolarlarla ağırlamak istiyormuş; benimle uzun, kesintisiz bir başbaşalığı çok özlemiş. Hadi bakalım, tatile çıkıyormuşuz! "Olmaz," dersem kırılacağı besbelli. Peki.

İkram o kadar abartılı ki sigaramı bile kendim alamıyorum, odamda paketlerle sigara hazır duruyor. Araştırmaları için dünyanın dört bucağını dolaştı Artin; dün gece sabaha kadar, açık balkon kapısına karşın dumanaltı etmeyi başardığım odamda, son yıllara ilişkin izlenimlerimizi aktardık birbirimize. Dünyaya genel bir kayıtsızlığın, bir vurdumduymazlığın egemen olduğunda birleştik. Bu eğilimin özellikle gençlerde ağır basması umut kırıcıydı. Önceleri asistanı olmaya canatan ama iş çalışmaya gelince kılını bile kıpırdatmayan zenci bir öğrencisinden söz etti Artin. Aylar sonra kızı uyarmak gereğini duyduğunda, "Böyle üstüme gelirseniz sizi ırkçılıktan mahkemeye veririm," yanıtını almış. Meğer ABD'de bu davalar çok yaygınmış; yargıçlar, demokrasi

sözcülüğünü kimseye kaptırmaya razı olmadıklarından herhalde, çoğu davayı zenci öğrenciler kazanıyormuş! Eee, etme-bulma dünyası. Şimdi çoğunluk zencilerden yana.

–Irkçı *olmadığını* nasıl kanıtlayabilirsin? dedi Artin. Başıma böyle bir şeyin geleceğini düşünemezdim.

–Senin yazgın bu şekerim, diye yatıştırdım öfkesini, Türkiye'deyken Ermeni olarak azınlıktaydın, Amerika'da Türk olarak azınlıktasın. Bak, çoğunluğa geçmek fırsatı çıkmış karşına, sen kalkmış küsüyorsun!

Denizin ve güneşin tadını çıkarmaya 'çalışmak' yetmiyor artık: Kıyıya sabahtan inenlere ikindiciler de katılınca gürültüye ve müziğe karşı düpedüz savaş vermek zorundayız. Konuşmaktan vazgeçtim, gazeteye göz atmak bile olanaksız.

–Ben pes ediyorum Artin'ciğim. Odama çıkıp dinleneyim biraz.

–Şu kitabı da götür bari... Nasılsa okuyamayacağım. Çay saatinde aşağıda buluşuruz.

–Ama senden ufak bir ricam var. Deli bir psikoloğun eksikliğini hep duymuşumdur, biliyorsun. Şimdi hazır seni bulmuşken nicedir kafamı kurcalayan bir soruyu sormadan yakanı bırakmam. Çay saatine kadar bir şeyler bul buluştur. Hem böylelikle vaktini boşa harcamamış olursun.

–Neymiş o?

Artin, kazık yiyeceğini sezen birinin telaşıyla doğruldu, oturdu.

–Neden 'kadınca' denen duyarlıktan yoksunum ben?.. Yazılarımı katma. En azından şimdilik. Kendimi soruyorum.

–Peki ama biraz daha aç konuyu. Hangi deli psikiatr, karmaşık bir sorunun yanıtını bu kadar çabuk bulabileceğini sanacak kadar budala olabilir ki?

Keyfimiz yerine geldi anlaşılan. Yeniden kuma çöktüm. Gürültü uzaklaştı.

—Bir örnek vereyim istersen. Sözgelimi genç kızlığımda da erkeklerin sözle ya da elle girişikleri sarkıntılıklara bekledikleri tepkiyi göstermezdim. Ne bağırıp çağırırdım, ne de onları büyüklerime ya da polise şikâyet etmeye kalkışırdım.

—Senin tepkisiz kalabileceğini düşünemiyorum. Hele böyle bir durumda!

Kumsalı çınlatan bir kahkaha:

—Yoksa öldürür müydün onları?

—Öylece durup dönüp bir insanın gözlerinin içine bakmak öldürmek sayılabilirse, evet. Demek istediğim, tam 'kadınca' bir yara almazdım saldırıdan. Öfke, şaşkınlık, acıma karışımı bir duygu kaplardı içimi. O da gözlerime yansıyor olmalıydı ki hemen çekip giderlerdi.

—Peki bu duyguda cinsel öfkenin payı *hiç* mi yoktu?

—Vardı tabii, işi karıştıran da o zaten. Bir kadından çok *erkek* bir eşcinselin horlanma karşısındaki isyanını andırıyordu duyduğum. Sonraları örneklerini görünce anladım... Bu kadar bilgi yeter bence. İki saat sonra cinsel kimliğim hakkında vereceğin bilgileri dinlemeye hazırım.

Çaylarımızı içiyoruz. Artin'in dinlenmediği yüzünden belli; bir duş yapacak zaman bulabilmiş ancak.

—Hadi bakalım, bekliyorum, dedim.

—Önce şunu söyleyeyim, deneyimlerimden ve mesleki gözlemlerimden yola çıkarak. Moda deyimle 'kimlik bunalımı', kendi yönsemeleri üstüne düşünen bireylerden çok, dünyadaki ortak magazin kültüründen etkilenen kitlelerde ortaya çıkıyor. O kültürden etkilenmiş olsaydın, deminki örneği vermekten kaçınırdın zaten.

Ama benden beklediğin çözümleme, her ne kadar yalnızca son iki günümüze değil geçmiş yıllara yayılsa da yine yetersiz bence. Üstelik bu uğurda çaba harcamakla doğru sonuca varacağımız da kesin değil. Kesin görünen tek şey, senin baştan beri 'azınlıktan' biri kimliğiyle acı çektiğin. Peki neden 'kadın' değil de 'eşcinsel bir erkek' daha yakın geliyor sana?

—Belki de basın-yayın dünyasında, televizyonda, millet meclisinde boy gösteren kadınların 'çoğunluk' ordusunun neferliğini üstlenmelerindendir, kimbilir...

—Zaten sen bana bu soruyu sormadan önce bir bakıma aynı şeyi konuşmuyor muyduk? İpucu orada değil mi? Tartışmamızı aydınlatıcı başka kanıtlar aklına gelirse bana ilerde yaz ama bugünlük bu kadar yeter. Artık tek söz etmeyelim bu konuda, bir balık lokantasında rakı içelim. Turgut Amca'nın deyişiyle 'göğe bakalım' Aslında ben de sana bir şey soracaktım. Türkçemde bir gerileme var mı? İngilizce sözcük kullanıyor muyum konuşma arasında? Bilirsin, çok titizimdir Türkçe konusunda. Ama allahın Amerika'sında kimi bulup Türkçe konuşacaksın ki?

—Benim yanıtım oldukça düz. Tek kaygım, bir gün bu anları yazıya dökersem, okurlar senin konuşmalarını düzelttiğimi sanacaklar.

Önce, 'Varlık'ta geçen ay yayımlanan öyküme dönmeliyim. Öyküyü yazarak genç yaşta onulmaz bir hastalık sonucu ölen eski öğrencime gönül borcumu ödemiştim –geç de olsa: Adımı vermem gerekmiyordu ama onun ölüm haberini bana telefonda ileten 'dostum'un adını da vermemiştim. Bilge Karasu'nun *adı bile* öyküye taşıyamayacağı bir ikinci dramatik ağırlık yükleyebilirdi. Belki bu teknik kaygıdan da öte, günden güne ağırlaşan bir hastalıkla boğuşan Bilge'nin adını ölümle birlikte anmak istemiyordum.

Eski-öğrenci, Bilge Karasu'yu derslerimiz sırasında metinleriyle tanımış, yüzünü bile görmemişti. Ola ki hayranlık duyduğum sevgili bir dostumun *sağduyulu* sesinin beni haberin sarsıntısından bir ölçüde koruyabileceği inancındaydı; sıradan hatır sorma telefonlarına bile artık güçlükle çıkan birinden telefonun *başına geçip* böyle bir haberi iletmesini istediğine göre durumu bilmiyordu. Bilge de istese başka birine verebilirdi bu görevi, ama sesi son konuşmalarımızdaki bitkinlikten sıyrılmış gibiydi: "Kusura bakma," gibi bir şeyler geveledim titrek bir sesle. "Çok duyarlı bir gençmiş, keşke tanısaydım," dedi. "*O yaşta* ölmenin ne demek olduğunu düşündüm de toparlandım biraz."

Hangisiydi bilmem... Genç öğrencinin ölümü mü? Bilge'nin son telefonumuzda ofisini 'boşaltırken' bulduğunu söylediği Turgut Uyar'ın eskilerde kendisi için oyduğu tahta bir kitap-açacağını bir an önce oğul Tur-

gut'a gönderme telaşı mı? Ama ders verme kararım pekişti.

Göçmüş Kediler Bahçesi'nin (1980) ithaf yazısından bir bölüm: "*Pencereden bakıyorum. Güneşe bakıp vakit geldi diye yeşermeye başlayan vişne, ardından iki gün iki gece kar yedi. Şimdi yeniden silkiniyor. Okuma gözlüğümle bakarken bile yeşertisini seçebiliyorum bulanıklık içinde...*

Bu tahin-pekmez günlerinde yeşilin üzerine konacak apak çiçeklerini bekleyebiliyoruz gene de bu vişnenin, üst kattan atılmış, eskitilmiş bir gül demeti, kuru yeşili, vişne çürüğüyle; takılmış duruyor dallardan birine.

Sevgi dolu anılar, gönül kapılarında hazır durabiliyor hâlâ. Ölümün silgisi yazıları çok daha güç siliyor. Daha ne olsun?"

Evet, yazının içinde ölümün geçmesini istemiyorum. Ama şu anda bu kadarına umuda dayalı bir yazı da yapay olur. Çünkü her an...

Bilge Karasu'nun öldüğünü öğrendiğimde kitabı kitaplıktaki yerine yerleştirmemiştim daha.[1]

[1] Bu gündökümü, daha ayrıntılı olarak BİLGE KARASU ARAMIZDA'da (Metis Yayınları) daha önce yayımlandı. (T.U.)

Çağımızı kavramamızda en büyük yardımcımız, kendi dönemlerini derinden etkilemiş sanatçılar oluyor çoğu kere. Yaşamlarıyla ve yapıtlarıyla. Farklı toplumlardan gelmeleri, günümüze ilettikleri 'ipuçları'nın önemini azaltmıyor, tam tersine büyütüyor.

Guy de Maupassant'ın 1876'da Catulle Mendès'e yazdığı bir mektup sözgelimi:

Bencillik, kötülük, eklektisizm, ne denirse densin, herhangi bir siyasal partiye bağlanmayı reddederim; bir dine, bir mezhebe, bir akıma da. Özel bir öğretinin savunucusu bir topluluğa üye olmayı, herhangi bir dogma, bir yetke, bir ilke karşısında boyun eğmeyi asla istemem –yalnızca, onları karalama hakkını hep elimde tutabilmek için. Bütün Tanrılara, bütün ordulara savaş açmakta sonuna kadar özgür olmak isterim, biri çıkıp da bir zamanlar bir Tanrı'ya tapındığımı, bir başkasının cephesinde savaştığımı söyleyememeli. Ayrıca bu bana dostlarım adına savaşma hakkını da veriyor– dostlarım bayraklarını hangi dava uğruna açarlarsa açsınlar

Küçük yaşta gönderildiği, sonra kovulduğu papaz okulunda dinden soğuyan, 1870'teki Fransa-Prusya Savaşı'na gönüllü asker olarak katıldıktan sonra askerlikten soğuyan Maupassant, tımarhanede son bulan çalkantılı, kısacık yaşamı boyunca toplumundaki kurumları zehir diliyle yerden yere çalmaktan geri kalmamış, demin sözünü ettiği ilkelerden hiç şaşmamış. Acaba gü-

nümüzde yaşasaydı, bir dönemde ateşli bir biçimde savundukları Sovyet komünizmini, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra aynı ateşle karalayan, eskiden dine karşıyken birdenbire dinlerden din beğenen aydınlara ne derdi? Fransızca küfür dağarcığım pek zengin olmadığından kestiremiyorum.

Anton Çehov'un 1888'de Alexei Plescheyev'e yazdığı mektuptan bir bölüm:

Asıl... satırlarımın altında bazı eğilimler arayıp beni liberal ya da tutucu sınıflandırmasına sokmak isteyenlerden korkuyorum. Oysa ne liberalim, ne tutucu, ne evrim savunucusuyum ne keşiş, hele dünyaya karşı kayıtsız hiç değilim. Dileğim, özgür bir sanatçı olmaktı –o kadar– ne yazık ki Tanrı bana o direnci bağışlamamış. Yalanın ve baskının her türlüsünden nefret ediyorum... İkiyüzlülük, budalalık, boş-düşler peşinde koşma hevesi, yalnızca tüccar sınıfından olanların evlerinde ve hapishane kapılarının ardında kolgezmiyor; bu özelliklere, bilim dünyasında, edebiyatta, gençler arasında da rastlıyorum. O yüzden polislere, kasaplara, bilginlere, yazarlara, gençlere pek sıcak duygularla bakamıyorum. Markalardan ya da yaftalardan önyargı kokusu alıyorum.

Benim gözümde, kutsalların en kutsalı, insan bedenidir, sağlık, zekâ, yetenek, esin, aşktır ve sınırsız özgürlüktür – baskıdan ve sahtelikten kurtulma özgürlüğü, konu nasıl dile getirilirse getirilsin. Büyük bir sanatçı olsaydım, yazılarında bu ilkelerden şaşmazdım.

Yoksul bir ailede yetişen Çehov'un halkının acılarını paylaşması olağan sayılabilir. Sahalin Adası'ndaki kürek mahkûmlarının yaşama koşullarının düzeltilmesi için girişimlerde bulunması da. Ama iklimiyle, gittikçe ilerleyen hastalığına iyi gelen, dahası ona gürültüsüz bir ortamda çalışma olanağı tanıyan çiftliğine sığındığında,

yörede kolera salgını çıkması üstüne yazmayı bir kenara bırakıp köylülerin yardımına yine doktor sıfatıyla koşması, ya da Dreyfus Davası'nda dostu Zola'yı sonuna kadar desteklemesi, tıpkı Maupassant gibi onu da sorumluluklarını, bireysel ilkelerini enine boyuna tartmış bir aydın katına yükseltiyor.

Çağımız yazarlarından James Joyce'a göre:

Sanatçı, halk yığınlarının gönlünü kazanmak peşindeyse kitle fetişizminin, kendini bile bile kandırma hastalığının bulaşıcılığından kaçınamaz, popüler bir akımda yer alırsa bu riski üstleniyor demektir... Çevresindeki bayağılıklardan –duygu taşkınlıkları, zekâ gösterileri, kibiri yüceltmeye, ortalamayı kollamaya yönelik övgülerin her türlüsü– bütünüyle kurtulup özgürleşmedikçe asla sanatçı olamayacaktır Aslında köleliği, kuşkuyla kıvranan bir istençten ve en ufak bir okşamada çözülüp nefretinden vazgeçmeye hazır bir benlik taşımasından kaynaklanır; en sözümona-bağımsız görünenler, kölelik bağlarını yeniden sıkılamada birincidirler.

Ünlü mağazalarımızdan birinin evdeki çeşitli mekânların yanısıra 'sıcak bir güne merhaba demek' üzere düzenlediği bu odada kim oturuyor acaba? Rengârenk, oyuncakımsı saatine, walkman'ine 'metal uçak lambası'na, 'ayılı cüzdan'ına, hele başucuna astığı çerçevelenmiş araba resimlerine bakılırsa, galiba bir delikanlı. Ama odasındaki eşyalar bir servet ettiğinden bir işadamı olduğu kesin. (Broşürdeki fiyatlara bakmanız yetiyor.) Zaten 'spiralli defter'i, dosyaları, ajandası da destekliyor bu savı. Odasında hiç kitap olmamasına karşın bir 'kitap tutacağı' bulundurması, bir 'C.D. Tower'a özenmesi de cabası. 'Baseball Sopası', bu adamın spor yaptığının göstergesi. Ama yatağının üstünde duran 'Sepet Sehpa'ya dizilmiş sağlıklı sabah kahvaltısı ürünlerini devirmeden, ayakucundaki anlamsız kanepeye ulaşma becerisi de değerlendirilmiş doğrusu: bu cambazlık gösterisi sonunda yapacağı duş da göz ardı edilmemiş, bir havlu hazır duruyor orada. Spora ilişkin bu ipuçları olmasa, doğrusu başucu sehpasına koyduğu şirin fincan kümesiyle, her aradığını yanıbaşında bulma gereksinimiyle, bir 'yatalak' izlenimi uyandırırdı bende. Ama belki bu eğilim, her 'sahıp olduğu malı' başkalarına sergilemeye dayanan Amerikanımsı bir rahatlıktan kaynaklanıyordur. Broşüre göz gezdirirken, o odada uyanmaktansa yorganı başıma çekip güne güle güle demeyi yeğleyeceğimi düşündüm. Bu keşmekeşi düzene sokmak o kadar güçtü ki! Odadan çıksam, bu kere, öbür birimlerdeki

süslü yaşanmamışlık bekliyordu beni, ölü çiçekleriyle, işlevsiz nesneleriyle.

Çağdaş bir işadamının; beğenisiyle on beş, kazancıyla otuz beş yaşında olması gereken bu kişiliksiz, yüzsüz portreye oturması mı öneriliyor? Öneriliyorsa, ilk ipuçları nerede?

Mutlaka bu gencin babası ya da annesi olacak yaştaki birinde.

İstanbul Amerikan Kolejleri'nin 1961 yıllığında (cilt 37) yılın mezunları (aralarında ben de varım), her zamanki gibi şaka yollu bir dille (yarı İngilizce, yarı Türkçe) tanıtılıyor. Yılın 'sportif' kralı, Özer Uçuran. Bizden biraz küçük Tansu Çiller'inse girip çıkmadığı bir kulüp yok gibi: Voleyboldan tutun Sanat Kulübü'ne, Klasik Müzik Kulübü'ne, Gezi Kulübü'ne kadar. Birlikte çekilmiş bir fotoğrafımız, ilerici T.T.B örgütünde görev aldığımızı gösteriyor (tarihe dikkat!) Onun sonsuz kulüp üyesi olduğunu belgeleyen fotoğraflarında saçı habire değişiyor da giysileri nedense pek değişmiyor: O yıllarda yoksul olduğu için mi acaba?

Özer Uçuran, o yıllarda 'milliyetçi' biri anlaşılan, çünkü fotoğrafının altındaki tanıtım yazısı özellikle Türkçe. Yazıyı kaleme alan 'prens' Aydoğan San'ın Türkçesine de diyecek yok. (Parantez içinde belirtilen düşünceler benimdir. T.U.)

"Bir tek cümle ile anlatabilirim size onu: Bizden, hepimizden, hepinizden binlerce kilometre geri, çünkü yöresindekilerin yıldırım hızıyla düşmesine, kirlenmesine ve maddileşmesine bir türlü yetişemiyor. (Türkçe bozuk olsa da can dostun beklentilerinin bir gün yerine geleceği, yani Uçuran'ın bu anti yetişme hızına uyacağı sezili-yor.)

Beş sene evvel bir kral kadar asil geldi okula. (Nitekim sonradan, 'ilk' yaşamında *çar* olacaktı.) *Neler gör-*

medi, neler çekmedi okuldan, pansiyon odalarından, insanlardan, kızlara kadar. (Galiba kızlar, insanlardan sayılmıyor.) *Aldırmadı... dayandı... sadece gülümsemesini bildi. Her şeye karşı, iyiliğe, kötülüğe, hatta haksızlıklara dahi.* (Ne engin bir hoşgörü bu!) *Sonunda bütün bunlara karşılık bir kâğıt parçası diploma verdiler eline.* (Yok canım, özlemlerini gerçekleştireceği bir belge verdiler: Başbakan kocası belgesi.)

Beş sene sonra yine bir kral kadar asil gidiyor işte, tahtını bırakarak. (Nerede o günler?) *Zannetmiyorum kimse geçebilsin yerine.* (Keşke!)"

Son ipucumuz, sıcak odanın sağ köşesinde kalan büyük koka kola şişesinde. Kuşaklar boyu idrardan başka hiçbir şey doldurmaya yaramayan bu şişeyi bir an önce çöpe atmak gerekiyor. Yoksa koku, her yanı tutacak.

1980 başlarında bir yaz akşamı, Füsun Akatlı, Nimet Tuna ve Tomris Uyar, o dönemin gözde uğrağı Şadırvan'da buluşmuş, denizin tadını çıkarıyorlar. Konu bir ara aşka, sonra aşksızlığa, en sonunda da 'âşık olunabilecek bir erkeğin özellikleri'ne geliyor ve bir oyuna dönüşüyor. Nesnel davranmakta kararlı olduklarından masalarına gelen Edip Cansever ve Turgut Uyar'ın da görüşlerini alıyorlar. (Sonraları Ferit Edgü, Mürşit Balabanlılar, Aydın Emeç gibi 'güvenilir' erkek dostlara da başvurulacak.)

Böyle önemli bir konunun koşul-sıralamasında ilk maddeyi fiziksel görünüşün ya da zekânın değil de giyimin tutması oldukça tuhaf ama ne yapalım?

1—Adam, (o dönemin gözde terliği) *tokyo* giymeyecek. Belki de böylelikle onun evde pijamayla dolaşmaması güvenceye alınıyor. Şort yasak değilmiş. Yatarken çorap giymesinmiş.

2—Ama kes giyip jogginge çıkması, pazar günlerini doğa-budalalığıyla geçirmesi –sizi de yürüyüşe zorluyorsa– yasak.

3—Pamuklu, keten, yün gibi doğal elyaf giyecek. Naylon ve parlak kumaşlar kesinlikle yasaktır. (Ferit Edgü'nün önemli katkısı: fanila giymeyebilir. Turgut Uyar'ınki: ama don giysin.)

4—Herkes adamın haftada en az bir kere yakınmasına razıyken Ferit, her gün yakınmasında diretiyor.

5–Kesinlikle *uykucu* biri olmasın ama uykusuzluğundan da yıkanmasın. Uykusuz gecelerini paylaşılan bin şölene dönüştürebilsin.

6–Alkolik olabilir de sarhoş olmasın. (Ferit'in katkısı: düşebilir ama çelme takmasın.)

7–Uyuşturucu kullanmasına izin var mı? Mürşit'e göre, "İkinci kişiliği gündeme gelmiyorsa kullanabilir." Turgut'a göre, "Hem içki hem uyuşturucu olmaz!" Galiba, izin pek yok.

8–TV'de 'makul miktarda maç seyredebilir' ama yorum yapmadan, sessizce. Boks ve güreş sevmesin. Turgut, 'buz patenini' de eklemiş.

9–Tatil günlerini eşya onarmakla geçirmesin. Elektrik sigortası attığında, musluğun contası yenileneceğinde hemen işe sıvanmasın. Bir usta ayarlayacak kadar bilgili olsun (Ferit). Cereyana kapılmayacak ya da evi havuza çevirmeyecek kadar zeki olsun yeter (Turgut).

10–Ya yüzmeyi ya dans etmeyi bilsin ya da herhangi bir sporu iyi yapsın.

11–Haftada en az bir kitap okusun. Mürşit: Red Kit ile Asteriks'ten haberli olsun. Turgut: Pardayyanlar ile Arsen Lüpen'den de. Ferit: Şu altı yazardan birini iyice okumuş olsun –Kafka, Shakespeare, Balzac, Sait Faik, Sartre ve F.S.Fitzgerald ya da Hemingway ama *İhtiyar Adam ve Deniz* sayılmaz. Edip: Şiir de okusun.

12–Bir saz çalıyorsa çalsın ama dostlar toplantısında konser vermesin. Aynı şekilde isterse Mavi Yolculuğa çıksın ama dönüşünde dia gösterileri düzenlemesin.

13–Esprisi 'humor'a dayalı olsun. Fıkra anlatmayı, "Lazın biri," diye başlamayı nükte sanmasın. Turgut: Askerlik anılarını anlatmasın. Geçmişinden söz ederken, "Sene 1963..." diye girmesin söze. "1963'te filan. Ankara'dayken..." gibi başlasın.

14–Takside arka koltukta otururken de hesabı ödeyebilsin. Lokantada bahşişi yüzde ondan fazla bırak-

masın. Garsonlarla bu koşullarda dostluk kurabilsin. Hesabı öderken cebinden tomarla para çıkarmasın. Diline dolamadığı sürece mali durumu önemsiz, yalnız arabası varsa, arabanın park yerine göre program düzenlemesin. Taksiye binebilsin. Çok istiyorsa yabancı sigara ve içki içebilir, tabii büyüklenmediği sürece. (O dönemde yabancı sigaralar kaçaktı.)

15—Edip Cansever'e göre, armağan almayı da, vermeyi de bilsin. Her hesabı kendi ödemeye kalkışmasın.

16—Yemek sırasında viski vb. içmesin. Masaya gelen çerezlere saldırmasın.

17—Hayatında en fazla altı kere doktora gitmiş olsun (ameliyat sayılmıyor). Antibiyotiklere düşkün olmasın.

18—İlk gördüğü insanlar hakkında acele ve değişmez yargılar verecek kadar gözükara bir psikoloji uzmanı kesilmesin.

19—Politik görüşü sola yakın bir aydın olsun. Ama *dahi* yerine *dâhi* demeyecek kadar düzgün olsun Türkçesi. Parti sloganlarıyla konuşmasın.

20—Omlet, makarna ve biftek dışında yemek pişirmeyi becersin. Kendine yetsin. Kısaca, kişiliğini öne sürmeyecek kadar kişilikli olsun ama belli etmediğini de belli etmesin.

Giyiminden, zevklerinden, davranışlarına, günlük diline kadar her özelliğine karıştığımız (dikkat ederseniz, erkeklerin baskısı daha ağır!), bir yalnızlığa ittiğimiz bu adamcağızın fiziksel özellikleri pek önemli değil anlaşılan. Cinsellik konusunda ondan beklenen, "programlı olmaması, kendini bir şeylere zorunlu hissetmemesi, heteroseksüel olsa da homoseksüellerle dostluk kurabilmesi"

Kaç yaşında bu zavallı acaba?

Nimet'e göre: 30, Füsun'a göre: 45, bana göre: 30.

Ferit'e göre: ideal olarak 25, Edip'e göre: 40, Turgut'a göre: 30-35, Mürşit'e göre: 35.

Son danışmanımız Aydın Emeç, 'isteklerin oldukça ağır yine de mantıksız olmadığını' belirttikten sonra bir kahkaha atmıştı: "İyi ama bu adam zaten evlidir! Tutalım ki değil, kendini bunca eğitmek için bu toplumda nasıl hırpalandığını düşünürsek, sizin gibi vıdıvıdı kadınlar yerine güleç, uysal bir kadın seçmesi daha doğal değil mi?"

İyi ki buldumcuğumuz bulunamadı. Beklenti günümüze kadar sarksaydı adam daha nice kısıtlamayla karşılaşacaktı kimbilir? Geçen akşam oğlumla eşi Şima yeni koşullar ileri sürdüler:

Cep telefonunu yerli yersiz kullanmasın.

Mercedes ve BMW'ye tutkun olmasın.

Ne tür müzik dinlediğini açıklasın. (Ve ne dinliyorsa onu dinlemesin mi?: Tomris)

Kredi kartını matrah sanmasın. Kartviziti varsa arkasına çarpı çekmesin.

Televizyon ağzıyla konuşmasın.

Okurlar listeyi bildiklerince kabartabilirler. Böylelikle Türkiye'nin gidişini de saptayabilirler.

İki işi bir arada yürütememek, temel özelliklerimden biri. (Hem ata binip hem sakız çiğnememek dışında: ata binmeyi bilmediğim ve sakız çiğnemeyi sevmediğim için.) Sözgelimi ciddi bulduğum iki kitabı bir arada okuyamam, iki aşkı bir arada yürütemem, son yıllarda iki filmi de peşpeşe izleyemez oldum. Nedeni, yoğunluğun seyrelmesini istememem sanırım.

Tam bu sırada kararımdan dönüp iki çeviriye birden sıvandım. Olacak iş değil! Ama oldu işte: William Styron'un *Karanlık Gözükünce*'si –biraz da kısalığından ötürü– ön plana geçip bitti bile. Biraz da neden ötürü peki? Dünyanın ve özellikle yaşadığım toplumun gidişinden duyduğum tiksintiyi paylaştığı için. Çivi çiviyi sökermiş, doğru. Styron, ülkemizde daha çok, filme çekilen 'Sophie'nin Seçimi' adlı yapıtıyla biliniyor. Bu kitabındaysa küçük yaşlarında başlayıp, gitgide dalbudak sararak hastaneye kaldırılmasıyla sonuçlanan 'depresyon' ya da çöküntünün derinlerine iniyor; kendini öne çıkarmadan, başka yazarlardan da örnekler getirerek hastalığın özünü araştırıyor. Gizi hâlâ bir türlü tam çözülememiş, belirtileri bireyden bireye değişen bu illetin adına takılıyor önce. Hastalığa –ağır evrelerinde– bir zamanki gibi 'melankoli' denmesine karşı çıkmıyor: *"Melankoli, hâlâ oldukça elverişli, bol çağrışımlı bir sözcük sayılabilir ama onun yerine geçen tatsız tuzsuz, ciddiyetten yoksun sözcük (depresyon) ekonomideki bunalımı, yerdeki*

çukuru da aynı gelişigüzellikle tanımladığından böylesine ciddi bir hastalığa asla oturmuyor."

Çöküntüyle baştan beri içli dışlı olduğumdan, yakınlarımın hele şu sıralar *böyle* bir kitabı çevirmemden duydukları kaygıya gülüp geçtim. Çeviriyi alışılmadık bir hızla bitirmemin nedeni –üçüncü 'biraz da'– tanımlanmaya çalışılan belirtilerin karşılıklarını sözlüklerde aramak yerine hemen bedenimde, dilimin ucunda bulmamdı. Ama bütün günümü Styron'la paylaşamayacağım ortadaydı: beş sayfa bitirilip bir kenara konulduktan sonra açıklamasız bel ya da baş ağrıları sökün ediyordu. O zaman Doris Lessing'e dönüyordum.

Gene Aşk, yazarın ömrünü tüketen 'aşk hastalığının' başta kendisi olmak üzere tanıdıklarında ve başka sanatçılarda ne gibi ölümcül izler bıraktığını –biraz savruk bir dille de olsa– anlatıyor. Arasıra İngilizce değil Türkçe düşünülmüş, sonradan İngilizceye çevrilmiş izlenimini uyandırıyor roman. Demek 'çöküntü'nün dili ortakmış! Styron'un ince eleyen İngilizcesinden Lessing'in özensiz, gündelik İngilizcesine dönmek sağaltıcı bir etki yapıyor üstümde. Bir günde farklı iki Türkçeyle yazamayacağıma göre farklı iki İngilizcenin Türkçelerini bulmak, kişisel kaygılarımla uğraşmamamı sağlıyor (onları geceleri gördüğüm düşlere erteliyorum). Üstelik Styron, çöküntüyü tanıyanlara, Lessing, aşkı tanıyanlara umutlu ipuçları vermekten geri kalmıyorlar. O kadarını kabul edemem de belki... Belki kusmayı önleyici, öğürtüyü yatıştırıcı haplar sunuyorlardır.

İşimi kolaylaştıran, iki çeviriyi birlikte yapmayı göze almama yol açan ortak öge, yazarların sözlerini sakınmamaları: nicedir edebiyatta dürüstlük özlüyordum. Ne var ki aynı öge, çeviride özel bir titizlik gerektiri-

yor: bazen imgeleri neredeyse tıpatıp birbirini tutan bu iki apayrı dünyayı Türkçe'ye aynı sözcüklerle yansıtma sakıncasını taşıyor yedeğinde. Bir dalgınlık ânında, ya da yorgun düştüğünüzde, imgelerin ve duyguların benzerliğine kapılıp deminki çeviride kullandığınız sözcükleri yanlışlıkla o andaki çeviriye aktarabilirsiniz. Oysa bu iki yazar arasındaki temel fark, dillerinde. Bu farkı gözetmezseniz, onların kişisel biçemlerini çiğnemek pahasına dili akıcı ama yorumu aynı iki örnek sunarsınız okura, o kadar. Doğrusu ya, belki okur kitlesinin büyük çoğunluğu bundan gocunmuyordur. Kim bilebilir bu saatten sonra? Bu gidişle çırpıştırma çeviri bulmak bile güçleşecek. Kendi dilinin ustalarını umursamayan bir toplumda başka dillerin yazarlarına saygı gösterecek çevirmenler nasıl yetişebilir?

Kültür emperyalizmi olur da anti-kültür emperyalizmi olmaz mı? Doris Lessing, *Gene Aşk* adlı son romanında dostluktan pornografiye kadar aşkın çeşitli yüzlerini incelerken, taşlaşan, çorak bir dünyada romantizmin hâlâ ayakta kalabilmesine şaşıyor. Günümüz Batı toplumlarında romantiklerin kapı dışarı edilme nedenleri üstünde dururken en önemli ipuçlarını yaygın kültürsüzlükte ve özellikle gündelik dilde yakalıyor.

İntihar etmiş eski bir kadın yazar-müzikçi-ressam *Julie Vairon*'un özyaşamından etkilenerek bir oyun yazan *Sarah Durham*, başarılı öğrenciler olmalarına karşın tembelliklerinden ötürü para-getiren basit işlerde çalışan, babaevlerinden para biriktirmek için ayrılmayan iki yeğeni Briony ile Nell'i şöyle anlatıyor: *"Rusların savaşta bizden yana olduklarını bilmediklerini ya da Romalıların bir zaman İngiltere'ye girdiğini duymadıklarını söyleyebiliyorlardı rahatça. Amerikan Devrimi, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi, Moğollar, Normanların Britanya'yı Fethi, Haçlı Seferleri, Birinci Dünya Savaşı kulaklarına bile çalınmamıştı. Bundan bir oyun doğmuştu: diyelım Sarah,* 'Güller Savaşı' dese, gülücükler saçarak, 'N'olur bilmediğimiz *başka bir şey sor,' diyorlardı. Hiçbir şey okumamışlardı ve gezdikleri kentlerdeki alışveriş merkezlerinden başka hıçbir şeye ılgı duymuyorlardı. Sarah'nın gözüne girmek için Briony*, Anna Karanina'yı *okumaya çalıştığını ama ağladığını söylemişti. Bu sevimli*

barbarlar Sarah'yı ürkütüyorlardı, onların bir şeyi temsil ettiklerinin farkındaydı."

Sarah, sokaklarda yaşayan uyuşturucu bağımlısı üçüncü yeğeni Joyce'un sorunlarını tartıştıktan sonra bu zengin-evinden çıkarken öbür kızların havuz başındaki şezlonglarının boşaldığını görünce şöyle düşünür: *"Briony ile Nell, 'Bizim için kaygılanmayın* n'olur' *demişlerdi sanki. 'Nasılsa* biz *sağlıklıyız.* Biz *toplumda geçerliyiz."*

Oyunun Fransa'daki açılış gecesinde, Sarah, bir grup Amerikalı gencin yorumlarına kulak verir.

"Bayıldım, bayıldım... Şey gibi... anlarsın ya..." (Bir kız sesi)

"Şey... tabii şey, hani bilirsin ya, tamtamına." (Bu da oyunun başoyuncularından Bill. Ağzı bol laf yapan bu gencin 'dili mi tutulmuştur?')

"Bence acayip güzel annadın mı? Sanki şey gibi... nefis yani bana sorarsan..."

"Bir tür... bir çeşit... yani aslında ben... çok... şey buldum..."

Başka bir kız, "Bana şey... evet... şey yani tam... aslında."

"Tek kelimeyle mükemmel yani."

"Bana şey gibi geliyor... Nasıl desem...

Büyük ülkelerin bu okumuş, sonsuz ayrıcalıklara sahip yurttaşları birkaç dakika süreyle böyle eveleyip gevelemeyi sürdürdüler. Sürü halinde kalkıp otellerine dağıldılar.

Başka bir açılış gecesinde, bu kere İngiltere'de Joyce adına kaygılanan Sarah, onu bir barda bulur ve 'arkadaşlarına yumurtlamak zorunda olduğu cevherleri dinler':

"Yamukluk yok, Halacım, sen kafanı bozma, biz tamamız, oldu mu?" Doris Lessing, onun ne demek istediğini bildiğimiz dile şöyle çeviriyor: *"Saygısızlık etmek istemem, ama boşuna üzülüyorsun, cebimizde yeterince para var, merak etme."*

Julie Vairon'u müzikal haline getirmek isteyen köşe dönücüler, romantik kuşağın işinin bittiğine inanan, gözünü hırs bürümüş yeni yöneticiler, sözümona inandıkları feminizmi bir propaganda aracı haline getirmekten gocunmayan başarılı iş kadınları egemendir artık dünyamıza. Dizginleri onlara bırakmaktan başka çare yok gibidir. Savunulacak tek değer, kişioğlunun başına gelebilecek en büyük çile olan 'aşk hastalığı'dır belki. Çektirdiği onca acıya karşın bireye kişisel bir dil bağışlayan, onun sürüden ayrılmasını, kendini tanımasını, ihtiyarlığa kadar yakasını bırakmayarak her an yeni şaşırtılarla karşılaşmasını sağlayan ömre-bedel bir hastalık. Anti-kültür emperyalizminin tek panzehiri.

1981 tarihli *Beyaz Bahçede* adlı öykümde ölüm üstüne belirttiğim düşünceler, o günden beri –değişmek bir yana– pekişti. Üstelik edebiyatın yapı taşları sayılan ürünlere kaynaklık etmiş bu temayı kendimce işlerken yalın imgelerden şaşmama kararımda direndim. Çünkü olay, her ne kadar olağansa da abartılı sözcükleri, yoğun, dokunaklı duyguları kaldıramayacak kadar ağırdı. Öyküye dönüyorum:

"(Küçük kız) bir akşam, annesini sedirde görmediğini anımsıyor. Minderler, örtü, her şey yerli yerindeydi, ama annesi yoktu. Sonra da hiç olmadı. Ölüm, onun sedirdeki boşluğuydu işte, o kadardı: büyüleyici esritici bir yanı olmadığını o gün anlamıştı. Bir şeyin birdenbire yerinde olmaması, ama aynı tiktakın sürüp gitmesiydi ölüm."

Sözünü ettiğim 'boşluk', bir ülkenin sanatında /edebiyatında yaşanan bir boşluksa, hiçbir sanatçı başkasının yerini dolduramayacağına göre asla doldurulamaz. Bizim ülkemizde yalnızca öznel, kişisel yoksunlukların acısı çekildiği için bu tür acılar, mezar ziyaretleriyle falan geçiştiriliyor, bedene değil belleğe aktarılıyor. Bir süre sonra da, ölü bu kere gerçekten ölüme teslim ediliyor: maşeri unutuşa. Sanki o sizde özel bir iz bırakmamış gibi.

Geçenlerde ölen, ölümünü çok geç duyduğum arkadaşım Mustafa Gürsel'in bende bıraktığı özel boşluğu anlatmam güç. Bir kere, çok az karşılaşmamıza karşın sinirlerimi tepeme çıkarmayı başarırdı. Özellikle neden

yaptığını anlasam da, bu kere tuzağına düşmeyeceğim diye hazırlansam da inanılmaz becerisiyle amacına ulaşır, sonra da gözlüğünü çıkarıp ikimizin de çok sevdiği Jack Nicholson taklidiyle gönlümü alırdı.

Yerini bulamadığı bir ortamda, bilgi birikimini değerlendiremediği bir ülkede yaşayan, o yüzden işi hırçınlığa, bazen kavgacılığa vuran öksüz bir bireydi Mustafa. Geçimini sağlamak için giriştiği işlerden, iş çevresinden hoşnut değildi de zorundaydı.

Bir yaz günü öğle üstü buluştuğumuza (eskiden hoş, o sıralar oldukça nahoş) bir barda bana 'hüzüntülü' olduğunu söylemişti. Yani hüzün kadar koyu bir duygu değilmiş de üzüntü kadar hafif de değilmiş. Birazdan belki geçermiş.

Bitişiğimizdeki masada, iki kabasaba adamla ne idüğü belirsiz genç bir kadın oturuyorlar. İyi ki kafamız onlara takıldı da hırlaşacak zamanımız olmadı. Mustafa, hiçbir ipucu vermeden girdi oyuna:

—Pakize'ciğim, neydi o akşam, di mi? Yağmur bindirmiş, sen otoyolda bebeciğinle bekliyorsun, ne gelen var ne giden. Yani seni TIR'ıma almasaydım...

—Sağol Hüseyin, diye girdim rolüme. Aradan ne kadar çok yıl geçti. Bebek büyüdü, kocaman oldu. Sayende. Sen o akşam bizi almasaydın... Bebeğin çamaşırlarını asacağım ipi germeseydin...

—Onu boşver. Sen aygaz tüpünde hem bebeğin mamasını hazırlamıştın hem de benim sabah çayımı, unuttum sanma.

Bitişik masadakiler artık aralarında konuşmuyorlar, bizi dinliyorlar. Bu doğaçlama 'pembe dizi', onları derinden etkiledi. Pakize ile Hüseyin'in yıllara dayanıklı sevgileri (yoksa aşkları mı) gerçekten göz yaşartıcıydı. Masamıza bir şişe viski gönderdiler. Onların Pakize'si

ile Hüseyin'i olmak, oyunun şaka payını silip süpürmüştü. Mustafa'nın kulağına bir şeyler fısıldadığı garson, biraz sonra Divan Oteli'nin süslü püslü pasta paketine sarılmış bir armağanı onların masasına götürdü. Paketi büyük bir heyecanla açtılar. İçinden, barın yan sokağındaki yol inşaatından alınma üç kaldırım taşı çıktı. Doğrusu çok tehlikeli bir şakaydı, ama onlar ya bu hakareti anlamadılar ya da anlamazdan geldiler.

—Bu da bizim sizlere armağanımız, dedi Mustafa. Hanımefendi yazardır, ben gazeteciyim. Asıl adlarımız başka tabii. Yine de anladığım kadarıyla iki beyefendiden biri bu tuğlaları üretiyor, öbürü satıyor, tabii genç hanıma da işi pazarlamak düşüyor. Artık tanıştık sayılır.

Bu tür şakaları bir daha kimseyle kolay kolay paylaşamayacağımı biliyorum. Diyelim, bencilliğim ağır basıyor. Peki bencilliği bir yana atmayı deniyorum:

Mustafa Gürsel, daha uzun yaşasaydı kendine uygun bir iş bulabilecek miydi? Turgut Uyar, 111.200.000 liralık (Eylül 1997) *üç aylığıyla* nasıl geçinecekti bir emekli olarak? Bırakalım içkisini-sigarasını, evinin kirasını telefon-elektrik-yakıt faturalarını nasıl ödeyecekti? Bana 'iyi ki ölmüşler' dedirten sistemimizden ne kadar nefret ettiğimi söylememe gerek yok sanırım.

Kişi, yıllarca oturduğu evinden çıkmak zorunda kalacağını ne zaman anlar? İlk ipucu, mahallenin değişip evlerin yerlerini işyerlerinin alması, caddede otellerin yükseltilip hemen her boşluğa bir barın sıkıştırılmasıdır belki ama nedense bunu doğrudan bir gözdağı olarak almazsınız, ancak su deposu boşalıp günlerce susuz kaldığınızda, kömür parası toplanamadığı için kış ortasında zangır zangır titrediğinizde, çöpler birikip kapıcı ortalıkta görünmediğinde ayağınız suya erer. Yine de son âna kadar beklemekte direnirsiniz. Çünkü her şeyiyle (özellikle kitapları ve dosyalarıyla) yerine oturmuş bir evi başka bir kata taşımak, bedeninizi olduğu kadar sinirlerinizi de yıpratan bir olaydır.

Ev sahibim, apartmanın yıktırılacağı gerekçesiyle katı boşaltmamı istediğinde pek şaşırmadım yani. Zaten (bilinçaltımın itelemesiyle) elime para geçtiğinde taşınabilir eşyaları önceden onartmış, koltuk yüzlerini değiştirtmiş, elektrikli aletlerin bakımını yaptırmıştım. Kiracımız, katını iki-üç ay içinde boşaltmaya söz vermişti. Yine de belirsiz bir süre, tek sağlam güvencem olan kira bedelinden yoksun kalacağım, bu arada iki katın yönetim giderlerini karşılayacağım ortadaydı. Söz konusu meblağ, durmaksızın yazmak ya da çevirmekle ulaşabileceğim rakamın çok ötesindeydi. Ülkemizde yazarlığın meslek sayılmadığını bir kere daha –çok somut ve acı bir biçimde– anlamam iyi ki hiçbir şeye yaramadı! Taşınma serüveninin fatura atma, kitap eleme, dosya te-

mizleme ve özellikle mektup gözden geçirme bölümünü o sıralar hazırladığım *Aramızdaki Şey*'in 'Akşam Alacası' adlı öyküsünde kullandım, geçmişin baskısını biraz attım üstümden. Yalnız uzun bir süre ustalarla ve çok çabuk ısındığım yeni evime alışmakla geçeceğinden, 'tek' bir gün yaşayacağım kesindi. Gündökümlerine ara vermeyi düşündüm.

Kedilerin, insanların verdikleri kararlara uydukları nerede görülmüş? Cahide, dün taşınma telaşından uzak kalması için oğlum Turgut'la eşi Şima'nın evine götürülmüştü. Çantaya girdiği sırada odada Mado, Aylin, Zeynep Hanım ve ben vardık. Sonra yeni ev sahipleri gelmişlerdi.

Bugün kamyoncular gittikten ve ev biraz düzene sokulduktan sonra getirildiğinde, aklının iyice karıştığı her halinden belliydi. Bir akşam önceki konuk kadrosu yerindeydi, eşyaların yeri pek değişmediğinden herkes bildiği yerde oturuyordu. Yalnız odalar farklıydı. Peki ne olmuştu bu arada? Şöyle bir kestireyim deyip gözlerini yepyeni bir ortamda mı açmıştı? Yoksa hâlâ düşünde bir yabancı evden öbürüne mi götürülüyordu? Hangisi gerçekti, hangisi düş? Kedilerin akıllarından neler geçtiğini bilemeyiz ama bildiğim tek şey, Cahide iki gün sonra kayboldu. Sokak kapısı açıldığında yatağın altına kaçacak kadar ürkekken kendini sokaklara atması ne anlama geliyordu?

Neyse ki nice koşuşturmadan sonra Şima tarafından bulundu, köşesine kıvrıldı, kuru mama tıkırdatıp hırıldayarak bizim (özellikle benim) için ne kadar vazgeçilmez olduğunu kavramanın tadını çıkardı. İpuçlarını daha titizce değerlendirmem konusunda beni uyardı böylelikle.

Benim için gevşeme hem dirilme demek olan denize kavuşmak eylül sonunu buldu bu yıl.

Cemal Çullu'nun Yalıkavak'taki yerinde, onun kusursuz ev sahipliğinde geçecek dört-beş gün sonunda bir an önce telaş bitsin kaygısıyla on günde yerleştirip bütün eksiklerini tamamladığım eve, yorgunluktan arınmış bir bedenle dönüp kışa hazırlanabilirdim. (Demek mesleğimin koşulları yıldırmamış beni! Mezarıma iki ünlü şarkıyı birleştirip: *Je ne regrette rien* çünkü *I Did It My Way* yazılabilir rahatça.)

Bodrum, anlatılmakla bitmeyecek bir yer değil, anlatmaya değmeyecek bir yer. Ama bizim keyfimiz yerinde. Deniz yanıbaşımızda, balık çiftliği yakınımızda, uğrayabileceğimiz havuzlar emrimizde. Ekimin sarı sıcağındayız. Sessizliği bozanlar, öğle üstünden gece yarılarına kadar susmak bilmeyen cıvık 'animatör'le program bittikten sonra onun sesiyle günün şakalarını (!) yineleyen komşu balkondaki papağan.

Bir sabah denizin üstündeki tahta iskelede, sonradan Kanada'da yaşayan bir Ukraynalı olduğunu öğrendiğimiz bir beyle karşılaştık. Konuşmalarımızda adı geçenlere takılmış, ben yüzerken yarım yamalak bir İngilizceyle benim mutlaka Dostoyevski'ci olduğumu söylemiş Cemal'e, Tolstoy'cu değilmişim.

Ben bu ayrımı yalnızca bizim yaptığımızı sanıyordum. Ama allahın Ukraynalısının kestiriminde yanılmaması şakayı aştı.

—Haklısınız ama Tolstoy, bir *aydın* olarak, dünya görüşüyle bana çok daha yakın, diyecek oldum.

—Biliyorum, diye güldü. Asıl sorun da hep budur ya...

Kişi, burnunun dibinde duran ipuçlarını değerlendirme çabasını neden göstermez? Onları birleştirmek, zararsız görünen küçük adaları bir anakarada bütünleştirmek işine gelmediği zaman. Bazen farkına varmadan bazen bile isteye.

Amacım, beni altı ay süreyle eve kapanmaya zorlayan (dışarıya çıkmayı pek sevmediğime göre keşke tek engel bu olsaydı!), düzenimi değiştirmeme yol açan (başta içki yasağı gelmek üzere) bir hastalığın güncesini aktarmak değil; ayrıca tanısı zamanında, gecikmeden konulmuş bir siroz, pek rastlanmadık bir hastalık sayılmaz. Ne olduğunu ancak çekenler bilebilir! O günleri düşündükçe ilk ipuçlarıyla yüzleşmekten nasıl kaçındığım daha önemli, daha paylaşılası geliyor.

21 Ocak gününe nasıl geldim?

Geçen gündökümünde sözünü ettiğim kısacık Yalıkavak tatilinden dönüşte –Ekim'de– karnımda pütürler belirmişti. Açıklamam hazırdı tabii: güneş sütü allerjisi.

İzleyen aylarda, belli aralarla sabah kusmaları, şişkinlik, karın ağrıları, bulantılar çıkageldi. Ne yani? Yıllardır çektiğim kolon spazmı depreşmişti demek, kolit de ona bağlıydı.

Daha sonraları karnım şişmeye başladı, bacaklarımın iç bölümleriyse, seksen yaşında birininkiler gibi kırıştı. Kaşıntı, geceleri göz kırptırmayacak kadar arttı.

Ne var ki durmadan koşuşturmam, sonunda kardeşimle Tarabya'daki hisselerimizi satmamıza kadar dayanan parasızlığı çözmem gerekiyordu. Bir zamanlar onca sevdiğim bu ev, durmadan pürüzler, borçlar çıkarıyordu lanet olsun. Sinirlerim iyice incelmişti. Ciddileşen duruma koyduğum tanı, sarılıktı ki bir ölçüde doğruydu. Ama çok eskiden geçirdiğim sarılığın hiçbir döneminde böyle bir çöküntüye rastlamamıştım. Tapu işlemlerini sürünerek bitirdikten sonra yeni işleri sıraya koydum: hemen bir tahlil yaptırmalı, içkiyi kesmeli, dişçiye ve kuaföre uğramalıydım. (Uzun süre sokağa çıkamayacağımı kestirmiştim her nasılsa!) Ama hayatın akışı karşısında kendime hep ikincilik tanıdığımdan, bu davranışım şimdi de yadırgatmıyor beni.

Neşesinden ötürü güneş-topu diye andığım Doktor Mahmut Bey'in yüzü buruştu sonuçları incelerken, daha geniş kapsamlı bir tahlil istedi. Çok uzun süren bir depresyon geçirip geçirmediğimi sordu. "Çocukluğumdan beri belli aralarla," demedim. "Evet," dedim yalnızca. Depresyon konusunu fazla uzatmamak için sordum soracağımı:

—Siroz, değil mi? Yalnız neresindeyiz?

—Adımınız havada, basmanıza az kalmış. Peki biliyordunuz da...

Doktorun verdiği ilaçlara kılıkılına uydum. Perhize de. (İçkiyi bırakmak, yalnızca bu hastalığın sınırına girmediğinden, ayrı bir yazı konusu.) Her ne kadar şeytan "At kapağı tanınmadığın bir yere, bildiğin gibi yaşa, ne de olsa bu senin yaşamın," diye kışkırttıysa da filmdeki adam gibi Las Vegas'ta ölmek lüksünden yoksundum, baktım da. Çevremdekilerin bana gösterdiği sevgi ve yakınlığı çiğnemeyi kendime yakıştıramıyordum. Kimbi-

lir, belki de yaşama tutkum kalmamış olsa da hayata bağlıydım alttan alta.

Uzun sürmüş bir çöküntünün akşamı da uzun sürecekti elbet.

Bugün kesinlikle kavradım: 'hayat' benim için sevdiklerim anlamına geliyor. Bugün bitkinliğime karşın onlara sağlıklı görünmek adına giyinip süslendiğime göre...

Onlar, hastalığım süresince beni arayıp sormayı hiç aksatmadılar. Gelgelelim akılları bende kalsa da iş-güç sahibi insanlardı. Yeni/eski öğrencilerimse okullarından kaytaramazlardı. Bu arada otuz küsur yıldır 'evimizi' temizleyen Zeynep Hanım, getirilen kilolarca portakalla greypfrutu sıkmak, çiçekleri vazolara yerleştirmek gibi ek bir iş edindi. Cahide ise benim uymadığım dinlenme önerisine kılıkılına uydu. Yeni karnıma uygun düşecek bol ev-içi giysileri, hayatımda hiç giymediğim ama artık gerekli olan bir çift terlik ayarlandı. Neşeli ve bakımlı görünmemden etkilenenler, yüz kremi, parfüm armağan edecek kadar keyiflendiler.

Yine de ortada ciddi bir sorun vardı: canım yemek yemek istemiyordu.

Hastalığımın ilk gününde sökün eden dişi Hızır, o sorunu da çözdü. Yemeklerimi, hoşaflarımı kendi evinde pişirip her gün bize taşıdı. Sevgiyle yapılan bir şeyi geri çeviremeyeceğimi sezmişti. Dişi Hızır Emine ile çocuklarımız evleneceği sıralar tanışmıştık. Tanışma koşullarının resmiliği gereği, saygılı ama oldukça 'mesafeli'ydik birbirimize karşı. Herhalde ben onun zarifliğinden, önemli ve saygın bir doktorun eşi olarak bulunduğu çevreden çok uzak sayıyordum kendimi. Arasıra yüzünde yakaladığım hınzır pırıltıları bile değerlendiremi-

yordum (işte bir ipucu ıskalaması daha!). Aslında bu saatten sonra yeni dostluklar kurmak yorucu geliyordu, hele aile ilişkileri... Emine de, ola ki, beni burnu biraz havada, bohem bir 'kadın yazar' sanıyordu. Ama hastalığım sırasında ve sonraları candostum oldu: kar-kış demeden benim için uğraşıyor, pürüzlü işlerimin altından benden daha büyük bir beceriyle kalkıyordu. Sağlık danışmanlığı bir yana (doktorumu da o getirmişti), mali danışmanlık, aşçılık ve sürücülük, üstlendiği görevlerden bazılarıydı.

Yaşamım süresince görmediğim bir ilgiyle, yani baskı yapmadan, özgürlüğüme ilişmeden. Daha önemlisi, başka türlüsü elinden gelmezmiş gibi bir doğallıkla ve birikimli bir edebiyatsever olmasına karşın beni 'ben' diye sevmesiyle.

Emine, beni yaşama kazandırmadı belki ama yaşamı bana kazandırdığı kesin: varolsun!

Aramızdaki Şey'in son iki öyküsü de bitti, Borges'ten çevirdiğim birkaç öykü de. Bir süredir Edgar Poe çeviriyorum yine. Bugün çevirinin tam ortasında bir yorgunluk bastırdı. Bir uyarı!

Kişi, içkiyi bıraktığında (ya da içki, kişiyi bıraktığında) bir dizi sorunla başbaşa kalır: Geceleri uyuyabilecek miyim? Eskisi gibi çalışabilecek miyim? Yeni bir yaşama düzenine alışabilir miyim? İlk fırsatta yine içkiye döner miyim? Zaten eskiden de uyku ilacı kullanmadığımdan uykumda ya da uykusuzluğumda bir değişme olmadı. İçki içmeden de eskisi gibi çalışabiliyordum, ama son iki soruyu yanıtlamak zaman gerektiriyordu. Her şey bir yana, benim durumumdaki birini en çok yıpratan şey, rastgele verilen öğütleri dinlemek, bazı yakın dostlarımın bile beni tanımadığını gösteren soruları yanıtlamaktı. Önceki içkiye ara verme dönemlerimde de benzer sorularla karşılaştığımdan, kırıcı yanımı körüklememek adına hastalığımdan, başta çok az kişiye söz ettim. Çünkü içkinin *aslında* ruh hastası olmayan kişilerde ruhsal bozukluklar yaratmayacağı, yalnızca anlık öfke patlamalarını besleyeceği görüşüne inananlardanım. Gelgelelim içkisiz öfkenin daha sek bir sonuç doğurduğunu görmek şaşırttı beni!

En doğal sayılabilecek tepki, 'Yapma yahu, tüh!'ken insanlar öğütten siteme, dahası hakarete varan saptamalar geliştiriyorlardı:

"Ben biliyordum zaten, böyle olacağı belliydi," sözü, içkinin içene değil, içeni seyredene daha büyük zarar verdiğinin kanıtıydı. Tek yanıtım, "Sahi mi?" gibi masum bir karşı soruydu.

"Boşver, hastalık iyi bir bahane oldu bir bakıma, artık bambaşka bir hayat kurarsın kendine," diyenlere,

"Tabii, sen de sigarayı bırakıp yeni bir hayat kursana kendine," önerisinde bulunarak toz-pembe gözlüklerini karartmak, yeterliydi.

"Şimdiye kadar içtiklerine say..." gibi ne idüğü belirsiz bir hesap peşindekilere, içkinin bolluk zamanlarında bedende biriktirilip dar zamanlarda yatırıma dönüştürülecek bir özelliği olmadığını anlatmak yerine, "Oha!" çekilebilirdi ancak (içkili / içkisiz).

"İradene pes doğrusu! Laf aramızda... hiç kaçamak yapmıyor musun?" gibi övgü-kuşku karışımı bir dengeyi tutturma çabasındakilerle, "Ben de içmeyeyim. Zaten senin yanında içiyordum, şimdi seni kışkırtmış olmayayım!" diyen patavatsızlara, "Sen kendini ne sanıyorsun da..." diye başlayan zehir zemberek bir söylev vermek neye yarardı? Nasılsa onlar 'trafik canavarı' gibi bir hayalete sığınmayı küçültücü, saçma görseler de 'içki, şişede durduğu gibi durmaz' öğretisine (!) göre yetiştirilmiş kişilerdi eninde sonunda. Din baskısı, aile yasakları, magazin kültürü biraraya gelince bireylik bilinci iyice sindiriliyordu anlaşılan. İkiyüzlü bir toplumun cinayete kadar varan suçlarını içkiye yüklemeye, bu yüzden bile-isteye yaptıkları şeyleri, 'Hatırlamıyorum' diye es geçmeye, öte yandan içkiyi ağızlarına sürer sürmez galiz şakalar yapmaya, dağıtıp göbek atmaya teşne üyelerini, *asıllarını* açığa vuran içkiden irkiltici ne olabilirdi? Üstelik içki, sınıf farklarının, kültür farklılıklarının da bir göstergesiydi. Etkisi, 'mekân'a göre değişiyordu.

Hiçbir içkici (dilerseniz alkolik) yazar, *bütün* içkicilerin alkolle ilişkisini kapsayabilecek bir ürün vermemiş. Her keresinde teke-tek bir ilişki söz konusu olduğundan. Ferit Edgü'nün değindiği gibi *Yanardağın Altında* nasıl içki üzerine bir kitapsa, *Zeno'nun Bilinci* de sigara üzerine bir kitaptır ama her ikisinde de roman

kahramanıyla bağımlısı olduğu madde arasındaki teke-tek ilişkiden öte, yaşanılan toplumsal kesit ve ondan kaynaklanan bir tavrın izleri incelenir. 'Cehennem, doğal ortamımdır benim'le özetlenebilecek bir felsefe.

Ünlü alkolik yazarların uzun mu uzun listesini çıkarırsak, başı, esrarkeşliğini öykülerinde bir atmosfer hammaddesi olarak kullanan, berrak görüşlü, titiz Poe çekecektir.

Alkolün ölümle, azar azar zehirlenmek ve intiharla bağlantılarını, Jack London'ın dürüst bir itirafname sayabileceğimiz *Bir Alkoliğin İtirafları*'nda değil, ustaca kurguladığı romanı *Martin Eden*'da bulabiliriz. En iyisi, çoğu ünlü yazar alkolik olsa da çoğu içki düşkünü has bir alkolik ya da has bir yazar değildir, diyerek konuyu kapatalım.

Patavatsızlarla safdillerin bilmediği bir şey var: hiçbir zaman içki kaldırmakla övünmediğim gibi içkiyi yeren bir metin de yazmadığım. Ona 'Bay' ya da 'Bayan' gibi cinsiyet belirleyici sıfatlar yakıştırıp beni baştan çıkartma sorumluluğunu yüklemedim. Votka, güzel, üretken bir günün eşlikçisiyse Rakı, ciddi konuların da tartışılabildiği bir gecenin sonuydu benim için. Dostluğumuz uzun-geçmişli ve yalansızdı. 'Kaçamak', ancak kısa süreli yasak ilişkilerin ya da gereğinden uzun sürmüş bıktırıcı ilişkilerin tadı-tuzu olabilir ki bu durumda 'kaçamak' yaparsam, içkiye de kendime de ihanet etmiş sayılırdım. İçki, yaşadığım çağın hoyratlığını, yaşadığım toplumun bayağılıklarıyla, özgürlük sandıkları bir kayıtsızlık uğruna geçmişsiz ve geleceksiz kalmaya razı sığ bireylerini daha bilgece yorumlamamı sağladı. Ancak arasıra, katlanma gücü tükendiğinde, "Yeter!" diye yükseltti sesini. Tıpkı baştan beri yaşadığım ilişkilerde, durumun kötüye gittiğini sezdiğim zaman yaptığım gibi bu ilişkiyi kesen de ben oldum. Yani özel bir irade gös-

terdiğim söylenemez, bir daha aynı boğuntulara katlanamazdım, aynı hastalık belirtilerini kaldıramazdım. Irade, yapımın bir parçasıydı. Bazıları, iyileşir iyileşmez içkiye döneceğimi savunuyorlar, bazı doktorlar da içki bağımlısı olmadığımın kanıtlandığını. Benim için fark etmez çünkü önemli olan, içkiyi içmemem değil, özlememem. Demek hastalığım zamanında çatmış. Meyhanelerin, barların dost yüzlerle dolup taştığı günlerdeki içkiciler kuşağından gelmeyim. Meşrebi belirsiz kalabalıklarla içmektense tek başına kalmayı yeğlerim hep.

Katlanma gücümü artırması dışında 'içki' ne anlama geliyor benim için? Bir yaşam biçimi, diyebilirim. Korkularım biraz da bundan kaynaklanıyordu başlarda. Ya okuduğum kitaptan eski tadı almazsam? Ya yazdıklarımda bir keyif eksikliği başgösterirse? Ya çabalarına gülüp geçtiğim sağlıklı yaşama tutkunlarının dünyasında 'kronik bir sağlıklı' olup çıkarsam? (Tanıdığım sağlık düşkünleri, bana verilen ağır perhizi durup dururken kendilerine uygulamaya, canlarına can katmaya uğraşıyorlar hâlâ.)

Marguerite Duras, yazarın, yazmak için özenle kurduğu, gerekli yalnızlıktan şöyle söz ediyor:

"Yalnızlık, ayrıca şu da demek: ya ölüm ya kitap. Ama her şeyden önce alkol demek. Viski demek."

Benim yalnızlığımda alkolün yeri o kadar önemli değil. Bu parlak sözler de çok derin değil. Oysa beni derinden sevindiren bir şey var: vazgeçemediğim tek yaşatıcı tutkum okumak ve yazmak sönmeye yüz tutarsa, yaşamın beni bırakmasını haklı bulacağım, avuntulara sığınmaksızın.

Öğretmenlikten hoşlanmayan biri, öğretmeye tutkun olabilir mi? Konu edebiyatsa, 'öğretme' sözcüğünü biraz açmam gerek. 'Edebiyat öğretme' dendiğinde, şiirlerin hece vezniyle mi, aruzla mı, serbest ölçüyle mi yazıldığını, kalıpları, kullanılan edebi sanatları; öykü ya da roman dendiğinde, işlenilen konunun serim, düğüm ve sonuçlarını belletme, bu alandaki beylik görüşleri aktarma çabasını anlamıyorum ben. Resmi bir ders programı çizelgesine kılı kılına bağlı kalmayı da. (Galiba bunlar öğretmenliğe giriyor.)

Benim öğretme'den anladığım, bir edebiyat yapıtının nasıl ele alınacağının, kaç türlü okunabileceğinin, anlam katmanlarının nasıl çözülebileceğinin yordamlarını göstermek. Tepeden ve kesin bir yaklaşımla değil, öğrenciyi tartışmaya katarak, onun görüşlerine saygı göstererek.

Bu işi doğru dürüst becerebiliyorsanız, deneyimleriniz aracılığıyla sizden bir şeyler almaya hazır kişinin –ister öğrenciniz, ister yaşıtınız olsun– sanat anlayışını, dünya görüşünü etkilemeniz olasıdır. İleride, bir film seyrettiğinde, bir resimle karşılaştığında, hatta giyeceği renkleri uyuşturma hevesinde, sizin sesinizi duyabilir; tabii ki yasaklayıcı, azarlayıcı, düşmanca bir öğretmen sesi değil, kendi iç dünyasını kurmasına yardımcı bir dost sesidir bu.

Edebiyatın gittikçe arka plana düştüğü günümüzde, edebiyatı seven bir gencin en büyük sıkıntısı 'rastgele

okumak' oluyor, daha doğru bir deyişle, eline geçeni okumak. Bu durumda öğretici olarak size düşen, onun kişisel seçmelerini belli bir dizgeye oturtmasını sağlamaktır. Beğenisine karşı çıkmadan, gerekirse öznel düşüncenizi geriye atarak, konuya nesnel bir açıdan bakmaya yöneltmektir onu.

Şimdiye kadar gerek üniversitenin resmi çatısı altında, gerek evin eşitlikçi havasındaki toplantılarda, bu ilkeden şaşmadım. Doğruyu söylemek gerekirse klasik edebiyat eğitimi görenlerde epey zorlandım. Benim ağzımdan çıkanı, tek doğru olarak benimsemeye, hele işin içinde not varsa, bana hoş görünmeye eğilimli gençler çoğunluktaydı. Tam onları istediğim kıvama getirdiğimde dersler bitiyordu. Yani ölü ya da sağ, yerli ya da yabancı, öykü ustalarını okuduktan sonra, onların temel izleklerini öğrendikten sonra, dahası öykünün şiirle, resimle, müzikle bağlantılarını saptadıktan sonra, dar sınırlara sıkıştırılıyorlardı yine; falanca yazarın doğum-ölüm tarihi, ailesi, kazandığı ödüller vb. En tartışılmaz sayılan görüşlerin tartışmaya açık olduğu, en ciddi konuların kara mizahla da incelenebileceği bir ortamdan günlük yaşamın buyurganlığına dönüyorlardı ister istemez.

Peki öyleyse neden usanmıyordum sonu umutsuzluğa varan bu uğraştan? Her dönemin sonunda edebiyatı gerçekten değerlendirebilen iki-üç kişi çıkıyordu ki o da bana yetiyordu. Yaşamlarının sonuna kadar edebiyata bağlı kalamasalar bile en azından not almayı, soru sormayı, itiraz etmeyi bilen iyi okurlar yetiştirmiş oluyordum. Borges, Nabokov, Mann ve Bilge Karasu vb. ustalar da kendi yapıtlarının tanıtımını asla üstlenmeyen, ama edebiyat konusundaki bilgilerini öğrencilerle paylaşmaya hazır yazarlardı.

Hastalığım sırasında evdeki toplantılara ara vermiştim. Ama karaciğerimin ikide bir yaptığı nazları hesaba katmayıp yine öğretmeye can atacağım günü bekliyordum. Önümüzdeki cumartesi yeni gençlerle, yeni bir kümeyle tanışacağım. Bakalım benden bir şeyler kaparak olgunlaşırken, karşılığında, yaşadıkları 'şimdiki' dünyayı tanıtacaklar mı bana?

Bir oyun yazmak istiyorum. Ne de olsa kısa öykünün en yakın akrabası oyun. Ama oyun 'yazmak' bir yana, çevirmenin bile ne kadar güç olduğunu belirtmiştim daha önce. Sınıf, yaş, kültür ayrımlarını hiçe sayarak oyun'a özgü bir dil, yazar sesinin baskın olduğu bir dil yaratmak ne kadar güç! Öte yandan bu ayrımları gereğinden fazla vurgulamak, oyunun –doğası gereği– biraz yapay olan dilini bir yamalı bohçaya dönüştürebilir pekâlâ. Şimdiye kadar çevirdiğim –sahnelenmiş/sahnelenmemiş– oyunlarda bu dengeyi tutturmak adına canımı dişime takmıştım. Sahnelenenlerden 'Miss Margarida Yöntemi', bu kaygılara bir kaygı daha ekleyecek türdendi. Üç kişiliğe bölünmüş bir kişilik söz konusuydu onda. Eğitim sisteminin bir kurbanı olan Miss Margarida, kendisi sistemde yer aldığında, düpedüz cellat kesiliyordu, o yüzden sık sık dizginleyemediği öfke patlamalarında kullandığı galiz küfürlerle arasıra bastıran sevecenlik nöbetlerinde kullandığı içli sözcüklerin iniş-çıkış temposunu kestirmek, oyunun sonundaki doruk-âna (kreşendoya) doğru hızlandırmak gerekiyordu. Miss Margarida'da bu iki eğilimden birine öncelik tanımak, oyunun özünü değiştirmek anlamına gelirdi. Asıl iş oyuncuya düşüyordu. Ülkü Duru, başlarda çok başarılıydı. Oyunun sonuna yönetmenin kattığı anlamsız bölüm olmasa oyun da fena sayılmazdı. Yine de ülkemiz seyircisinin eğilimlerini bildiğimden, ilerisi için pek umutlu değildim doğrusu. Zamanla başköşeye cinsel şakaların (!) oturacağından kor-

kuyordum. O zaman oyun, anlamını yitirecek, bir kız-kurusunun hezeyanına dönüşecekti.

Ama ben kendim oyun yazmaktan söz ediyordum, değil mi? Bir de baktım ki ortalıkta 'için' yazacağım bir oyuncu yok. 'İçin' ne kadar önemliymiş! Belli bir oyuncu *için* demek istemiyorum. Sahnede benim yazdığım sözcüklerle konuşacak, benim düşlediğim giysilerle dolaşacak bir 'yüz'den söz ediyorum. Yoksa Türkiye'de oyuncu eksikliği çekildiğini falan savunmuyorum. Kimbilir belki de son yıllarda tiyatroya pek az gittiğim için ufacık bir rolde bile yakalayamadım o oyuncuyu. Oyuncusu yazarının gözünün önüne gelmeyen bir oyun nasıl yazılır?

Neredeyse üç aydır evden çıkmıyordum. Bugün Emine'nin Silivri'deki yazlığına çağrılıyım. Hava neredeyse yaz habercisi. Bahçede bile oturabildik. Ne var ki aylardır yakındığım ve tezelden sarılığın henüz geçmemesine bağladığım göz bulanıklığı, güneşle doğrudan karşılaşınca iyiden iyiye açığa çıktı. Önümdeki basamakları bile güçlükle seçebildiğime göre yeni bir gözlük edinmem şart. Oysa sürekli 'sarı' gördüğüm havadan, deneyimli bir İstanbullu sıfatıyla, biraz sonra yağmur yağacağını kestirmek ve herkesi buna -bir ölçüde- inandırmak az başarı değildi! Daktilonun harflerine yanlış bastığım için Poe çevirisini temize çekmek (disketleştirmek) de eski öğrencilerim Ayten ve Aylin'e düşmüştü.

Önümüzdeki hafta doktora bir görünmeliyim.

Sokağa resmi olarak ilk çıkışımı Alman Kültür Derneği'nde kutladım. Söyleşinin konusu: yatay ve dikey kentler. Pek anlaşılmıyor, değil mi? Bence de. Ola ki kafamı kurcalayan bu konuyu birilerine açarak azıcık çözüme kavuşturmayı umuyordum.

Bir kere: yatay ve dikey sözcüklerinden sözlük karşılıklarını kastetmiyorum. Diyelim, New York benim için yatay bir kent, gökdelenleri önemsiz. Dikey kent, İstanbul gibi, Berlin, Prag, Roma gibi yerin altlarına doğru katman katman açılan, ilk bakışta ancak yüzeysel görünümünü ele veren, diplerde biriktirdiği kültür mirasını ancak sırdaş birine –yerli ya da yabancı– fısıldayan bir kent. Belki de çoğu, çağdaş teknolojiyle, iletişim ve ulaşım araçlarıyla donanmış yatay kentlerde yolumu şaşırmam o yüzdendir. Bir örnek vereyim: Frankfurt'ta, çağdaş yurttaşa sunulmuş bütün kolaylıklara karşın bir sokağı bulamam da Floransa'da elimle koymuş gibi bulurum. Rüzgârın getirdiği koku, kentin hangi kesiminin eski, hangisinin yeni olduğunu, iyi ve ucuz otellerle sıradan ve pahalıların hangi caddelerde bulunabileceğini hemen haber verir. Artık size kalan, bir vitrinde sergilenen bir eşarptan, bir otel girişinde duran bir tablodan, kulağınıza çalınan müzik türünden, daha kişisel seçmeler yapmaktır. Yüzeyi ne kadar değiştirilmiş ya da restore edilmiş olursa olsun, en azından kentin bir-altındaki öbür kenti kavrayabilirsiniz. İçini okuyamadığımız daha doğrusu, temeli derine inmeyen derli toplu, yatay dünya

kentleri, kişiye tanışma heyecanını vermiyor. Kim, arka mahallelerden, çıkmaz sokaklardan yoksun bir kişilik karşısında coşabilir ki?

Kişilik sözcüğü belki bir anahtar. Her şeyden –edebiyattan, müzikten, resimden, yemek yapmaktan, ev döşemekten– *biraz* anlayan yatay insanlar mı çekiyor sizi? Bilgi birikimlerini *bir* konuda yoğunlaştıran dikey insanlar mı? Gezeceğiniz kentleri de sevdiğiniz insan türüne göre seçin derim. Metropollerin düzmece kargaşasına bir derinlik, kuytu kentlerin göstermelik ıssızlığına bir yavanlık yakıştırma alışkanlığından vazgeçmeye hazır mısınız?

Şiddetin, değişik yüzleriyle yaşamın her alanına sıçradığı bir toplumda yaşıyoruz. Ana-baba-çocuk ilişkileri başta olmak üzere. Öyle ki böyle bir ortamda 'işkence'nin bir sapıklık, bir hunharlık değil, sıradan bir ceza olarak görülmesi doğal. Bazı erkekler, 'namussuz' saydıkları karılarının namusunu kurtarmak için (ne demekse) işkenceye girişiyor, bazı yetişkinler, babalarından yedikleri dayağın öcünü alırcasına küçükleri dövüyor, bazı kadınlar kocalarını susturmak için az gelişmiş âşıklarını kullanırken resmi işkenceciler tutukluyu konuşturmak için gelişmiş araçlar kullanıyorlar.

Tarçın'ın bu keşmekeşte işi ne? Benim koyduğum adıyla Tarçın, komşunun köpeği. Kendisini sokakta bırakarak giden sahiplerinin yolunu gözleyecek, bu uğurda aç kalacak kadar sadık bir köpek. (Tabii bana köpekleri neden fazla sevmediğimi gösterecek kadar da.) Efendisi geçenlerde onu ya bir ormana ya bir çöplüğe götürmüş, bırakmış. Cins ve yaşlı bir hayvan olması umurunda değil anlaşılan. Üstelik Tarçın, bu yaştan sonra yiyecek de bulamaz. Günü dolmuş bir hizmetkâr o. Yerine hemen yine cins ama bu kere küçücük bir köpek alındı. Yeni marka gözde köpek, ilerde başına neler geleceğini bilmiyor, herkesle oynaşıyor. Benim dışımda. Ben hâlâ Tarçın'ın yolunu bekliyorum. Dönemeyeceğini bile bile. (Niye gizlemeli, sadık bir köpek gibi.)

Bu gece TV'de İskenderun'daki sokak köpeğinin linç edilişini seyrettim. Ona işkence eden temizlik işçisini, olayı ses çıkarmadan izleyen insanları görünce müthiş bir bulantı ve ter bastırdı. Ne de olsa insan denen yaratığın *özünde* işkence tohumu barındırdığı, yüzleşilmesi güç bir gerçekti.

Göz doktoru teşhisi koydu: iki gözümden de katarakt ameliyatı olmak zorundayım. Kaça patlayacağını öğrenince düpedüz sarardım. Ama karaciğerimden ötürü değil.

Her gece aynı karabasandan fırlıyorum uzun bir süredir. Yerler ve kişiler değilse de konu aynı: tam bana sorulan ciddi bir soruyu yanıtlayacağım sırada birden konuşamıyorum. Dilim şişip boğazımı tıkamış gibi somut, acı verici bir duygu. Bedenimdeki korkunç baskıyı alt edip soluğumu toparlamaya çalışırken terler içinde uyanıyorum. (Bu, bazen bir yarışmada, bazen bir derste başıma geliyor.) Düşün o akşamla ya da o sabahla ilintilerini kendimce yorumlayıp yeniden uyumaya çalıştığımda aynı şey oluyor. Bir gece de değil, peşpeşe. Demek belli bir günün bastırılmış olaylarıyla değil, genel bir konuyla ilgili bu karabasan. Etkisi bütün gün sürmese neyse... Ama sürüyor.

Nedenleri ne olabilir? Çözümlemek, çözmek anlamına gelmese de çabalıyorum: Bu aralar, yeni öykü kitabım üstüne yapılan bir sürü söyleşiyi okuduğumda, *aslında* ne demek istediğimi anlayamıyorum; bu bir. Ama bir söyleşide sorular çıkarılıp yalnızca yanıtlar bırakılırsa, o yanıtlar da yazının sayfada tutacağı yere göre kesilip biçilirse ortaya anlamsız bir metin çıkacağı kesin. O kadarına anlamsız ki bazı sözlerim, kendim işin içinden çıkamayınca beni yakından tanıyanlara başvuruyorum: Sence ne demiş olabilirim? Okurlara da aynı ölçüde inanmaktan başka bir şey gelmiyor elimden. Böyle bir durumda insan ne der? Sus bari.

Gerçekte yaşamadığımı düşte beceriyorum anlaşılan, ne var ki çektiğim fiziksel acı, susturulmayı kaldıramamamın bir belirtisi olsa gerek.

Bazen de günlük yaşamda çekiyorum bu sıkıntıyı; bu iki. Çok basit bir şey söylediğimde, eskiden çok iyi anlaştığım sürücülerin yeni kuşağından olanlar şaşkınlıkla bakıyorlar yüzüme. Hemen susuyorum. Bir milyonunu almaları için uzattığım beş milyonu bozamayanlara, kaseti kısmalarını rica ettiğimde teybi kapatanlara alıştım. Susuyorum. Ustalarla, çıraklarla, satıcılarla da ayrı dillerde konuşuyoruz. Televizyon seyrederken dilimin ucuna sık sık gelen 'iğrenç', 'bayağı', 'ebleh', 'şarlatan', 'yelloz', 'mahalle karısı', 'pezevengin daniskası' vb. gibi küfürleri, susarak sözcük dağarcığımdan kovmak istiyorum. Yoksa o karabasanlarda konuşmaktan kaçınmamı bu isteğime mi borçluyum? Sanki denetimi bir an elimden kaçırsam, ağzımdan bir küfür seli boşanacak.

Bu gece alışılmadık bir gösteri vardı evin önünde. Minibüslere doluşmuş insanlar, göbek havalı, arabesk şarkılar ve hamasi sözler eşliğinde mahalleyi inanılmaz bir gürültüye boğdular. "Bizim asker en büyük!" narasını duyana kadar ne olup bittiğini anlamadım. Zaten yas çığlıklarıyla zafer müjdelerinin içiçe barındığı bu 'şenlikli yas' ya da 'yaslı şenlik', asker uğurlama töreninden başka ne olabilirdi ki? Şenliğin bitimin kestirip pencereyi kapadığım anda umduğum gibi silahlar patladı. Her şey, herkes (ben de) bir sessizlikte yitip gitti.

Öbür gözümdeki 'perde' de alındı. Doğrusu bu yeni yöntemle hiç acı çekilmiyor: yerel uyuşturma, on beş dakikalık bir ameliyat, dikişsiz falan sokağa salınış – geldiğiniz gibi.

Gözünüzdeki bir deriyi sıyırırmışçasına geçen bir makasın verdiği tedirginlik azımsanamaz, ama gözlerinizin önündeki rengârenk, kıpırdayan desenler bir süre sonra dikkatinizi dağıtıyor. Eve, savaştan dönen bir asker gibi girdim. Hemen, Ülkü Tamer'in yıllar önce 'Şiiristan' kitapçığı için özenli Türkçesiyle çevirdiği 'Ölen Havacı' şiirine sarıldım: *Hava alanında nasıl yatıyor / Ayrılıyor ruhu artık gövdeden / Ağlaşarak geldi arkadaşları / Bakarak onlara konuştu birden: "Göğsümden çıkarın direksiyonu / Şu silindirleri sökün kalbimden / Alın böbreğimden pervaneleri / Kurun makineyi şimdi yeniden."*

Edgar A. Poe ve J.L. Borges'le belalı bir ilişki yaşıyoruz. Borges, Poe'yu ustası bellediğinden, öykülerinde sık sık ona gönderme yaptığından, ikisi arasında bir sorun yok tabii. Ama benim onlarla ilişkimde bir bela hatta bir 'belalı' durumu söz konusu. İlk ciddi çevirim, Poe'nun *Altın Böcek*'iydi. Yıllar sonra, o çeviriyi de kattığım bir Poe derleme, Sayın Memet Fuat'ın derlemesiyle birlikte Adam Yayınları'nca yayınlandı: *Olağandışı Öyküler*. Daha sonraları, kendi çevirilerimi birkaç öyküyle zenginleştirip *Kızıl Ölümün Maskesi*'ni yayına hazırladım. (Nisan Yayınları)

Ne var bunda yani? demeyin. Poe-vâri bir teknik kullanarak belayı sona saklıyorum.

J.L. Borges'i tanımam daha geç oldu. Yazko Çeviri'de yayınlanan *Emma Zunz*'u okuyan dostum Ferit Edgü, Borges'i Türk okuruna tanıtmak için bir öykü derlemesi hazırlamamı istedi. Daha önceki yazılarımda da belirttiğim gibi, sıkıştığımda birlikte ondaki Fransızca metinle karşılaştırmalar yapmamız koşuluyla *Ölüm ve Pusula*'yı (Ada Yayınları) hazırladık. Hiç ummadığımız bir şey oldu: Okur, Borges'i sevdi. Aynı kitap, yıllar sonra İletişim Yayınları'nca basıldı. Poe'yu ve Borges'i çok saysam da çeviri yaşamımı onlara adayacak kadar güçlü değildi aşkım. Belki onları çevirirken aşırı titizlenmem bu yüzdendi, dönüp dönüp okuduğum yazarlardan değildiler, onları kendi kurdukları dünyadan, yanlış seçilmiş bir sözcükle uzaklaştırmamaya çalıştım.

Tam "Bu iş burada bitti!" diyordum ki telif yasasına göre, bir yazarın yapıtını ancak onun haklarını satın alan yayınevinin basması zorunluluğu geldi. Böylece İletişim Yayınları'nın Borges dizisi için hiç hesapta yokken yeni öyküler çevirdim, o da yetmiyormuş gibi –hadi itiraf edeyim– kendi seçtiğim bir Borges kitabı: *Borges ve Yazma Üzerine*. Kitabı seçmemde, Borges'in şiir, düzyazı, çeviri üstüne söylediklerini çok önemli bulmamın payı elbet vardı. Ama asıl neden, öykülerindeki akışı artık avucumun içi gibi bildiğim bir devi, gündelik yaşamdaki hınzır, alçakgönüllü tavrıyla tanımaktan ve tanıtmaktan çok hoşlandığımdı.

Bu arada Poe boş durur mu? Dost Yayınları, bir Poe derlemesi yayınlamak istiyormuş. Öneri karşısında biraz duraladım. Döngü bıraktığım yerden sürüyormuş gibi tatsız bir duyguyla. Derken bu derlemenin, Borges'in seçtiği fantastik öykülerden oluşan Babil Kitaplığı dizisine gireceğini öğrendim! Öz istencimle yazgıma boyun eğdim!

Dün, Borges öykülerinin ve kitabının dosyalarını hazırladım. Yayınevinden aldıracaklar. Bugün de Poe'lar bitti. Bela döngüsü tamamlandı.

Akşamın dinginliğine koyverdim kendimi... Her nedense bir sıkıntı. Tuhaf bir boşluk duygusu. Borges'in benim çevirmediğim *Dr. Brodie'nin Raporu* ile Poe'nun *Morg Sokağı Cinayeti* imdadıma yetişti. Sözcüklerin Türkçe karşılıklarını düşünmeden oburca okudum ikisini de. Bir daha 'kör' ile 'keş'i çevirmeyecektim nasılsa (töbe töbe).

2 Temmuz

Eski Çetin Altan'ın deyişiyle, "Bugün canım yazı yazmak istemiyor." (Aman nedenini unutanlar olmasın!)

Leyla Erbil'in *Zihin Kuşları*'nı, yayınlandığı sırada hemen okumuştum. Bir öykücünün yeni kitabını okur okumaz eski kitaplarına dönme alışkanlığımdan vazgeçemedim. O yeni kitap, onun eski yazdıklarına başka bir ışıkta da bakmamı sağlayacakmış gibi. Erbil'in bütün yazdıklarını bir daha okuduktan –edebiyatımızdaki özgün yerine bir daha inandıktan– sonra yeni dergilere göz attım.

Adam Öykü'nün 17. (bu ayki) sayısındaki bir öykü dikkatimi çekti. *Satırbaşı*'nın yazarı Nurdan Beşergil üstünde durulması gereken bir öykücü bence.

İyi bir edebiyat okuru olduğu rahatça söylenebilir. Karmaşık bir temayı duru bir biçemle işlemesinden belli. Sözgelimi kullandığı dil, ilk bakışta sade gözükse bile, çeşitli anlam katmanları barındırıyor, öyküdeki hüzün, asla mızmızlığa kaymadan, kişilerin oynadıkları oyunun sınırları dışına taşabiliyor, bellekte sürüyor. Az başarı değil doğrusu.

Deniz tutkum depreşince Bilge Karasu geldi aklıma. Ama her nedense, denizin başkişilerden birini oluşturduğu bir öyküyle değil *Kılavuz*'la başlamak gereğini duydum Bilge Karasu'yu yeniden okuma serüvenine.

Benim gibi uzun süredır toplumsal yaşamla içli dışlı olmayan (aslında olmak da pek istemeyen) eski bir kent tutkununun toplumuyla bağlantısını koparmaması için bir yöntem bulması şart. Beylik saptamalarla, gazete bilgileriyle yetinmek istemiyorsa tabii.

Kendi adıma bulduğum yöntemin sakıncasız olduğu söylenemez: kapınızı çalan çeşitli kesimlerden insanların eğilimlerini öğrenmek çabası, başınıza bir sürü dert açabilir çünkü. Yine de ben nereden gelip nereye gittikleri belli olmayan kişileri savmaktan yana değilim, merakımın bedelini ödemek pahasına.

Bunların ağırlıklı bir bölüğünü, çarşaf-battaniye, ütü masası satıcıları oluşturuyor. Kap kacak satışını gazetelere devretmiş olmalılar ki biraz daha 'pahalı' malları taksitle satmaya razılar. Onlarla konuşulmasa da olur.

İkinci sırada falanca televizyon kanalını izleyip izlemediğinizi, izliyorsanız hangi programları yeğlediğinizi, neleri eleştirdiğinizi soran genel müdür kılıklı genç adamlar var – bakın onlarla konuşmaya değer. Koltuklarının altına sıkıştırılmış İslami kitapları almanız gerekmez, nasılsa bilgilendirildiniz: meğer suya sabuna dokunmaz, ortayolcu görünen bir TV kanalının gönlünde neler yatıyormuş!

Aynı boyalı, ucuz kitapları küçücük çocuklar da dağıtıyor: bazen kandillerde, bayramlarda bazen de akıllarına estiğinde. Böyle kitaplarla ilgilenmediğinizi söylediğinizde, peki o zaman, hastanede yatan bir akrabaları-

na ya da sınıf arkadaşlarına para yardımı yapmanızı istiyorlar. Buldukları (sözcüğün tam anlamıyla) hastalık, *kan veremi*. Küçük yaşta din ve duygusal sömürü ticaretine atılan bu çocukların sayısı göz korkutucu gerçekten. Yüzlerindeki cıvık gülümsemeye, düzmece ağlamaklılığa bakar bakmaz onların ileri yaşlardaki benzerleri dikiliyor karşınıza.

Bugün uğrayan genç kız, bambaşka bir öbekten. Gün boyu kapı kapı dolaşıp anket başına üç-beş kuruş alarak harçlıklarını artıran üniversitelilerden. Genç kız, daktilo sesini duymuş olmalı ki beni rahatsız ettiği için özür diledi, sorularıyla biraz zamanımı alabilir miymiş? Türkçesinin güzelliği, zekâyla parlayan gözleri karşısında hayır demek elimden gelmedi. (İnsanlarda kapılmadan edemediğim iki özellik.)

Hedeflenen kitle belli. Para harcamakta özgür, kişisel seçiminde reklamların kölesi, günün her saatinde bedeninin iç fısıltılarına kulak verip kimlik aramasına çıkan genç kadınlar...

Acaba onların eğilimlerini iyi bildikleri varsayılan anketçiler, ne gibi sorular hazırlamışlar?

Beklenilebileceği gibi, önce ideal bir eş ve anne olarak evlerinde kullandıkları temizlik malzemeleri: hangi sabun tozları, hangi çamaşır suyu, hangi yumuşatıcı? Sonra bunların kullanma sıklıkları. Renge mi, kokuya mı, fiyata mı göre alındıkları.

Sonra bakımlı kadınlara özgü kişisel malzemeler: yüz sütleri, ter önleyiciler, kremler, banyo köpükleri, losyonlar, jöleler. Ya bunların kullanılma sıklıkları? "Yüzünüzü günde kaç kere yıkarsınız? Kalıp sabunla mı sıvı sabunla mı?"ya varacak kadar ince araştırmalar.

Yanıtlarınızı anketçi firmanın belirlediği seçeneklere göre veriyorsunuz. Sayfa sayfa test soruları, adları pı-

rıl pırıl küçük karton dörtgenlere yazılmış, seçmenizi bekleyen lüks kokular.

Aman vermez anketçiler en ufak yanılgıya izin vermeyecekler anlaşılan. Aynı sorular, belli aralarla tersyüz edilip soruluyor. Sürekli aynı ürünü kullanan biri olmadığım için tuzağı çabuk fark ettim. Genç kızı da uyardım, ne de olsa anketi kimseyle görüşmeden tek başına doldurması olasılığına dayanıyor bu şaşırtmaca.

– Ama bu kadar da olmaz ki! dedi birden.

– Neymiş?

– Evinizde mutfak dışında bir musluk olup olmadığını soruyorlar.

– Ne var yani? Her gün mahalle çeşmesinden su taşıyıp taşlıkta yıkandıktan sonra gözaltı kremi sürdüğüme inanmıyor musun yani? Türkiye'nin nabzını tutan anketçilerden daha iyi mi biliyorsun bu işleri?

Yaklaşık iki aydır, bir boşluğu gidermeye uğraşıyorum. Daha önceleri de bir öyküyü ya da bir çeviriyi bitirdiğimde, derslere ara verdiğimde yaşadığım bir boşluk, daha doğrusu bir 'boşunalık' duygusu. Giderilmez bir yoksunluğun zonklaması gibi. Bu kere, hemen silkinmeye yeltenmedim, iyice koyulmasını bekledim. Sezdiğim kadarıyla, bir anlamda pilimi değiştirmem, yenilenmem gerekiyordu. Öğretmeye, öğrenmekten daha çok zaman ayırmıştım. Yakın kıyılardan azıcık uzaklaşmak isteğiyle H. Lefebvre'in *Modern Dünyada Gündelik Hayat*'ını okudum. Bu başyapıtı yine Metis Yayınları'ndan çıkan *Eğlence İncelemeleri* izledi. Denemelerde adı geçen düşünürler üstüne bilgilerimi tazelemek adına Barthes, Adorno, Foucault'yu da bir daha elden geçirdim. O zaman da lise, üniversite çağlarımda dondurduğum 'baba' felsefecilere dönme gereği doğdu.

Derken bir soru belirdi: Kötü ya da yoz örneklerine bakarak itici bulduğum postmodernizmi yeterince incelemiş miydim? Bu konuda benden daha bilgili olan eski öğrencim Ayten yardımıma koştu. Önce koyu bir modernist (*Modernlik, Tamamlanmamış Bir Proje*'siyle Jürgen Habermas), sonra koyu bir postmodernist (*Postmodern Nedir Sorusuna Cevap*'ıyla J. F. Lyotard), en sonunda da berrak mantıklı nesnel düşünür Frederic Jameson'un *Postmodernizm, SonDönem Kapitalizmin Kültürel Mantığı* ve daha birçok deneme, kitap hatmettim.

Doğrusu, her düşünce akımından ya da eleştiri yönteminden geriye önemli izler kalacağına ilişkin kanım

değişmedi, ne var ki postmodernizmin yutturmacılığa çok açık bir alan olduğu daha da pekişti gözümde.

Yaz sıcağında baş ağrılarıyla boğuşarak debelendiğim bu kültür deryasında beni asıl yoran 'dil'di. Yazılarda bilimsel bir dil kullanılacağı ve bu dilin ancak konuya yakın kişilerce paylaşılabileceği ortadaydı ama neredeyse 'akademik jargon' sayılacak hale gelmiş bu dil, gereksiz uzatmalar, ısıtılıp ısıtılıp başka kalıplarda sunulan görüşlerle boş yere çetrefilleştiriliyordu. Kendi adıma söyleyeyim: İngilizcesi Türkçesinden daha kolay sökülüyordu!

Atilla (yine eski öğrencim, yeni dostum) ile Büyükçekmece'de denize girdikten sonra vapurla tek başıma Sirkeci'ye dönerken, akşam çöküyordu. Bu yılın ilk denizinin gevşekliği geçmemişti daha. Birden, Sarayburnu, doğal bir renk ve ses gösterisi içinde sanki kendiliğinden sulardan sıyrıldı. İstanbul'un görkemli silueti yayıldı yaz göğüne. Bu koskocaman, suskun uygarlık, tüyler ürpertecek kadar güzeldi. Söz'ün ne kadar çok şeyi bozduğunu düşündürtecek kadar.

Bekir Yıldız'ın öldüğünü duyunca yaşadığım sarsıntıyı, yalnızca aramızdaki özel dostlukla yani bir yakını yitirmenin acısıyla açıklayamam. Evet, dünya görüşlerimiz değilse de olayları yorumlayışımız, öyküye bakışımız çok farklıydı. İlişkimiz, birbirini olduğu gibi kabul etme saygısıyla beslenmişti. Sözgelimi ben onun Almanya'da geçen öykülerinde *mesaj*'ın, gerçekleri inandırıcılık sınırının ötesine zorlayan bir bağırganlık taşıdığını söylüyordum, o da benim öykülerimde mesajın çok derinlerde kaldığını, gözden kaçtığını ileri sürüyordu. (Ayrıca Bekir Yıldız'ın 'evlilik kurumu'nu eleştirdiği kitapları, onun yazarlık mayasına uygun düşen 'kökler'inden bir kopma olarak niteliyorum hâlâ; Yıldız, o düzenin nasıl işlediğini derinlemesine bilen bir ortasınıflı değildi, o yüzden bir Sevgi Soysal'ın, Bir Leyla Erbil'in humorundan yoksundu bu ürünler.)

Ama bu konular rahatça tartışılırdı aramızda. Bekir, kendini amansızca eleştiren bir yazardı, çok okumuştu. *Kara Vagon*'la kazandığı parlak başarıyı sonraki ürünlerinde de sürdürmüştü. Almanya'da işçi olarak çalıştıktan sonra yurda dönüşte açtığı küçük Asya Matbaası'nda birçoğumuzun yapıtlarını dizmişti. Kendisini sevenlere körü körüne bağlı olmadığı gibi artmiyetsiz her türlü eleştiriye açıktı. Yanında çalışanlara 'ağa' gibi değil 'abi' gibi davranırdı. Kısacası, kendisinden beklenebilecek 'ansızın burnu büyüme' ya da bazı köy enstitülü yazarlar gibi 'kliklerden yardım umma' zayıflıkları-

nın hiçbirini göstermedi. İnatla yalnız kaldı. Yalnız öldü.

Peki öykücü olarak Bekir Yıldız'ın başarısı neydi?

Ülkemizde, yazarları tanıtmaya yönelik yayınlarda hiç değişmeyen bir eğilim var: yazarın *yapıtının özelliklerini* değil onun *kişisel özelliklerini sayıp dökmek*. Türkçeyi iyi kullanmak, imgeleri doğru seçmek, iyi saptamalar yapmak gibi bir yazarda zaten bulunması gereken özellikler, yazarlara eşit ölçülerde dağıtılıyor. Yazarın edebiyattaki yerini ise seçtiği 'konu' belirliyor! Bekir Yıldız'ı tanıtma şablonu aşağı yukarı şöyle: İlginç gözlemleriyle Güneydoğu insanının devletle olan ilişkilerini, sömürülüşünü, ağa-köylü düzenini çarpıcı bir dille işledi.

Ama nasıl? sorusu yanıtsız.

Bence Bekir Yıldız'ı özgün bir yazar yapan şey, töre öykücülüğünün getirdiği kolaylık ve zorlukları dengeleyerek eşine az raslanır bir biçem-olay kaynaşmasına varmasıdır. Çok iyi bildiği bir yöre, yazara bir yazma kolaylığı sunar kuşkusuz, ama sonuçta ortaya egzotik, popüler bir ürün de çıkabilir pekâlâ. Yıldız töreyi, insanoğlunu önce birey olmaktan alıkoyan sonra da ondan sevgi, sevme hakkını esirgeyen bir zulüm sistemi olarak görür. Kocasının Bedrana'yı öldürmek *zorunda kalması*, Annesinin Kara Çarşaflı Gelin'i düşman eve ya kullanılacak ya satılacak bir meta gibi göndermek *zorunda kalması*, törenin buyruğudur. Yasaların bile alt edemediği, neredeyse bir umacı haline gelmiş törenin.

Bekir Yıldız, gazetelerde, televizyonlarda bugün de hikâyelerine rasladığımız bu umacıyı soyut bir *öykü* kişisi gibi yerleştirir öykülerine. Sonra onu somut kılacak, okuru ona isyan ettirecek en çarpıcı durumu yakalar. O törenin buyrukları altında yaşayan çaresiz bir ki-

şiyi, bir öykü kişisinin görünüşü, duyarlanışı, tepkileriyle etli canlı kılarak öne çıkarır, sonra geri dönerek yine onu kendi ortamına yerleştirir. Bir soyutlamadan çıkan bir somutlama ve yine bir soyutlama çizgisi izleyerek.

Yazarın sesiyle öykü kişilerinin dilleri uyum içindedir. Yazar, onlara evrensel dile oturmayan yerel sözcükler söyletmez pek, ancak gerektiğinde, özellikle şiirsel atmosferi pekiştirmek için yerel dilin sınırına girer arasıra. Bir anlamda, şiddetin uygulandığı ortamın adını koyar.

Bekir Yıldız'ı ileride okuyacakların onun ne dediğini anlamaları için yalnızca öykülerini titizce okumaları yetecek.

"Yolcu yazın gelirse, yapılacak şey kentleri çevreleyen plajlara gitmektir kuşkusuz." 'Kuşkusuz' sözcüğündeki öznel tını olmasa bir gezi kılavuzundan alınmış bir tümce gibi. Ama onu yazan, 'duyarlı yolcuya' sesleniyor ve şöyle sürdürüyor sözünü: *"Hayır, gerçekten, yüreğiniz gevşek, tininiz zavallı bir hayvansa, gitmeyin oraya! Ama evetin ve hayırın, öğlenin ve gece yarılarının, başkaldırının ve aşkın parçalanışlarını bilenlere, denize karşı yakılan ateşleri sevenlere gelince, orada onları bir alev bekler."* Tahsin Yücel'in çevirdiği *Yaz*'da (Can Yayınları) Albert Camus, bizi Cezayir'e, doğduğu yer Oran'a bir yaz gezisine çıkarıyor. Kendi dirim ve mutluluk kaynağı Akdeniz bilincini, taşlarda, kayalarda, kalıntılarda, anıtlarda ve kentlerin günlük yaşamlarında nasıl yakaladığını açıklıyor, dolaylı yoldan Sartre'a olan *edebi* üstünlüğünü kanıtlıyor böylelikle. Sözgelimi şöyle bir tümceyle: *"Burada aynı insanları görecektir, daha az giyinmiş oldukları için daha göz kamaştırıcı olacaklardır. Güneş onlara büyük hayvanların uykulu gözlerini verir o zaman. Bu açıdan, en güzeli, Oran plajlarıdır, çünkü burada doğa ve kadınlar daha yabanıldır."* Bir yöreden (bir iklimden, bir kültürden) yola çıkarak bir özgeçmiş yazmanın bulunmaz bir örneği *Yaz: "İstediğimiz de artık hiçbir zaman kılıcın önünde eğilmemek, tinin hizmetine girmeyen güce bundan böyle hiçbir zaman hak vermemek."* Camus, 'saçmanın yazarı' sayılma yazgısına şöyle karşı çıkıyor: *"Saçmanın ancak bir çıkış durumu olarak görülebileceğini bir kez daha söylemek neye yarar? (...)*

Dünyanın hiçbir anlamı olmadığını kesinlemek her türlü değer yargısını ortadan kaldırmak anlamına gelir. (...) Kendimizi ölüme bırakmadığımız anda sürmeyi seçeriz, o zaman da yaşamın bir değerini, en azından görece bir değerini benimsemiş oluruz."

Duyarlı yolcuya, Cezayir'de gideceği yerleri gösteren, (nereden, günün hangi saatinde keyif alacağını, hangi içkileri içebileceğini de ekleyerek) bir kılavuz da sunmuş Camus.

Günümüzdeki sanatsal/edebi eğilimleri bir daha incelemek için çoğu zaman evimde kapalı geçirdiğim yaz, bitmek üzere. Beni etkileyen görüşlerin yanısıra tantanalı sözcüklerle, kavramlarla donatılmış, kof, usanç verici çözümlemelerin bedenime sinmesini bekledim bir süre. Ama boş denebilecek o günler geçince yazın ve denizin bittiğini derinden kavradım. Camus'nün *'Yaz'*ından *yazmam* için gereken esini aldım!

"Güzelim varolma bunalımını, adını bilmediğimiz bir tehlikenin çok hoş yakınlığı, yaşamak, o zaman, kendi yıkımımıza koşmak mıdır? Yeniden durup dinlenmeden yıkımımıza koşalım."

Beni öbür dünyanın kıyısına kadar götüren bir mide kanaması. Ben de bıktım, ama kızmayın, bu kere verileri yanlış değerlendirme huyum yüzünden değil, çünkü hiçbir veri yoktu ortalıkta. Perhizde, ilaçlarda bir aksama söz konusu değildi. Durup dururken katlanılmaz bir ağrı saplandı sırtıma. Soluk aldırmayan cinsten. Çok direndikten sonra hastaneye gitmeyi kabul ettim. Hastabakıcının tuvalette şaka yollu, "Son kanını da etme," önerisinden sonra litrelerce kan verildi.

Sırt ağrısını mide kanamasına bağlamamak cahilliğimi hâlâ savunuyorum, geriye ortada hiçbir şey yokken dışkımı her keresinde ince ince araştırmam önerisi geliyor ki ne desem bilmem!

Bence asıl nedenler şunlardı: sevgili dostum Emine, benim deyişimle 'kilitlenen' kolundan bir ameliyat geçirdi geçenlerde; oğlum, çok başarılı da olsa bir miyopi ameliyatı (müdahale sözcüğünü hiçbir anlamda sevmem) atlattı, bugünkü öğrencilerin patavatsızlığı da sinir uçlarımı iyice bileyledi.

Her gerginlik dönüp dolaşıp birikip birikip böyle bir patlamayla son bulacaksa bu dünyada işim iş!

Nicedir görmediğiniz eski bir dostla karşılaşmak her zaman mutluluk getirmiyor. Bu saptamayı ilkokul yaşlarındaki arkadaşlarınıza kadar uzatmak istemiyorum. Çoğu kere rastgele ya da ister istemez tanışırız o dönemdeki arkadaşlarla (burada, *dost* ile *arkadaş* arasındaki ayrım iyice beliriyor işte) ve çok gençliğe özgü o sakınmazlıkla onlarla kaynaşırsınız. Aynı mahalleyi, aynı sokağı, aynı apartmanı, aynı sınıfı paylaştığınız kişilerdir onlar. Bu kaynaşmada, bir 'şey'e hep birlikte bağlı olmanın payı da vardır. Daha ilerki yaşlarda (hâlâ genç yaşlardayız) bir siyasal örgütte birlikte çalıştığınız bilinçli arkadaşlar geçer onların yerine. Ama ne yazık ki çoğu kere bu seçme, sanıldığı kadar bilinçli değildir. Yıllar geçtikçe, yollar ayrıldıkça, onlarda baştan neyi benimsediğinizi kestiremeyecek kadar bocalamaya başlarsınız. Bir zamanın sevgili, yakın arkadaşı, şimdi karşı cephede yer almış, size karşı savaşmaktadır. Içiniz yanar.

'İhanet'in sınırlarını düşünmeye her başlayışımda aynı şey düşüyor aklıma: İhanet, bir düşünceye karşı işlenmiş bir suç değildir yalnızca, geçmişe, geçmişteki arkadaşlara ve kişinin kendine yayılır, daha doğrusu bulaşır.

Ama bir de bir zamanlar paylaştıklarınızı sindirmekle yetinmemiş, onları derinlemesine zenginleştirmiş dostlar vardır ki görünce sevincinizden eliniz ayağınıza dolaşır; hayatta yalnız kalmadığınızı düşünürsünüz. Top-

lumdaki döneklerin, edebiyatta çizgisinden-sapanların ayıbını ışıltılarıyla örter onlar.

Doctorov'un *Ragtime*'ını okuyalı nice zaman geçmişti, aklımda kaldığı kadarıyla beni çok etkileyen, müthiş bir kitaptı. Belki de o yüzden –yani belleğimde eski haliyle kalsın diye– bir daha okumamıştım. Son günlerde ne mi yaptım? Bu cıvıltılı ve hüzünlü romanı okurlarla paylaşmaya karar verdim. Bu arada boş durmamış, her nasılsa gözümde kusursuz bir kitap katına ulaşmayı başarmıştı çünkü.

TRT 2'deki *Ateş Hırsızları* programı için 'zaman' üstüne bir konuşma yapmam istenmişti. Ne yazık ki konuşmayı imgelerle desteklemek adına seçtiğim yapıtlardan önemli bir bölümü bulunamadı. *Insignifacance* (Önemsizlik) filminde saatin havaya uçtuğu an, hemen her kanalda oynatılmış *Dial M for Murder* (Cinayet Var) adlı Hitchcock klasiğinde, Ray Milland'ın saatinin geri kalması yüzünden karısını aramakta geciktiği –ve böylece kusursuz cinayetini gerçekleştiremediği– bölüm, *Groundhog Day*'de (Bugün Aslında Dündü) her gün aynı saatte aynı güne uyanan adam sahnesi, her nedense bir türlü bulunamamıştı. Programın yapımcıları, bütün iyi niyetlerine karşın edebiyatla insan yüzünü biraraya getirmeyi yeğlemiyor, bilgisayar yaratılarından medet umuyorlardı. Ekranda durmaksızın konuşan birinin bir süre sonra ilgiyi yitireceğini de önemsemiyorlardı gerektiği kadarıyla. Yazıyı buraya almamın nedeni, programı izlemiş ya da izlememiş olanlara ne yapmak istediğimi anlatmak.

Yaşamın belli bir an'ını odak alan bir edebiyat dalında –öykücülükte– karar kılmış benim gibi yazarlar için 'zaman'ın özel bir anlam taşıması olağan sayılmalı. Çünkü öykü sanatı, Profesör Şara Sayın'ın da belirttiği gibi evrenin ve atomun keşfiyle başlayan modern çağda serpilmiştir. Zerre atomda bile saptanan sonsuzluk, zaman anlayışını sarsar, mutlak zaman göreceleşir. *(Gö-*

rüntü: Insignificance) Bu buluşun izlerini yapı açısından öyküye benzeyen şiirde bulabildiğimiz gibi, dünyayı bir 'bütün' olarak kavramaya yatkın roman anlayışının değişmesinde ve yeni sanat sinemada da bulabiliriz.

Burada, zaman üstüne yazılmış felsefe yazılarıyla denemelere yer veremeyeceğim, ama şu soruyu sormamak elimden gelmiyor: Acaba din, dil, ulus kavramları adına kıyasıya savaşmaktan kaçınmayan insanoğlu, nasıl olup da otuz ya da otuz bir günlük aylardan, dört yılda bir yirmi dokuz çeken şubatlardan oluşan sallantılı bir zaman dizgesini, takvimi, gönül rahatlığıyla benimsemiş? Zaman'ı boyunduruğu altına almak çabasıyla mı? Yoksa uluslararası bir dil yaratma zorunluluğuna boyun eğerek mi? Belki her ikisinin de payı vardır.

Klasik şiirimize bir göz attığımızda 'zaman', çoğu kere geçmişteki bir zaman dilimidir diyebiliriz. Yitip gitmiş ya da akıp gitmiş, bir daha ele geçirilmeyecek bir süre, gençliğe ve anılara duyulan bir geçmiş özlemi. (*Abbas*, C. S. Tarancı)

Cahit Sıtkı Tarancı'da, Ziya Osman Saba'da, Fazıl Hüsnü Dağlarca'da, Sabahattin Kudret Aksal'da ve daha nice şairde çeşitli örneklerine rastladığımız bu özlem, en aydınlık şiirlere bile bir ölüm korkusu, neredeyse mistik bir ürperti yayar, aşırı bir duygusallık yükler. Romanda Marcel Proust'un, Abdülhak Şinasi Hisar'ın ya da 'Zaman ve Irmak Üstüne'nin yazarı Thomas Wolfe'un kendi geçmişlerini ararken toplumsal yapıyla giriştikleri hesaplaşmadan yoksun olan bu örnekler, kişisel yakını düzeyini aşmaz pek.

En kötü örneklerini yağmur, sonbahar yaprakları ve yalnız gecelerin ucuz duygusallığıyla sakatlanmış şiirlerde gördüğümüz bu beylik romantizme iki gerçek ustanın nasıl yaklaştığına bakalım isterseniz: Behçet Neca-

tigil, bir bölümünü alıntıladığım 'Arada' şiirinde, bu sözcüğün günlük dildeki ayrımcıklarıyla oynayarak o karanlık havaya kendine özgü hınzırlığını, bilgeliğini nasıl katıyor. *(Arada)*

'Olvido'nun, yani anıların ve unutuşun şairi Ahmed Muhip Dıranas, aynı karanlığa çağdaş bireyin tekdüze, sıkıntılı iç dünyasını bakın nasıl yerleştiriyor: *(Bıtmez Tükenmez Can Sıkıntısı)*

Ama biz 'odak' olarak an'ın üstünde duracaksak, tuhaf ama, biraz geriye gitmek zorunda kalacağız. İlk ipucunuysa, özgün şiir girişimiyle edebiyatımızda haklı bir yer edinen Göl Saatleri şairi Ahmed Hâşim'de değil, 'sonsuz' üstüne düşünen Yahya Kemal Beyatlı'da bulacağız. Tabii aruzun büyülü sesine kendimizi kaptırmazsak. *(Geçmiş Yaz)*

Yine de an'ın ilk tanımı, şiirde Yahya Kemal'in öğrencisi, romandaysa Türk Romanı'nın temel taşlarından Ahmed Hamdi Tanpınar'da belirginleşiyor. Sonsuzluk kavramı an'lara sindiriliyor dinleyeceğimiz şiirde. *(Ne İçindeyim Zamanın)*

'Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün yazarı, sonsuzu bir anda dondurmaktan yana. Kıpırtısızlığın dinlendiriciliği yerine akışın çalkantısını yeğleyen Nazım Hikmet, 'Memleketimden İnsan Manzaraları' adlı beş kitaplık destanında başkişi olarak 'zaman'ı seçmiş. Şiirler, Haydarpaşa Garı'ndaki saatin altında toplaşan kişilerden yola çıkıyor; şair, bazen trenin akışına koşut, bazen konuşmaların akışına göre hızlanıp yavaşlayan bir ritmle arka planında bölgelerin, farklı yörelere uzanan bir toplumun ve onun bireylerinin bugününü yazıyor. Galip Usta'yla başlayıp Fuat'a uzanarak neredeyse sinema-

tografik bir anlatımla. *(Memleketimden İnsan Manzaraları)*

Zaman'ın saat imgesi eşliğinde bir gerilim ögesi olarak kullanılması çok yaygın. Hem edebiyatta hem sinemada. Sözgelimi, Hamlet'in babasının ölüsü, surlarda gece yarısı belirir; Edgar Allen Poe'nun unutulmaz öyküsü *Kızıl Ölümün Maskesi*'nde, vebadan kaçıp prensin sarayına sığınanların düzenledikleri maskeli baloya ölüm, saat on ikiyi vurunca dalar.

Sonraları, özellikle western filmlerinde ve polisiye edebiyatta, gerginliği körükleme işlevini sürdürür Zaman: *–High Noon* (*Görüntü:* Kahraman Şerif). Bazen de kusursuz cinayetlerin acımasız yargıcı oluverir. *(Görüntü: Dial M. For Murder* – Cinayet Var).

Ünlü şair T. S. Eliot bir şiirinde şöyle diyor:

Şimdiki zamanla geçmiş zaman
Her ikisi de gelecekte şimdidir belki
Gelecekse geçmiştedir.

İnsanoğlunun zamanla başetme çabasını ilk küçümseyenlerden biri maddeci filozof Lucretius olsa gerek. Ona göre:

"Birazcık bile olsun kısaltamayız ölümü
Yaşamı uzatarak.
Değişmez kalır ölümden sonraki süre.
Kaç kuşak katarsan kat ambarına yaşayarak
Aynı sonsuz ölüm beklemektedir seni.
Varolmama süresi eşittir herkesin;
Ha dün ölmüşsün, şafakta
Ha aylar, yıllar önce kapamışsın gözlerini!" *(Evrenin Yapısı)*

Evlerimizin önemli köşelerini tutan duvar saatleri, ülkelerin en gözde alanlarına tepeden bakan ve kentlerin geçmişinden, kültüründen, mimarlık tarihinden izleri ayakta tutan saat kuleleri, teknolojik ilerlemenin göstergesi kol saatleri, yeni gerilim ögesi saatli bombalar, hepsi insanın zamanı evcilleştirme umudunu ve bu konudaki başarısızlığını yansıtırlar.

Zaman'ın döngüsel yapısıyla uğraşan, ona yeni bir yalanlama (!) bile yazan Jorge Louis Borges, gerek toplumsal gerek kişisel tarihlerin zaman içinde belli aralarla yinelendiğini ileri sürer. Ustası, 'Alis Harikalar Ülkesinde'nin yazarı Lewis Carrol'un buruk mizahıyla:

Zaman beni sürükleyen bir nehir, ama nehir benim
beni parçalayan bir kaplan, ama kaplan benim.
Beni tüketen bir ateş, ama ateş benim.
Evren, ne yazık ki, gerçek;
ben, ne yazık ki, Borges'im.

Kum Kitabı'ndan (Çev: Münir Göle)

Türk edebiyatında, zaman'ı yapıtlarına nirengi noktası seçen Bilge Karasu, *Dehlizde Ölen Adam* adlı öyküsünde, ölümle eşleşebilecek bir zamansızlığı anlatır:

"Gecesiz gündüzsüz, ışığın ancak yol boyunca uzaktan uzağa dizili duran makinelerin çeliğinde yansıdığı, artmadığı, eksilmediği, saatin hep on ikiyi gösterdiği bir yolda, dün, bugün, yarın olamazdı; sabah akşam yoktu. Delikanlı da bunları unutmuştu zaten. Bildiği tek şey, yürümek olmuştu. Buraya niçin girmişti, nasıl girmişti, ansımıyordu artık. Niçin yürüdüğünü biliyordu ama; ışığa çıkmak için yürüyordu. Çıkınca ne olacaktı, onu da bilmiyordu ya..." (Arka planda *Groundhog Day*'in ve Dali'nin *saat*leri)

"Peki ama zaman, kitleler adına bir kurtuluş habercisi olabilir mi?" diye sorarsanız, *Büyük Saat*'in şairi Turgut Uyar, "Şimdi saat kaç? /Yıldızlar evet diyor uzaklarda" diye yanıtlayacaktır sizi. Benzer bir yanıt da, Latin Amerikalı Gabriel Garcia Marquez'den gelecek. Marquez'in, *Başkan Babamızın Sonbaharı* adlı romanında, halkın iliklerini sömüren, yıllar yılı yerine geçirdiği benzerleri sayesinde suikastleri atlatan, neredeyse bir ölümsüzlük halesiyle kuşatılmış Başkan Baba'nın ölümünü, halktan birinin ağzından dinliyoruz romanın sonunda:

Çünkü bizler kim olduğumuzu biliyorduk; oysa o hiç bilmedi; ölümün kamçısıyla köklerinden biçilmiş ihtiyar bir ölü olarak kaldı, usulca sızlayan hayasıyla, sonbaharında, son donmuş yaprakların karanlık hışırtılarında unutuş gerçeğine, sılaya uçuyordu, ölümün çürümüş cüppesinden duyduğu korkuya sıkı sıkı tutunarak, ölüm haberini alıp sokaklara fırlayan, neşeli türküler çığıran kalabalıkların gürültülerine yabancı, kurtuluş ezgilerine, şenlik fişeklerine, zafer çanlarına yabancı, kutlu haber, bütün dünyaya bildiriliyordu; sonsuzluğun bitmeyen süresi dolmuştu artık.

Demek eski sevgililer, yalnızca eski dostlardan söz edilmesine karşıymışlar!

Kolejdeki son yıllarımda, Robert Kolejli bir sevgilim olmuştu. Montgomery Clift yakışıklılığında ve kırılganlığında bir delikanlı. Onun, arkadaşları gibi züppeliğe varmış 'kolejli' havası taşımamasını sevmiştim galiba, o da, ola ki benim uyum göstermemedeki inadımı. O döneme göre oldukça ciddi sayılabilecek bu 'flört', onun gitgide içe –ikimize– kapanmasıyla, benim de daralttığı bu dünyada soluk alamamamdan ötürü kendiliğinden bitti.

Aradan kırk yıl geçti. Beni geçenlerde aradığında şaşırdım tabii. Bunca yıl süresince, ayaküstü bir karşılaşma dışında, hiç görüşmemiştik. Neden?

Nedenini anlattı: iki başarısız evlilikten sonra şimdi nişanlanmaya hazırlanıyormuş ve o genç hanım, beni pek seviyormuş. Onları eve çağırdım, ama yalnız gelmek istediğini söyledi. "Haklı sayılabilir," dedim içimden, "belki beni kendisine kırgın falan sanıyordur, ortalığı bir kolaçan etmeden kızı getirmeyi göze alamadı."

Yaşı gereği biraz daha şişmanlaması dışında pek değişmemişti. Ama nedense beş dakika falan sonra içimi anlatılmaz –yani büyük değil de sözcüklere sığmayan– bir tedirginlik kapladı. İlişkimizin hep olumlu yanlarını anmasına karşın. Sonra –hiç değilse arada bir 'Hayır' ya da 'Evet haklısın' diye kesmeme olanak bırakmayan– uzun bir tirada girişti. Aşırı dindar değildi elbet ama ge-

leneklere bağlıydı. Sapına kadar milliyetçiydi, ne var ki bu ülkede 'iş yapılmaz'dı, o yüzden çalışmıyordu. Evliliğe karşıydı ama evde konuşacak birini bulamazsa tek başına yapamıyordu. Nişanlısıyla ilişkisi hırgürlüydü ama hiç yoktan iyiydi, zamanla 'aşkı' ile onu iyileştireceğini umuyordu. İyileştiremediği ikinci karısı, hâlâ akıl hastanesindeydi.

Olumlu özelliklerini her nasılsa bir saldırı silahına dönüştürmeyi başarmış, dayanaksız ve dayanıksız bir 'yitik' duruyordu karşımda. Alkoliklerden nefret ettiğini ama sabah-akşam içtiğini öğrenmek tiradın üstüne dikilmiş son tüydü.

Bugün bir çiçekçi görkemli bir buketle kapıma dayandı. Ondanmış! (Sevgililer Günü'ne nasıl gülüp geçtiğimi anımsayan eski sevgililerime burada teşekkürü borç biliyorum.)

İster istemez söylediklerinin kaçta kaçının abartı ya da ilgi çekici diye söylendiğini düşündüm. İşin içinden çıkamadım.

Oğlum kapıdan uğrayıp bu çiçeğin kimden geldiğini gülerek sorduğunda:

– Çok basit, dedim. Kırk yıl önceki sevgilim, yeni nişanlısına görücülük etmemi istiyor.

Ne olursa olsun eski sevgilinin seçtiği yöntem çok yararlı: geçmişteki önceden tasarlanmamış kopmalarınıza bir uzağı-görürlük kılıfı giydiriyor.

Romanlarında hiçbir 'izm'le sınırlandırılamayacak kadar engin bir şiir dili kullanan Gustave Flaubert'in tek özlemi, hiçbir şey hakkında olmayan, hiçbir yan ögeden medet ummayan, yalnızca 'biçem' aracılığıyla ayakta durabilecek bir kitap yazmakmış. Louise Colet'ye yazdığı eskiden de alıntıladığım, bir mektuptan anlıyoruz bunu. Bir başka mektubunda 'şiirsel dil'den neden nefret ettiğini şöyle açıklıyor:

"Tutku, şiire yaramaz; kişiselleştiğiniz ölçüde güçsüzlük artar... Bir şeyi ne kadar az hissederseniz onu olduğu gibi anlatmada (*her zaman* olduğu gibi, kendinde, özünde, gelip geçici olasılıklardan bağımsız halinde) o kadar yetkinleşirsiniz. Ne var ki kendinize onu hissettirme yeteneğiniz olmalı. İşte bu yeteneğe deha diyoruz! Görme yetisi, modelinizi sürekli olarak size poz verir bulma yetisi..."

Duygularını açmaktan geri kalmadığı aşk/nefret kaynağı Colet'ye olduğu gibi Mlle Leroy de Chaptpie'ye de açılmış Flaubert:

"*Madame Bovary*, hiçbir gerçek olaydan yola çıkmıyor: benim duygularımdan, özel yaşamımdan hiçbir ayrıntı taşımıyor. Gerçeklik yanılsaması (eğer varsa) tam tersine, kitabın yansızlığından doğuyor. Benim ilkelerimden biri de, yazarın kendi kendisinin izleği olmaması gerektiğidir. Sanatçı yapıtında, yaratıcı Tanrı gibi, görünmez ve sonsuz güçlü olmalıdır; her yerde hissedilmeli ama hiçbir yerde görünmemeli." Yine mektupla-

rından, yazarın 'Emma Bovary'nin yazarı' diye anılmasına ne kadar içerlediğini, yapıtına nesnellik kazandırmak adına canını dişine taktığını öğreniyoruz.

Flaubert'in ameliyatlar hakkında bilgi edinmek, karşı-ses tekniğini doruğa yükselttiği ünlü kasaba panayırı sahnesinin üstesinden gelmek için harcadığı çaba, Emma Bovary'yi yaratmak kadar zorlu olsa gerek.

"Yarattığım kişilikler beni 'etkiliyor', kovalıyor, daha doğrusu ben onların içinde oluyorum. Emma Bovary'nin zehirlenişini yazarken ağzımda öyle bir arsenik tadı vardı ki, öylesine zehirlenmiştim ki ardarda iki hazımsızlık nöbeti geçirdim – iki gerçek nöbet, akşam yemeğimi olduğu gibi kustum."

Kaba (sözcüğün tam anlamıyla) bir özet yapacaksak:

Emma Bovary, sonraları 'Bovarizm' diye anılacak şatafat özlemi hastalığının öncüsüdür. Güzel, çekici ve akıllı olmasa da sıradan bir kasaba kızıdır. Şapşal, tembel, dul bir taşralı doktorla evlenir, zenginlik düşlerine kavuşmayı umar. Âşıklarınca terk edildiğinde kendisini (ne yazık ki) gerçekten seven tek erkekte, kocasında avuntu arar. Ama ne kocası Charles'ı ne de Vaubyessard şatosundaki Berthe adlı hanımdan esinlenerek aynı adı verdiği küçük kızını sevebilir bir türlü. Gittikçe artan lüks hırsı ve ona koşut olarak gittikçe ucuzlayan aşkları sonucu yıkıma sürüklenir.

Bildik bir konudan bir başyapıt yaratan Flaubert, okurun alıştığı beylik kalıplarla ince ince alay eder gibidir. Oysa Emma'nın yaşadığı toplumu da görürüz bu romanda. Fransa, Louis Phillippe (burjuva kral) yönetiminden hoşnut değildir, ülkede yokluklar, yolsuzluklar başgöstermiştir. Yalnızca 'yaşamın maddi yönü ile ilgili ve yalnızca yerleşik geleneksel değerlere bağlı kişilerle

dolup taşmaktadır ülke. Emma da enında sonunda böyle bir *philistine*'dir.[1] Tıpkı Paris'ten getirttiği ıvır zıvırla bütün parasını alan, onu altından kalkamayacağı bir borç yüküyle karşı karşıya getiren kumaşçı-tefeci Lheureux, ya da bir zamanlar sahte doktorluğa kalkışmış, çıkarları için her şeyi yapmaya razı, liberal (!) görüşlü şarlatan eczacı Homais gibi. Emma'nın intihar ettiği zehri bulunduran bu hain, romanın sonunda bir devlet nişanı alacaktır.

Yine de Emma'yı intihara sürükleyenler, yalnızca bu kişiler değildir. Başlangıçta onu farklı bulan ama sonraları bitmez tükenmez düşlerine ayak uyduramayacaklarını anlayarak terk eden âşıkları –Léon ile Rodolphe– da bencildirler, çıkarcıdırlar. Son âna kadar direnmeyi sürdüren Emma'ya Tanrı da yardım etmez.

Flaubert'i dikkatle okursak, Emma'yı böyle bir açmaza sokan özelliğin 'kötü' bir okur olmasından kaynaklandığını görürüz:

Hepsi de aşklar, sevgililer, ıssız köşklerde çile dolduran hanımlar, her konakta öldürülen seyisler, her sayfada gebertilen atlar, karanlık ormanlar, coşkun yürekler, yeminler, hıçkırıklar, gözyaşları, öpüşler, ay ışığında sandallar, koruluklarda bülbüller vb. üstünedir okuduğu romanların... eski bir köşkte, duvarın yonca biçimi nakışları altında, dirsekleri taşa dayalı, çenesi ellerinde, ormanın örtelerinden kara bir at üzerinde dörtnala gelen, ak tulgalı atlıyı seyretmekle gün geçiren şu uzun korsajlı şato hanımlarından biri gibi yaşamak isterdi.[2]

Sonraları Emma'yı sevişebilmek için üstü kapalı bir arabaya 'atan' ilk aşkı Léon, onu bu yumuşak yerinden yakalamıştır başlarda. Eşine az rastlanır bir saçmalık örneğidir şu diyalog:

[1] *Edebiyat Dersleri*, Viladimir Nabokov, Türkçesi: Fatih Özgüven, Ada Yayınları.
[2] *Madame Bovary*, Gustave Flaubert, Türkçesi: Tahsin Yücel, Can Yayınları.

– Bazı bazı bir kitapta, bir zamanlar kafanızdan geçmiş belirsiz bir düşünceye, uzaktan gelen en ince duygunuzun ortaya serilişi gibi olan, kararmış bir benzetmeye rastladığınız oldu mu hiç? dedi Léon.

Emma:

– Bunu duydum, diye karşılık verdi.

– İşte bunun için daha çok şairleri severim, dedi Léon, mısraları düzyazıdan daha duygulu bulurum, onlar daha iyi ağlatır

– Ama zamanla yorarlar dedi Emma, ben şimdi bir solukta okunan, korku veren öykülere bayılıyorum. Doğadakilere benzeyen kahramanlardan, ılımlı duygulardan nefret ediyorum?[1]

Flaubert'in 'ucuz aşk' simgesi olarak seçtiği araba yüzünden kitabın müstehcenlikle yargılanması, sonraları bu tür arabaların onun adıyla anılması da bir o kadar saçma değil mi?

Nabokov, "Emma Bovary denen kız hiç yaşamadı. *Madame Bovary* kitabı ise sonsuza kadar yaşayacak," demekte çok haklı. Bu yapıtı, Julien Barnes'ın inceliklerle dolu romanıyla birlikte okumak, ayrı bir keyif.[2]

[1] a.g.e.

[2] *Flaubert'in Papağanı*, Julien Barnes, Türkçesi: Şavkar Altınel, Can Yayınları.

Stendhal'in *Kızıl ile Kara*'sının baş kadın kahramanlarından belediye başkanı karısı Madam de Rénal, çocuklarının Latince öğretmeni Julien Sorel'e yıkımla bitecek bir aşkla bağlanır.

"Madam de Rénal, içten gelen, ruhunu kavrayan, pek yüksek bir hazla coşuyordu. Erkenden gönül verivermiş bir kız, aşkın neden olduğu kafa dağınıklığına alışır; gerçek aşk yaşına geldi mi, yeniliğin verdiği tadı bulamaz. Madam de Rénal, hiç roman okumamış olduğu için, *(altını ben çizdim. T.U.) mutluluğun en küçük ayrıntıları bile onun için yepyeniydi. Hiçbir gamlı gerçek, gelecek günlerin düşüncesi bile onu ürpertmiyordu."*

Oysa daha küçük yaşta gözlerini yükseklere dikmiş, kendisi gibi alt tabakadan gelip başarılı bir komutan olan Napoléon'un aşkıyla (kızıl), piskopos cübbesi (kara) arasında bocalayan, toplumda yüksek bir 'mevki' elde edebilmek adına her tür değeri çiğneyebilecek yapıdaki Sorel için Madam de Rénal yalnızca bir çıkar kaynağıdır. Nefret ettiği bir yüzyılın, aşağılık bir zengin kesiminin simgesidir. Sorel'in ikinci kurbanı Mathilde (Matmazel de la Mole) 'soyludur, güzeldir, *okumuştur*, okuduklarından etkilenmiştir; edindiği bilgilerle çevresindeki soyluları hem aşağılayıp hem parmağında oynatacak kadar zekidir, alışılmadık ölçüde sivri dillidir.

Farklı toplumsal katmanlardan gelen bu iki kadının Sorel'e âşık olmalarını sağlayan nokta ortaktır: Sorel farklı, cesur, düzeni eleştirmekten kaçınmayan, gereğin-

de ölüme meydan okuyan serüvenci bir şövalyedir. Yavrularına, evine bağlı Madam de Rénal de özgürlüğünü her şeyin üstünde tutan Mathilde de onun bu özelliklerine tutulurlar. Romanın sonunda hak etmediği bir cezaya çarptırılan Sorel, hücresinde düşünürken (Stendhal'in kaleminden çıkmış unutulmaz sahnelerden biri) aslında Madam de Rénal'i gerçekten sevdiğini sezer, ama iki kadından da yardım istemez. "Ben neden benim?" sorusunu tek başına –cezasını çekerek– yanıtlamak, tek isteğidir.

Stendhal'in yaşadığı dönemde eleştirmenlerce karalanan bu yapıtı göklere çıkaran ünlü yazar Balzac'a gelirsek... *İki Yeni Gelinin Anıları,* manastırdan ayrılmış, ama tıpkı Madam de Rénal ve Mathilde gibi dindar iki kızın birbirlerine yazdıkları mektuplardan oluşuyor. (O yüzyıl romanının en yaygın tekniği). Renée, Louise'e yazdığı bir mektubunda şöyle diyor:

"Mektubunu okurken, hele senin geçireceğin hayatla benim geçireceğim hayatı karşılaştırınca bilsen neler duydum! Sen, ne parlak bir çevrede yaşayacaksın! Bense, gösterişsiz ömrümü ne ıssız, ne sakin bir yerde sürükleyeceğim!"

Mutluluğu aşka yeğleyen Renée, nikâhın kendisi için 'bir tutsaklık değil sürekli bir egemenlik olacağını' bildirir aşk ve saygınlık peşinde koşan can-dostuna. 'Nikâhı kabul etmekle birlikte kocayı kabul etmemek' gibi nazik bir sorunu, kocasıyla başbaşa konuşarak çözümler. Balzac'ın dünya görüşü gereği, bu tartışmada nikâhın kazançlı çıkması kaçınılmazdır. Nitekim Renée, zamanla kocasına alışır, evinde sözü geçen, 'buyruk altına girmeden kendisi egemen bir kadın olur. Çocukları doğunca mutluluğu ve özgüveni artar. Louise bu süreyi daldan dala konmakla, göz alıcı giysilerle sosyetede boy göstermekle, kısaca para ve ün peşinde koşmakla har-

car. Sonunda, genç sevgilisi tarafından yüzüstü bırakılınca, bir çocuğa kavuşamayınca, ölüm döşeğinde, "Hiçbir kadın beni kendine örnek edinmeye kalkmasın," gibi bir ileti verir.

Her iki roman da çağlarının acımasız tanıklarıdır. İkisinde de günümüz okurunu, özellikle günümüz yazarını düşündürecek yığınla görüş var. Stendhal, "Siyaset, edebiyatın boynuna takılmış bir taştır, altı ay geçmeden onu batırıverir," diyor sözgelimi. Balzac aşk konusunda şöyle soruyor: "Ruhun o görkemli çiçekleri nerelerde açılıyor acaba? Kim yalan söylüyor? Biz mi? Dünya mı?" Balzac'ın George Sand'a adadığı bu romandaki kadınlar-arası ilişki ve dil, üstünde uzun uzun durulacak bir inandırıcılık becerisinin ürünü.

Ama yazarın kendi açtığı tartışmaya kendi yakıştırdığı son'dan pek hoşnut olmadığı, mektupların altı çizili olmayan bölümlerinden anlaşılabilir pekâlâ.

Okur, ortalama bir eğitimden geçmiş herkesin okuduğu varsayılan bu romanları neden özetlediğimi haklı olarak sorabilir:

Yanıt: her gün sokaklarda gördüğüm kadınlar yüzünden.

Uzun çingene-eteğin altına kes giymiş, soluk yüzlü türbanlı kızlar, apartman topuklu pabuçlarıyla mini etek giymiş, yapay gülücüklü, marka tutkunu çağdaş kızlar, çarşaflı ya da şortlu, ama mutlaka şişman ortayaşlı kadınlar. Hepsinin yüzü, bir gururla ışıldıyor. Ya öbür dünyadaki yerlerini sağlama almanın ya da bu dünyadaki toplumsal konumlarını benimsemenin guruyla. Işıldayan gururun altındaki sofu bakış insanı irkiltiyor.

Siyaset denince parti anlayan, yaşadıkları toplumun gidişinden habersiz, acılara sağır bir cahiller topluluğu.

Hadi onlar öyle de okuyan, bazen yazmaya kalkışan genç kızlar da –bırakalım geçen yüzyılların ne güçlükler göğüslemiş kadın sanatçılarını– gündeşlerini bile tanımıyorlar. (Bu saptama, delikanlıları da kapsıyor tabii). "Ben neden benim?" değil onların sorusu. "Ben zaten benim, ama neden anlayan yok?"

Onlar özgün bunalımlar peşinde koşuyorlar. Ama bekâret-din-özgürlük kıskacında sıkışmışsanız nasıl özgün bir bunalım yaşabilirsiniz? *Kötü okur* Madam Bovary'nin yalnızca giysilerine öykünmek yetmez.

Not: İki romanı Ataç'ın güzel Türkçesinden okumak gerek.

Üç yıl önce öğrencilerle birlikte benim ders notlarımı toparlayacak bir kitap hazırlamayı tasarlamıştık. Bu işi pekâlâ kendim de yapabilirdim, üstelik şimdiye kadar çoktan bitirmiş olurdum çünkü gerekli malzeme (yola çıkılacak öyküler dahil) el altındaydı. Ama ben kendi öğrettiklerimden çok onların edebiyata düşkün gençlerde bıraktığı izleri merak ediyordum. Kişisel araştırmaları, okumalarıyla da zenginleştirebilirlerdi temaları. Kitap, altı kişinin imzalarını taşıyacaktı.

Bu çalışmaya can atanlardan –üç yıl içinde– ikisi, başlangıçtaki kadar istekli olmadıklarını çeşitli yollardan gösterdikten sonra geriye dört kişi kaldı. Temalar, yeniden bölüşüldü tabii, öyküler de. Gerekli eklemeler yapıldı.

Geçen ay buluşup *son* bir ertelemeyle (çünkü kitaptan neredeyse soğumuştum) bu akşamda karar kıldık. Herkes çoktan yapması gerekenin ne kadarını yaptıysa getirecekti, tartışacaktık. En azından kitabın 'yüzü' belirecekti böylelikle.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu kadar uzamış bir tasarıdan, kısa sürede parlak bir sonuç çıkacağını beklemiyordum, ama BU KADAR'ını da ummamıştım... Dört kişiden biri, bugün yalnızca buluşuyoruz sanmış! O yüzden bir şey getirmemiş, zaten zaman darlığından fazla uğraşamamış da. İkincisi, bir akşam önce ya da demin gelirken otobüste karaladığı, konuyla ilgisiz birşeyler çiziktirmiş. Üçüncüsü, ağır bir çöküntü geçiriyor-

muş, bu yük ona çok ağır gelmiş. Kendi istençleriyle seçtikleri bazı yazarlara göz atarsanız şaşkınlığımı anlayacaksınız: Sait Faik, Hemingway, Fitzgerald, Maupassant, S. Ali, Çehov. Onlardan beklenen, bu yazarlar üstüne uzun bir inceleme yapmak değil, yapılan incelemelerden, benim notlarımdan ve yapıtlardan yararlanıp kişisel görüşlerini belirlemeleri.

Yok canım! Kişi her keresinde mide kanaması geçirmez, bu durumda karşısındakine geçirttirebilir bile. Bense artık aramızda hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını bile bile, tatlı tatlı ayrılmayı seçtim. Ne de olsa ülkem üstüne çok önemli ipuçları vermişlerdi bana:

a) Bu ülkede en yetenekli gençler bile edebiyat düşmanı çarka kapılmakta gecikmiyorlardı. Edebiyatı yaşamalarının doğal bir parçası saymadıklarından ona 'ayıracak' zaman arıyor ve tabii bulamıyorlardı. Edebiyat, bir varolma, bir savunma, arasıra bir saldırı silahı değildi gözlerinde, kaçacakları güvenceli bir liman, edilginliklerini besleyecek bir mızmızlanma alanıydı.

b) Kitaplar aracılığıyla benliklerinde bir an yakaladıkları pırıltı, genel bakımsızlıktan ve uyuşukluktan sıyrılmalarına yetmiyordu. Kimi neden sevdiklerini anlatırken yaptıkları ilginç saptamaları kâğıda dökmek, bir külfetti gözlerinde. Özür hazırdı: istediğim kadar iyi yazabileceğime inanmıyorum. Bu özür, yüzmeyi denizde değil kıyıda öğrenmek isteyenler için de geçerli değil mi?

c) Çoğunu şaşırtan bir özelliğim, yalnızca sevdiğim değil önemli bulduğum yazarları da öğretmem olmalı. Oysa dersin amacı, onlara dünya öykü ustalarından geniş bir yelpaze sunmak, hangi türde ya da hangi tema üstüne yazılmış öykülerin onlara daha geniş bir evren açacağını öğrenmelerini sağlamak.

ç) O zaman asıl soru şu olmalı: acaba ben neden (para söz konusu olamayacağına göre) onlara saatlerimi veriyorum bunca işim dururken?

Korkarım bu soru üstüne enine boyuna düşünüp bir karar vermek zamanı yaklaşıyor benim için. (Sisifos'u düşünmek güzeldir, olmak değil.)

Kitap mı?

Onu Ayten ile Atilla'nın 'emin elleri'ne teslim ettim, içim rahat. Galiba üçümüz de daha baştan, sonucun böyle olacağını kestirmişiz.

"Bir kumaş, ilk üç-dört metresinden bellidir," diyen, doğrusu çok yerinde bir gözlemde bulunmuş.

Benim gibi her fırsatta (maç, sayım, seçim, eurovision, Oscar ödülü dağıtım törenleri vb.) televizyon başında çakılı kalmayı fırsat bilmeyen biri için çok yararlı bir saptama bu ayrıca.

Bu seçimde oy vermemeyi görev bildim. Eski kadrolardan zaten umudum yoktu, 'ehven-i şer'le daha fazla idare edemezdim. Siyasal görüşüne oldukça yakın düştüğüm ÖDP'yse kendisinin umduğundan bile daha hazırlıksız görünüyordu böyle bir seçime. Daha önce bana parti programlarını göndermemiş, girişikleri etkinlikleri kulaktan dolma öğreneceğime bel bağlamışlardı. O yüzden 11 Şubat'ta yani son andaki milletvekili adaylığı önerilerini geri çevirmek zorunda kalmıştım. Sanatçıları /edebiyatçıları yanlarına çekme çabası elbet olumluydu, ama davranmakta gecikmeleri ve son anda kapıldıkları telaş, serinkanlı bir kararlılığın izlerini taşımaktan çok uzaktı.

Haberleri, birer saat arayla üç kere izledikten sonra yattım. MHP'nin oylarının yükseldiğini kestirebiliyordum, ama bu kadarını değil. Fazilet'in oylarının düşmesi için de aynı şeyi söyleyebilirdim. Dincilik, başköşeyi Milliyetçilik'e kaptırmıştı anlaşılan. MHP'nin öbür partilerdeki yandaşları da hesaba katıldığında daha kaygı verici bir durum çıkıyordu ortaya: dünyayı sarsan milliyetçilik dalgası bize de uzanmıştı ve DSP'nin ne kadar

milliyetçi olmadığı su götürürdü. 16 Şubat'ta yakalanan Apo, beklendiği gibi DSP'nin değil, MHP'nin işine yaramıştı. Seçimler ve Apo davası, kamuoyunu aylarca oyalayacak gibi görünüyor. Parti başkanları, zaferlerini ya da yenilgilerini o kendilerine özgü yuvarlak üslupla değerlendirecekler. Basın üyeleri, birbirlerini 'senaryolar üretmek'le suçlayacak, halk, daha fantastik senaryolar uyduracak, ama senaryoları uygulayanların adları, tıpkı kurbanlarının ölümleri gibi karanlıkta kalacak. Susurluk olayındaki gibi. (İlk gündökümlerimden birinde [S. 35] bu senaryocunun sözü geçiyor.)

Ansızın bastıran bir tedirginlik nöbeti. Bir öyküyü yazmadan önce, bir çevirinin bitimine üç-beş sayfa kala yaşadığım tedirginliklere hiç benzemiyor. Utanmasam 'bıkkınlık' diyeceğim de zaten pek karşılamıyor, 'boşunalık' demek daha doğru. Sanki bu toplumda ne kadar yazarsam yazayım, yürüyüşe katılırsam katılayım, bildiri imzalarsam imzalayayım, sürüp giden kolaycılık, avantacılık, hoyratlık kargaşasına karşı hiçbir şey yapamazmışım gibi bir duygu.

Bu tür bir boşunalık duygusuyla savaşmak da boşunalığın bir parçası olsa gerek. Ama olsun, denemeye değer. En azından *beni* derinden kıran *şeyin* nedenini ortadan kaldırabilirim belki. Acaba neden, dünya öykü ustalarının ürünlerini birlikte gözden geçirmek, karşılaştırmalar yapmak ve öykü sanatı üstüne düşünmek amacıyla bana başvuran öğrencilerin, sayıca olmasa bile nitelik açısından gitgide büyük bir çöküş göstermeleri mi? Bu çöküş, edebiyat adına çok sakıncalı bir sonuç doğurabilir yani okurumuz, demek yıllar sonra da zaten bildiğini okumakta kararlı, yeni düşüncelere açık değil. Bu tutumun bir başka göstergesi, akademik kılıklı eleştiri yazıları. Süzme eleştirmenler, sözgelimi bir romanda, yapıtta *olanları* değil, kendilerinin önceden okudukları birtakım düşünürlerin buluşlarını, savlarını okuyorlar. (*Benim Adım Kırmızı*, kendisi olmasa bile hakkında yazılanlarla bir başyapıt bu alanda.) Oysa benim amacım, at-gözlüğü takmış eleştirmen yetiştirmek değil elbet!

Yayın organlarına bakarsak. *Kitaplık* dergisi, bir İngiliz sömürgesinde, sömürgecilerin halkı çağdaş dünyadan haberli kılmak için yayınladıkları bir elkitabını andırıyor. İki sayı yazdıktan sonra yerimi yadırgayıp yazmaktan vazgeçtim, ama yöneticiler sağ olsunlar, zaten ikinci yazımı ilk yazım saydıklarını belirtiyorlardı dergide! Ceza olarak, bir daha, dergi adresime gönderilmez oldu. *Varlık* dergisiyse tam tersi: ülkemizin bellibaşlı sanatçıları, edebiyatçıları yer alıyor bu dergide ama her nedense dergi hâlâ, bir kasaba berberinde unutulmuş dergileri anımsatıyor yerlilığiyle. Oraya yazmaktan da vazgeçtim. Çünkü kültür havarisi rolü de Türk aydını yaftası kadar uzak bana.

Demek önce derslere, sonra dergilerdeki yazılara ve çeviri furyasında kaynayıp giden çevirilerime son vermek gerek (vazgeçemediklerimin dışında). Bundan sonra mı? Yalnızca kitap yazmak tabii.

Ama önce İletişim Yayınları'na söz verdiğim, Nabokov'un *Pnin* adlı romanının çevirisini bitirmeliyim. Amerika'da yaşayan ve çevresine ayak uydurmaya çalışan Pnin'in durumu, şu anda benimkine benziyor. Ama dili Rusçaya kayan, İngilizceyi zaman zaman yanlış kullanan, pimpirikli Pnin'in şakalarını Türkçeye aktarırken neler çekeceğim kimbilir.

Her olayın ancak kısa bir süre gündemde kaldığı bir ülkede gün dökmeye çalışmak, inatçılıktan öteye gitmiyor. (Ondan da mı vazgeçmeli?) Hele benim gibi bireysel olaylar kadar toplumsal olayları da iliklerinde duyan biri için yinelemeye düşmek kaçınılmaz, o yüzden ister istemez aynı günleri ve aynı duyguları anlatıyorsunuz yıllar içinde.

Apo'nun idama mahkûm edilmesi, sonucu kestirebilmeme karşın yepyeni bir gerçekle karşı karşıya getirdi beni. Tabii ki önceleri, "Keselim, biçelim," diye bas bas bağıranların karardan sonra süt dökmüş kediye dönmelerini kastetmiyorum yalnızca. Bildiklerini mi okuyacaklarını, uluslararası hukukun kurallarına (yazışmaları ve sözlü teminatı da katalım) mı uyacaklarını şaşıran devlet adamları, başlı başına bir şaşırtı kaynağıydılar. Ama onların benden daha iyi bildikleri bir şey vardı besbelli: *idama mahkûm etmek*, halkın çoğunluğunun gözünde *idam etmek* gibi bir şeydi. Bu durumda bana pes etmek düşüyordu.

Turgut Uyar üstüne yazılanları kapsayan *Şiirde Dün Yok Mu*'nun düzeltilerini okuyorum. Böylelikle ona ve okuruna duyduğum sorumluluğu ödemiş oluyorum bir bakıma. Kitabın 'Önsözü'nde de belirttiğim gibi genç kuşağın eleştiri yazıları, Türkiye'de eleştiri türünün gitgide yetkinleştiğini kanıtlayan gönendirici çalışmalardı; o kadarına ki 'boşunalık' duygusu bir süreliğine yakamı bıraktı.

Girişimine saygı duyduğumuz biri için bir kitap hazırlamak, aslında çok zorlu bir iş. Onun bir yakınınız olduğu da gözönünde tutulursa atılığınız her adımı kollamanız gerekiyor ve gözetilen bunca nesnelliğe karşın elinizdeki tek ölçü yine de özsel, yani kitabı önce sizin beğenip beğenmediğiniz. Hatasıyla sevabıyla kabul edilecek çabalardan değil çabamız.

Umarım kitap, yaşasaydı bu ağustosta yetmiş iki yaşına basacak şairin doğum ve ölüm ayına yetişir. Bu arada kendisini anma önerisini baştan benimseyip sonra yançizen Cumhuriyet ve Radikal gazetelerinin tutumlarını ne kadar yadırgadığımı belirtmem gereksiz.

Oğlum askere gidiyor. Yok canım, 'biricik oğlu askere giden ana' tınısını almayın bu sözlerden, çünkü Turgut da askere giden ilk ve tek oğulun kendisi olmadığını biliyor. Biz birbirimiz için 'biricik'liğimizi ana-oğul ilişkisinde değil, kan bağında değil, candan dostluk ilişkisinde sınadık. Yapıca çok benzeşmediğimizden, karşılıklı ödünler de verdik arasıra.

Onun için önceden bir 'oğul modeli' tasarlamadığımdan kendi olması, modelini kendi çizmesi yetti. Doğrusu bu kadar iyisini akıl edemezdim.

Bir de ortak özelliğimiz var, çok ağır basan bir özellik: ikimiz de duygularımızı taşkınlık gösterisiyle açığa vurmayız. Bu özellik, çoğu zaman olumlu sonuç verse de bazen tutukluğa yol açıyor. Bugünlerde başıma geldiği gibi. Daha önce birkaç yere birbirimizden uzak kalsak da bu farklı: istediğimiz zaman görüşemeyiz. Polatlı, İstanbul'dan çok mu uzak, demeyin. *Bu koşullarda* çok uzak. (İlle de mantıklı bir açıklama gerekiyorsa.) Özlemse, mantıklı açıklamalara sığmıyor, ikimiz açısından da bastırılması güç bir duygu.

Ağustos Sonrası

Bu gündökümlerine ister 'Tanışma Anları', ister 'İpuçları', ister 'Yüzleşmeler' diyeyim hep aynı karamsarlık, dahası giderek artan bir umutsuzluk taşıyor sayfalardan.

Son günlerde iyiden iyiye kızışan olaylar sonucunda nicedir beklettiğim kararı aldım: yeni bir parıltı, bir ışık görmedikçe gündökümü yapmaktan vazgeçme kararı.

Önce, 'babamız' Süleyman Demirel'in 'ailesi' saydığı sanık durumundaki zenginlerle çektirdiği fotoğraf geldi.

Arkasından, yüzyılın gösterisi sayılabilecek Güneş tutulmasına toplumca duyduğumuz anlaşılmaz ilgi.

En sonunda da bu defteri kapatmama yol açan deprem.

Her birinin yankıları üç-dört yılımızı dolduracak kadar kalıcı.

Edebiyatımızın en genç, en asi sesi *Can Yücel*'i yitirmemiz, topluca gömüleceğimiz edilgenliğin bir somutlaması mıydı?

Tomris Uyar

YÜZLEŞMELER

BİR UYUMSUZUN NOTLARI (1995-1999)

Yazmaya öyküyle başlayan, yazarlığını öyküyle sürdüren, günümüz Türk edebiyatının öykü ustalarından biri olan ***Tomris Uyar***, öykü oluşturmaya yeterli görmediği kimi birikimlerini okurlarıyla paylaşmak adına yazıya dökmeyi, bu yazdıklarına da 'gündökümü' demeyi seçmişti yıllardır. Bir tür 'günce', zaman zaman da biner 'deneme' tadındaki bu notlarını yıllardır kitaplaştıran ***Tomris Uyar***, bu dizinin son çalışmasını ***Yüzleşmeler*** adıyla sunuyor okurlarına. *Bir Uyumsuzun Notları* alt başlığıyla hazırladığı ve 1995-1999 yılları arasında yaşadığımız olayların kendisinde bıraktığı izlerin ve etkilerin aktarıldığı bu kitap, gündökümlerinin şimdilik sonuncusu. *Gündökümü* (1975-80), *Günlerin Tortusu* (1980-84), *Yazılı Günler* (1985-88), *Tanışma Günleri Anları* (1989-95) adlı dört kitaba ***Yüzleşmeler***'in de eklenmesiyle bir 'uyumsuz'un, yani tanık olduğu olaylara ve gelişmelere ayak uydurmak istemeyen bir aydının Türkiye'nin son yirmi beş yılına ilişkin izlenimleri beş cilt olarak okurlara sunulmuş oluyor. Yayınlanış sırasına göre okunduğunda, bu notların, Türkiye'nin 'kendi yazdığı romanı' olacağı görüşünde yazar. 2000'e girerken, yaşadığımız yüzyılın son çeyreğine usta bir yazarın, 'uyumsuz' bir aydının bakış açısından bakmak isteyenler için bir olanak ***Tomris Uyar***'ın gündökümleri.

ISBN 975-8440-15-2

Kapaktaki resim: EZRA

KDV İÇİNDEDİR

http://www.canyayinlari.com